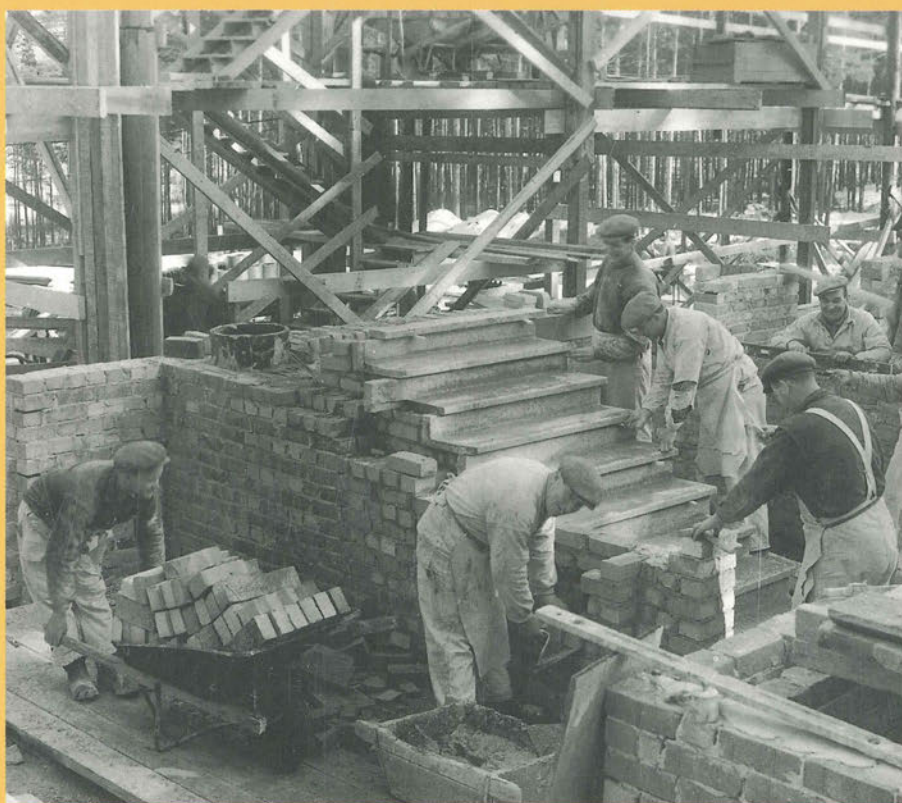

STATEN OCH BYGGNADSFORSKNINGEN 1900 -1960

BYGGFORSKNINGEN ORGANISERAS

Annika Nordlander Finn

ANNIKA NORDLANDER FINN

*Byggforskningen
organiseras*

1900–1960

STATENS KOMMITTÉ FÖR BYGGNADSFORSKNING
STATENS NÄMND FÖR BYGGNADSFORSKNING

Omslagsbild: Murarlag på trevåningshus i Västertorp, 1951. Foto: Folke Marmstål

Grafisk formgivning: Margareta Nilsson

T4:1994

ISBN 91-540-5613-6

Byggforskningsrådet, Stockholm

Ljunglöfs Offset AB, Stockholm 1994

Förord

Måste allting gå till historien? Finns det inte skendens vars betydelse är så ringa eller så bundna i sin egen tid att de helst bör glömmas, inte belasta minnenas bank? Hör inte byggnadsforskningens i tiden skiftande finansierings- och organisationsformer till dessa obetydliga händelser? Behöver de verkligen rekapituleras och sättas på pränt?

Naturligtvis har vi ställt oss dessa frågor innan vi satte igång arbetet med "Byggnadsforskningens historia". Men vi har funnit skäl för att ändå låta på glömskans täcke. Diskussionerna om "ett samlat grepp" för att stimulera den splittrade byggbranschens tekniska utvecklingsbehov sträcker sig långt tillbaka i tiden och kan ses som tydliga tecken på branschens förvandling från hantverk till industri. Som sådana utgör de också avspeglingar av olika synsätt på ansvaret för denna utveckling, på det samspel mellan enskilt initiativ och samhällslik tillsyn som så starkt präglar just byggnadsverksamheterna. Historien om byggnadsforskningens framväxt blir därför ett led i belysningen av byggsektorns tekniska och sociala förändringar.

Redan i begynnelsen var det inflytelserika personer i branschen – byggare, ingenjörer, arkitekter, som engagerade sig i de olika initiativen till en organisering av forskningen för byggandet. Detta engagemang har förstärkts sedan byggnadsforskningen fann sin första form för femtio år sedan i Statens kommitté för byggnadsforskning, 1942. Styrelser, utskott, beredningar och nämnder har ständigt kunnat sammansättas av branschens mest kunniga och initiativrika företrädare som i dessa roller gjort omätligt stora insatser för byggnadsforskningen. De har också sett till att debatten om forskningens inriktning och former hållits levande, och att den statliga byggnadsforskningsorganisationen bytt gestalt

när anspråken förändrats. Så småningom, och som resultat av en långsiktig och stabil forskningsfinansiering, har också en kår av forskare vuxit fram och deltagit i denna debatt med sina värderingar och sina anspråk. Våra böcker försöker teckna hur dessa debatter förts och hur klimatet för byggnadsforskning förändrats.

Ett ämne i de tidigaste diskussionerna var förstås ansvarsfördelningen för forskningens kostnader mellan näringsliv och stat, en fråga som åter har aktualitet. Den fick sin salomoniska lösning när Gunnar Sträng efter förhandlingar med branschen lade proposition om en byggnadsforskningsavgift, kompletterad med ett rejält statsanslag. Dessa medel anförtroddes ett partssammansatt organ, Statens nämnd för byggnadsforskning, 1953. Nämnden fungerade fram till 1960 då den ersattes av Byggnadsforskningsrådet (Statens råd för byggnadsforskning) och Statens institut för byggnadsforskning.

I denna första del av Byggnadsforskningens historia har fil kand *Annika Nordlander Finn* spåret de första diskussionerna om behovet av stöd till byggnadsforskning och följt dem fram till tillkomsten av de två föregångarna till dagens byggnadsforskningsorgan. Hon har beskrivit Kommitténs och Nämndens organisation och arbetsformer, men också de debatter om byggnadsforskningens mål och nytta som ackompanjerade de första aderton åren i byggnadsforskningsorganen. Skildringen sker hela tiden mot bakgrunden av svensk bostads- och byggnadspolitik och av framväxten av en nationell forskningspolitik.

I en andra del av "Byggnadsforskningens historia" behandlas åren med Statens råd för byggnadsforskning.

Lennart Holm

Innehåll

1 Med trevande steg	7	Statens kommitté för byggnadsforskning	
Bostadspolitikens linda	9	1942–52	53
Byggnadsarbetet i hantverkstid	11	Byggnadsforskningen utreds	63
Från vackrare vardagsvara till kooperativt byggande 1910–20	14	Fotnoter	67
Fotnoter	15		
2 Tidiga tankar om ett byggnadsforskningsorgan	17	5 Byggnadsforskningen får ett permanent organ	69
Funktionalismens intåg	19	Bostadspolitikerna på 1950-talet	71
Bostadspolitikerna – bostadssociala ambitioner	20	Byggnadsindustrin på 1950-talet	74
Fotnoter	29	Byggnadsforskningen på 1950-talet	75
		Ett nytt byggforskningsorgan	76
3 Statligt initiativ i rationaliseringsfrågan	31	Statens nämnd för byggnadsforskning	80
Fotnoter	39	Nämndens förtroendekris	86
		Byggnadsforskningen ses över	89
4 Byggnadsforskningen får ett eget organ ..	41	Nämnden samlar krafterna	90
Bostadspolitikerna på 1940-talet	43	Byggforskningens nya organisation	92
Grannskapsenheter och det "sociala livet" ...	46	Fotnoter	96
Byggnadsforskningen på 1940-talet	46		
Statliga forskningsinstitut bildas	48	Epilog	
		Från hantverk till industriellt byggande	97
		Källförteckning	101
		Personförteckning	105

Foto: Stockholms Stadsmuseum.

Med trevande steg

Det första statliga byggnadsforskningsorganet bildades 1942. Tankar på ett särskilt organ som kunde organisera och driva byggnadsforskning fördes fram redan på 1930-talet. Behovet av en rationalisering av byggnadsindustrin för att lösa bostadsbristen kan spåras tillbaka till den tidiga utvecklingen på det bostadspolitiska området kring 1910-talet.

Kring tiden för 1910 var bostadspolitiken i sin linda. Det bedrevs ingen egentlig bostadspolitik i den bemärkelse som bostadspolitiken senare har fått, d.v.s att stat och kommun ger ekonomiskt stöd till bostadsproduktionen och aktivt försöker förbättra bostadsförhållandena. Med denna definition var statliga eller kommunala initiativ i bostadspolitiken länge långt ifrån självklara.

Den omvandling som skedde av samhället kring tiden för sekelskiftet med en massiv omflyttning av befolkningen från landsbygd till städer skapade en enorm bostadsbrist. De initiativ som togs för att lindra denna bostadsnöd togs av enskilda grupper och organisationer. Den första statliga bostadskommittén bildades 1912 för att lösa "bostadsfrågan". I flera kommuner skulle också bostadskommittéer bildas för att lindra nöden.

Medlen för att lösa problemen skulle vara att sänka de höga byggnadskostnaderna och öka bostadsproduktionen. Men den första byggnadsutredningen beskriver en byggnadsindustri med djupa rötter i hantverkstiden. Det handlar om en bransch med starkt utpräglat säsongarbete och en arbetssituation som frammanade strejker och konflikter mellan byggnadsarbetarna och deras arbetsgivare.

Tiden 1910–20 präglades också av initiativ från andra håll, bl.a. från "den nya arkitekturen", till att sänka byggnadskostnaderna genom att inrikta byggnadsindustrin mot massproduktion och en satsning på "rationella metoder".

Bostadspolitikens linda

Eländiga bostäder skapa en eländig befolkning.
(från 1859 års kommitté)¹

I skuggan av den omvandling som skedde av samhället runt tiden för sekelskiftet med en massiv omflyttning av människor från landsbygden till de framväxande industrierna och tätorterna skapades en enorm bostadsbrist.

Men det var inte från statligt eller kommunalt håll som bostadsnöden skulle lindras. Hur bostäderna utformades eller hur stor produktionen av bostäder var ansågs vid denna tid inte som en uppgift för stat eller kommun. Bostadsanskaffningen eller hur det enskilda huset eller lägenheten var utformade var endast en ”privat angelägenhet”. Det enda skälet vid tiden för sekelskiftet för myndigheter och stat att ta ett visst ansvar för bostaden var att se till att inte sjukdomar spreds, att vattenförsörjningen fungerade osv.²

De initiativ som togs för att lindra bostadsnöden togs istället av enskilda eller grupper av enskilda. Den filantropiska rörelsen i Sverige, med förebild från England, växte fram i de större städerna. Filantroperna lät bygga bostäder åt arbetare. Även en del bostadsföreningar på kooperativ grund bildades strax före sekelskiftet. Andra initiativ som märktes på bostadspolitikens område var t.ex. Centralförbundet för socialt arbete som bildades 1903 och Svenska Stadsförbundet som bildades 1907. Bostadsförhållandena blev också beskrivna i socialstatistiska studier.

Från statligt håll tillkallades först 1912 den första statliga bostadskommittén.³ I direktiven konstaterades att ”Bostadsfrågan är tvifvelsutän ett kompliceradt problem”.⁴ I bostadskommissionens regi startades den första allmänna bostadsräkning-

en som utfördes 1912–15. Bostadskommissionen ansåg att bostadssituationen krävde en aktivare roll från statsmakter och kommuner.

Men vid denna tid fanns inga legala medel för stat och kommun att styra bostadsproduktionen och hindra den spekulativa byggnadsverksamheten. Inriktningen på det stöd som utvecklades från politiskt håll var främst att stödja egnahemsbyggandet. Ett försök var inrättandet av tomträttsinstitutet som skulle vara ett medel för billig tomtanskaffning till egnahemsbyggandet. Tomträttsinstitutet kom dock inte att spela den roll som var tänkt. I flera städer startades bostadskommittéer för att lösa bostadsproblemet.

Den bostadsproduktion som tillkom från kommunalt håll var blygsam. Under perioden 1898–1916 byggdes endast 1000 lägenheter i kommunal regi i hela landet.

Kris på byggnadsmarknaden

Krigsutbrottet 1914 medförde stigande byggnadskostnader genom bl.a. ökade materialkostnader.⁵ Men krigssituationen innebar även svårigheter med stigande räntekostnader och svårigheter att få krediter för bostadsbyggande. Den statliga bostadskommittén som arbetat sedan 1912, menade att nu måste något göras. Resultatet blev att en ”Kommission för byggnadsmaterialfrågor” tillsattes i ett försök att finna vägar att sänka byggnadskostnaderna.

Samtidigt med att bostadsbristen blev allt svårare, särskilt i städerna, avstannade byggnadsverksamheten. Priserna på virke, tegel och transporter hade blivit alltför höga. Kommunala stödåtgärder

startades för att få bukt med kostnadsstegringen, men alla försök misslyckades i stort sett p.g.a. den allt värre kostnadsstegringen. Under krigets sista år började man i olika kommuner att bygga bostäder av nödbostadskaraktär.

Året 1917 antogs ett stödprogram i samarbete mellan statliga och kommunala instanser. Tanken var att möjliggöra att en tredjedel av den uppdrivna byggnadskostnaden kunde avskrivas och täckas av en kapitalsubvention. Kostnaden för subventionen skulle bäras av kommunen. För att förvalta subventionerna startades Statens byggnadsbyrå, som även skulle underlätta anskaffningen och fördelningen av byggnadsmaterial.⁶

Bostadspolitiska trevare

I slutet av första världskriget och efter krigsslutet fanns tecken på en begynnande statlig bostadspolitik som bl.a. uttrycktes genom ett antal motioner i riksdagen som framförde förslag om en byggnadsplikt för industrin. Men dessa vann inget gehör eftersom krisen skyllades på krigsförhållandena – när kriget slutat hoppades statsmakterna att förhållandena skulle ljusna och statens ansvar kunde lätta.

Året 1918 tillkallades en utredning (1918 års bostadssakkunniga) som framlade förslag till en

hyresstegringskatt. Samma kommitté tog i ett betänkande upp behovet av standardisering och industrialisering av bostadsbyggandet.

I en motion till 1918 års riksdag framfördes krav på en utredning om i vilken mån och på vilket sätt staten skulle kunna medverka till att uppföra bostäder som i första hand skulle lämpa sig för ”de mindre bemedlade familjerna med många barn”. Motionen vann inget gehör för ännu var detta betraktelsesätt helt främmande för majoriteten i den svenska riksdagen.

Regeringen utarbetade efter kriget ett rekonstruktionsprogram för bostadsbyggandet i stads-samhällena som lades fram 1920. Propositionen föreslog att en statens bostadslånefond skulle upprättas. Av regeringens tänkta 100 milj till fonden blev det endast, genom riksdagens beslut, 30 miljoner. Statens byggnadsbyrå beslutade att slopa de statliga subventionerna. För att underlätta för den privata byggverksamheten inriktades den statliga bostadspolitiken på att höja hyrorna för att stimulera den privata produktionen.

Under högkonjunkturen som utvecklades under senare delen av 1920-talet inriktades bostadsproduktionen mot mindre lägenheter. Bostadsbyggandet fördubblades medan antalet rumsenheter minskade i medeltal. Denna massproduktion förbättrade dock inte situationen eftersom hyrorna var så höga att familjer var tvungna att stanna kvar i enrumslägenheterna.

Byggnadsarbetet – i hantverkstid

Otvivelaktligen har byggnadsarbetet sidor, som torde verka avskräckande, men det besitter i stället andra, vilka kunna anses som tilldragande särskilt för den svenske arbetaren. Ej sällan kan man hos denne, liksom hos nationen i allmänhet, spåra en viss ovilja mot det likformiga, mekaniska, ihållande arbetet dag ut och dag in och istället förkärlek för att hugga i med uppbyggande av alla sina krafter...⁷

1920-tal – den första byggnadsarbetarutredningen

På det tidiga 20-talet görs för första gången en översikt över byggnadsbranschen i Sverige. Syftet med den statliga utredningen var att beskriva arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, "med

Foto: Stockholms Stadsmuseum.

uppgift tillika att avgiva förslag till förbättringar på området”.⁸

Svårigheterna med att genomdriva en undersökning av byggnadsbranschen beskrevs utförligt. Utredningen tillämpade den för tiden radikala metoden att fråga byggarbetarna själva om deras förhållanden, visserligen inte utan viss vånda, och med hjälp av arbetsgivarna kontrolleras de lämnade uppgifterna. En av svårigheterna med tillvägagångssättet, menade utredningen, var att ”byggnadsarbetare ofta visat mindre intresse och förmåga att ifylla till dem utdelade formulär än exempelvis fabriksarbetare”.⁹ Dessutom menade man att den tillämpade metoden ”endast delvis undanröja, krav på uppgiftslämnarnas intresse och omdöme, vilka automatiskt kunde förväntas medföra en koncentration av undersökningen till i första hand gruppens äldre, ordningssammare och mera erfarna element”.¹⁰

I utredningen beskrevs byggnadsarbetarnas yrkessammansättning som vid denna tid till övervägande del bestod av yrkeslärd murare, timmermän, snickare, målare, kakelugnsmakare osv. Den beskrivning vi får av dessa yrkesmän visade att byggnadsbranschen fortfarande var kvar i hantverkssamhället. ”Dessa hantverksfack tillhöra icke blott våra allra äldsta, utan utmärka sig även däri genom, att deras arbetsuppgifter, arbetsverktyg och arbetsmetoder relativt litet förändrats under tidernas lopp. Visserligen hava, särskilt under de senaste årtiondena maskinella anordningar och moderna tekniska hjälpmedel vunnit inslag jämväl inom byggnadsbranschen, men synes denna industrialisering i huvudsak hava begränsat sig till grovarbetet, medan yrkesarbetet alltjämt är bundet vid hantverkets bibehållande.”¹¹

Kommittén konstaterade att ett stort problem var bristen på byggnadsarbetare. Uppgiften var att försöka utreda orsakerna till denna brist – ”man har sökt en huvudanledning härtill i byggnadsar-

betets natur av utearbete och hållit före, att våra dagars arbetare hellre står i en bekväm, torr och varm verkstad än i en lergrop eller på en murarställning, utsatt för väder och vind. Något torde väl ligga i detta resonemang, men säkerligen har det knappast träffat sakens kärna”,¹² konstaterade utredningen insiktsfullt.

Problemet med denna brist på arbetskraft var att den inte hade kunnat kompenseras genom förbättrade tekniska anordningar eller förlängning av byggnadsäsongen.

Byggnadsarbetet var ett utpräglat säsongsarbete, man arbetade i regel sex till åtta månader med uppehåll under vinterhalvåret. Året 1914 var timlönen för murare 67 öre, för byggnadssnickare 62, timmermän 57 öre, hantlangare och tegelbärare 44–55 öre. Dessa löner sänktes i regel under hösten då arbetstillfällena blev färre. I värsta fall kunde timpenningen sänkas med mer än 50%.¹³

Sedan slutet av 1800-talet utfördes byggnadsarbetet på ackord vilket kunde ha inneburit att arbetsförtjänsten hade ökat. Oftast var det inte så eftersom de flesta arbeten utfördes på s.k. slumpackord, d.v.s. en viss arbetsmängd utelämnades mot en ersättning som bestämdes i varje särskilt fall då ett flertal arbetare fått underbjuda varandra. En följd av säsongarbetet var även säsongarbetslösheten bland byggnadsarbetarna. Under perioden 1914–20 var i november var femte, i december och mars var tredje och i januari och februari nästan varannan murare utan sysselsättning.¹⁴

Byggnadsarbetarna ansågs traditionellt ha höga löner. Kommittén konstaterade att: ”till detta har framhållits att byggnadsarbetarnas goda löner, vilka... ansetts ligga över 50% över t.ex. metallarbetarnas, icke locka mera folk till yrket eller i varje fall icke hindra en avfolkning”. Kommittén höll inte med om att löneläget skulle vara högt utan menade att jämförelse med andra yrkeskategorier

var svåra att göra. Ofta tog man inte hänsyn till årsinkomstens höjd utan "glömde" att byggnadsarbetet inte bedrivs året om. "Från denna synpunkt skulle nog en jämförelse mellan lönestandarden för byggnadsarbetare och exempelvis mekaniska verkstadsarbetare ofta utfalla annorlunda än som i allmänhet antages."¹⁵

Ett av kommitténs förslag till förbättringar var att försöka förlänga arbetssäsongen. Det enda sättet att sänka byggnadsindustrins arbetskostnader, utan att sänka arbetarnas löne- och levnadsstandard, ansågs vara att förlänga säsongen i riktning mot fabriksarbetarnas. Några tekniska hinder för en sådan förlängning fanns inte, menade man. Ett av de viktigaste hindren som pekades på var "fardagens" förläggning till 1 oktober som var olämplig ur byggnadsindustrins synpunkt.¹⁶ Fardagen var den dag på året som hyresgäster tilläts flytta och nya lägenheter kunde tas i anspråk.

Strejker och konflikter

Strejker inom byggnadsfacket omnämns redan 1869 med en murarstrejk i Stockholm. 1881 års

byggnadsarbetarstrejk omfattade 2000–3000 man men varade endast ett par dagar. 1889 strejkade murarna i Stockholm för 50 öre mer i timmen och 10 timmars arbetsdag, dock förgäves. På 1890-talet kom strejkkassor till stånd vilket underlättade för arbetarna att framföra sina krav. Endast hälften av dessa strejker ledde till att arbetarnas krav kunde drivas igenom. De konfliktorsaker som dominerade var arbetarnas begäran om högre löner, arbetstiden, rätten att anställa och avskeda arbetare,¹⁷ kollektivavtalet osv.¹⁸

De låga vinterlönerna var en annan fråga som orsakade konflikter. Inte förrän runt sekelskiftet skulle principen om lika timlön året om genomdrivas. Dessa frivilliga överenskommelser och akkordsbetalningen övergick mot slutet av seklet till att vara verkliga kollektivavtal. Först 1919 kom lagen om arbetstidens begränsning till 48 timmar per vecka. Samma år inordnades även byggnadsindustrin under Svenska arbetsgivareföreningen, som genast försökte få till stånd ett nytt riksavtal. Förhandlingarna avbröts och lockout förklarades 1 april 1920 för samtliga arbetare som var medlemmar av Sveriges byggmästareförbund. Denna lockout kom att vara i nära åtta månader innan ett avtal kunde undertecknas.

Från vackrare vardagsvara till kooperativt byggande 1910–20

Byggnadsarbetets behov av att effektiviseras angreps även från andra håll än genom den statliga utredningen. Inom Slöjdföreningen framhölls krav på att förbilliga produktionen av bostäder genom standardisering och massproduktion. I denna nödvändiga omvandling spelade även arkitekterna en roll. Förebilden för omvandlingen var industrins rationella metoder.¹⁹

Nya organisationer

Redan 1910 bildades en organisationskommitté för att skapa ett organ som kunde inspirera svenska företag till att använda mera rationella arbetsmetoder. Organisationen som bildades fick namnet Sveriges Industriförbund. Förbundet kom att inrikta sig på informationsverksamhet kring bl.a. bokföring, fabriksorganisation och arbetsledning.

Året 1911 bildades ett dotterbolag, AB Industribyrån, som blev ett slags konsultbolag i företagsadministrativa frågor.

En annan organisation som tidigt skulle arbeta för en rationellare organisation av bl.a. byggindustrin var IVA (Ingenjörsvetenskapsakademien), som bildats 1919. IVA drog igång en omfattande standardiseringsverksamhet i Sverige. Syftet var att kunna förlägga tillverkningen av standardiserade byggedelar till fabriker och minska det hantverksmässiga inslaget på byggena.²⁰

Målet för arbetet var att sänka de höga byggnadskostnaderna. Lösningen skulle vara rationalisering och standardisering. På initiativ av Sveriges Industriförbund och Svenska teknologföreningen

för husbyggnadskonst bildades Kommittén för standardisering av byggnadsmaterial året 1919.

Slöjdföreningen 1917 – vackrare vardagsvara

På hösten 1917 öppnade Svenska Slöjdföreningen sin "Hemutställning". Svenska Slöjdföreningen hade bildats redan 1845 och hade vid tiden för 1915 övertagits av en ung falang som ville skapa vackrare och mer ändamålsenliga industriprodukter för den stora allmänheten genom ett närmare samarbete mellan konstnärer och industri.²¹

Det var inte enbart den stora bostadsnöden som manade till initiativ inom Slöjdföreningen utan "tron på konsten som social och reformerande kraft i samhället".²² Syftet var bl.a. att "förbättra" arbetarens hem genom trivsammare och vackrare möbler och vardagsföremål, samt förbilliga genom massproduktion.

Gregor Paulsson var den ledande gestalten inom Slöjdföreningen. Paulsson hade i sin bok "Den nya arkitekturen" tagit ställning för en rationell, funktions- och saklighetsinriktad arkitektur. Paulsson menade att arkitekten skulle delta i bl.a. standardiseringsarbete med tanke på byggnadsindustrins nödvändiga inriktning mot massproduktion.

Året 1919 utgav Paulsson en skrift kallad "Vackrare vardagsvara" och året därpå blev han direktör för Slöjdföreningen och efterträdde Erik Wettergren som startat omorienteringen av föreningen. Övriga medlemmar i föreningen som kan

räkñas till den "unga falangen" var Ivar Tengbom, Oswald Almqvist och Sven Wallander. Även Uno Åhrén blev medlem 1920.²³

Pionjären

Året 1921 kom en banbrytande utredning om "Praktiska och hygieniska bostäder" som redovisade bostadssociala minifordringar på praktiskt utformade lägenheter för de mindre bemedlades bostadsbehov.

Utredningens förslag hade till stora delar utformats av arkitekten Oswald Almqvist som blev 1920-talets pionjär och förespråkare för den rationella formens skönhet och en av de främsta arkitekterna inom industriarkitekturen i Sverige. Han fortsatte sedan sitt arbete med att systematiskt studera kökets funktion och inredning. Förebilden

var industrins rationella metoder och detta skulle på 30-talet bli genombrottet för taylorismen i svensk bostadsplanering.²⁴

Kooperationen

En annan förgrundsgestalt var arkitekten Sven Wallander som tidigt influerats i sitt arbete av de rationella principer han kommit i kontakt med i USA. Wallander ville satsa på en standardisering och rationalisering av byggnadsindustrin efter dessa mönster.

Året 1923 bildades Hyresgäströrelsens Kooperation (HSB) med Wallander i ledningen. HSB blev ett organ för förverkligandet av de rationella bostadsproduktionsidéerna och målet var att uppföra billiga och hygieniska bostäder av god kvalitet.²⁵

Fotnoter

1 Alf Johansson, Bostadspolitiken, sid. 512.

2 Enligt Johansson, sid. 512.

3 Sammanlagt skulle kommissionen komma att utarbeta tolv betänkannden.

4 Citerat efter Ekbrant, Bostadsfrågan, sid. 55.

5 Avsnittet bygger på Alf Johansson ibid., samt Pär-Erik Back "Bostadsbyggande och bostadshyra i Svensk politik 1916–1925" M80:8.

6 Ledamot i utredningen var bl.a. arkitekt Sven Wallander.

7 SOU 1922:2, sid. 91.

8 SOU 1922:2, sid. 7, Vilka förbättringar som slutligen föreslogs vet vi inte då huvudbetänkandet aldrig blev tryckt.

9 SOU 1922:2, sid. 10.

10 SOU 1922:2, sid. 95.

11 SOU 1922:2, sid. 20.

12 SOU 1922:2, sid. 91.

13 SOU 1922:2, sid. 27.

14 SOU 1922:2, sid. 52.

15 SOU 1922:2, sid. 92.

16 SOU 1922:2, sid. 180 ff.

17 Året 1908 tillkom på initiativ av Centrala arbetsgivareförbundet ett riksavtal för samtliga yrken inom byggnadsindustrin. I detta avtal stiftades principen att arbetsgivaren ägde rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga och avskeda arbetare samt att använda arbetare, oavsett om dessa var organiserade eller ej.

18 SOU 1922:2, sid. 113.

19 Exempel på arkitekter som verkade i den riktningen var t.ex. Oswald Almqvist, Eskil Sundahl och Sven Markelius. (Se Brunnström, sid. 122). De två senare skulle sedermera bli ledamöter i Statens Kommitté för byggnadsforskning.

20 Brunnström, sid. 100–101.

21 Eva Rudberg, "Uno Åhrén", sid. 30.

22 Rudberg, sid. 31.

23 Brunnström, sid. 120. Se även Rudberg sid. 30 ff.

24 Lisa Brunnström, sid. 123.

25 Brunnström, sid. 123.

*Tidiga tankar om ett
byggnadsforskningsorgan*

1930-talet präglades av ekonomisk depression och arbetslöshet. Det politiska intresset inriktades mot att bekämpa depressionens följder och lindra arbetslösheten. I centrum för 30-talets debatt stod även bostadsfrågan som ansågs kopplad såväl till befolkningsfrågan som rationaliseringsfrågan.

Debatten kring befolkningsfrågan hade sin utgångspunkt i Alva och Gunnar Myrdals bok "Kris i befolkningsfrågan". Krisen bestod i en sjunkande nativitet som ansågs kopplad till att usla bostäder bidrog till att befolkningen inte "förökade" sig. Bostadens utformning kom i centrum för debatten. Samhället hade ett ansvar för att förbättra förhållandena, samhällsingenjören skulle förbättra situationen för de "breda befolkningslagren" genom sin kunskap.

Debatten om rationaliseringen av byggnadsindustrin fördes bl.a. från politiskt håll. Förhållandena skulle utredas av 1934 års byggnadsindustrisakkunniga vars arbete bedrevs tillsammans med den bostadssociala utredningen. Från statligt håll framfördes krav på en myndighet som kunde ansvara för rationaliseringsarbetet.

Men även från annat håll togs behovet upp om ett organ som kunde leda rationaliseringsarbetet. Den då mycket inflytelserika Stockholms Byggnadsförening utredde frågan och debatterade livligt byggnadsbranschens rationaliseringsbehov på 30-talet. Funktionalistiska slagord som rationalitet, social ingenjörskonst, planering och undersökning återfanns i debatten. Byggnadsindustrin kunde betraktas som en "byggfabrik" och utifrån det perspektivet skulle bristerna förklaras. Lösningarna på rationaliseringsfrågan var noggranna kostnadskalkyler, standardisering, tidsscheman, statistik och strävan efter bostadens rationella utförande.

Tiden efter 1935 innebar grundläggandet av en mera långsiktig politik som siktade till att uppnå bostadssociala mål, d.v.s. en bostadspolitik där en av beståndsdelarna var statligt finansierade subventioner. Politiska beslut om bostadsförbättringar på landsbygden, lån och bidrag till barnrika familjer i hyreshus och egnahem fattades. När det gällde egnahem för barnrika familjer hade uppställts minimikrav för bostadsutrymme och utrustning.¹

Funktionalismens intåg

Den nya arkitekturen, eller funktionalismen, hade vunnit insteg bland arkitekterna i Sverige, påverkade av bl.a. Le Corbusier i Frankrike och Bauhauskolan i Tyskland.

Den tidiga funktionalismen utgjorde en motpol till den traditionella uppfattningen att ett begränsat antal hustyper kunde tillämpas för olika ändamål. Funktionalisterna tog sin utgångspunkt i rummens olika funktioner. Varje rum utformades efter sin funktion och exteriören av huset fick underordnas dess inre funktion. Arkitekturen skulle vara en del i det industrialiserade samhället. Förebilden hämtades från industrin där seriemässighet och typbildning gjort insteg bl.a. med utgångspunkt i Taylors metoder.

I den funktionalistiska ideologin låg tanken om samhällets, eller kommunens, ansvar för bostäderna. Nyckelorden var rationalism och social ingenjörskonst. Men funktionalismen kan även ses som en politisk utmaning – stadsplaneringens intåg. Med rationalism menas övergången till en rationell massproduktion av bostäder med nya metoder och maskiner, nya material etc. Serietillverkningen krävde prognoser och planering. Lösningarna skulle vara vetenskapligt grundande och planeringen skulle skötas av experter.²

Den nya arkitekturen hade presenterats på Paris-utställningen 1925 och Stuttgart-utställningen 1927. I Tyskland var det Bauhauskolans ledare Walter Gropius som inspirerade de svenska arkitekterna.³ I Sverige fick funktionalismen främst inbörden att sträva efter lösningar på problem genom ”rationellt vetenskapligt tänkande”. Kunskap om material och konstruktion skulle balanseras med kunskap om människor och konstruktioner.⁴ Problemet skulle angripas genom detaljerade ana-

lyser av uppgiften, dess miljö och dess funktioner. En detaljerad kunskap om människans mått, vanor och värderingar kunde ”normeras” och utnyttjas i bostadsbyggande och bostadsplanering.⁵

Med de stora kontinentala utställningarna som förebilder ordnades i Sverige en stor konsthantverks- och byggnadsutställning i Stockholm 1930. Ansvarig för utställningen var Gregor Paulsson, chefsarkitekt var Gunnar Asplund tillsammans Nils Einar Eriksson, Viking Göransson och Hans Qviding.⁶

Taylorism

Funktionalismens idéer hade en koppling till de tayloristiska teorierna. Mannen som har fått ge namnet åt den s.k. taylorismen var amerikanen Frederick Winslow Taylor (1856–1915). Taylor var ingenjör och specialiserade sig tidigt på verkstadsrationalisering. Hans arbeten handlade enbart om verkstads- och stålindustrin, men idéerna kom att spridas till en mängd olika branscher. I boken ”Shop Management” beskrivs hur en effektiv verkstad kan utformas och 1911 kom ”The Principles of Scientific Management”. Taylor intresserade sig för arbets- och tillverkningsmetoder. Henry Ford skulle komma att vidareutveckla dessa idéer för att åstadkomma förutsättningar för en massproduktion inom bilindustrin.⁷

Kunskapen om arbetet hade hittills varit arbetarens ensak. Nu växer en ny yrkeskategori fram: produktionsingenjören. Taylors metoder byggde på en uppdelning mellan planering, ledning och utförande. En av metoderna var tids- och metodstudier.

På byggnadsområdet var förebilden Frank Gil-

breths arbeten om rörelsestudier. För att nå största möjliga effektivitet i byggnadsarbetet krävdes en minimering av materialtransporter, satsning på prefabricering och standardisering, standardisering av handgrepp och utföranden, optimala och rätt konstruerade verktyg, kärror och byggnadsställningar med mera.

I Sverige fick de mera renläriga tayloristiska idéerna aldrig fotfäste. Inte förrän på 30-talet genomfördes ett byggnadsprojekt i Taylors anda. Det var byggmästaren Olle Engkvist som uppförde Hjorthagens smalhusområde efter löpande-band-principen med specialiserade arbetslag.⁸

Bostadspolitiken – bostadssociala ambitioner

Kris på bostadsmarknaden

Året 1935 var situationen denna:⁹ Av 15 731 tvårumslägenheter med kök som undersökts i 14 medelstora städer hade:

- 9,6% golvet mindre än eller högst 30 cm över marken.
- 5,5% rumshöjd på mindre än 2,1 m.
- 65,6% saknade eget avtråde.
- 16,8% hade sina sovplatser i rum där minst 4 personer tillbringade natten.

På landsbygden var förhållandena ännu värre. I 100 landskommuner var 80 032 boningsrum undersökta. Resultatet visade att:

- 12,3% saknade uppvärmningsanordning.
- 9,1% hade högre grad av fuktighet.
- 12,9% hade golven direkt på marken.
- 38,2% hade fönster som ej kunde öppnas vintertid.
- 29,4% sov i rum som delades av minst 4 personer.

Under 1930-talets första del koncentrerades det politiska intresset på jordbrukskrisen och lands-

bygdens bostadsförhållanden. Arbetslösheten framtvingade en ny ekonomisk politik där också åtgärder på bostadsområdet inrymdes.¹⁰ Statens byggnadslånebyrå bildades 1930 istället för Statens byggnadsbyrå. De statliga stödåtgärderna blev inte riktigt så framgångsrika eftersom bostadsproduktionen till stora delar låg nere genom en arbetskonflikt som varade från våren 1933 till början av 1934.¹¹

En statlig utredning föreslog åtgärder för bostadsproduktionens främjande. Fortfarande ansåg man det inte helt och hållet vara en statlig uppgift att stimulera bostadsproduktionen ”Däremot vilja de sakkunniga ge uttryck åt uppfattningen att bostadsförhållandena här icke äro av beskaffenhet att för närvarande i och för sig böra föranleda åtgärder från statens sida till bostadsproduktionens främjande.”¹²

En annan utredning som arbetade med lantarbetarnas bostadsförhållanden (bostadsutredningen för landsbygden), fick tilläggsdirektiv angående åtgärder för upprustning av landsbygdens bostadsbestånd för att motverka arbetslösheten.

Höjd bostadsstandard och förslag om central myndighet

Vid 1930 års riksdag lades från socialdemokratiskt håll fram flera motioner med yrkanden på en utredning för att föreslå åtgärder för höjandet av bostadsstandarden och en reformering av hyreslagstiftningen.¹³

Det var enligt motionärerna angeläget att utreda hur förhållandena på bostadsfrågans område hade utvecklats i landet. Vissa problem borde närmare undersökas. Ett sådant fråga var i vilken mån och på vilket sätt staten borde medverka till "att planmässiga åtgärder vidtoges för att det mindervärdiga och hälsofarliga bostadsbeståndet... i största möjliga utsträckning skulle komma bort och genom nyproduktion ersättas med sunda bostäder."

Dessutom ville motionärerna utreda i vilken mån och på vilket sätt staten skulle stödja rationaliseringsarbetet av byggnadsindustrin. Detta borde ske antingen genom tillsättande av en utredning eller genom inrättandet av central myndighet med uppgift att bl.a. verka för standardisering och rationalisering. En tredje väg var att genom anslagsgivande stödja och stimulera den verksamhet som pågick för att åstadkomma en rationellt bedriven och prisbilligare bostadsproduktion.

Staten borde dessutom stödja utexperimenterandet av en normaltyp av goda och sunda bostäder eller en standardisering av byggnadstyper, "främst för sådana hus, där hyrorna kunde hållas nere i sådana prislägen, att de fattigare folklagren och särskilt de hyresgäster, som på grund av sin fattigdom sökte sig till de mindervärdiga och hälsofarliga bostäderna, kunde anskaffa sig sunda bostäder till rimliga hyrespriser."¹⁴

Motionen behandlades av andra kammarens fjärde tillfälliga utskott som införskaffade ett yttrande av socialstyrelsen. Socialstyrelsen menade

att den livliga byggnadsverksamhet, som ägt rum särskilt sedan år 1923 hade inneburit en "icke oväsentlig höjning av de mindre bemedlades bostadsstandard". Det forcerade tempo, i vilket byggnadsverksamheten bedrevs, kunde emellertid inte, "ehuru i och för sig önskvärt", undgå att påverka byggnadskostnaderna, och de "mindre bemedlades" expansion på bostadsmarknaden som ledde till att tillgången på bostäder alltjämt var knapp i förhållande till efterfrågan. Denna situation bidrog till den höga hyresnivån.

Trots alla dessa negativa trender ansåg inte socialstyrelsen att det var nödvändigt med ett statligt ingripande på området utan konstaterade istället att; "önskade man fördelarna – livlig bostadsproduktion och stigande bostadsstandard – torde man tillsvidare få resignera inför nackdelarna, höga byggnadskostnader och höga hyror, intill dess den nuvarande expansionsprocessen nått ett jämviktsläge, varvid byggnadskostnader och hyror torde komma att bättre ansluta sig till den lägre prisnivån."

När det gällde statliga initiativ i rationaliseringsfrågan ansåg socialstyrelsen att standardisering och typisering kunde betraktas som tidens lösning av problemen inom industrin, och även inom byggnadsindustrin förekom standardisering av byggnadsdetaljer, typritningar o. dyl. Men socialstyrelsen konstaterade att byggnadsverksamhetens natur försvårade en standardisering av samma räckvidd som inom vissa andra industrigrenar.¹⁵

Utskottet beslöt att avslå motionen, och så blev även riksdagens beslut. Fyra av utskottets ledamöter hade emellertid reserverat sig.

Socialpolitikens genombrott

Inte bara det ekonomiska läget och den rådande arbetslösheten krävde samhälleliga ingripanden,

krav väcktes också mot att göra någonting åt de bostadssociala missförhållandena. Vid riksdagen väcktes ett antal motioner med krav på utredningar och åtgärder.

I samband med 1933 års allmänna bostadsräkning tillkallades särskilda sakkunniga för vissa bostadsstatistiska utredningar. I denna utredning påtalades sambandet mellan en planmässig samordning av bostadspolitikens medel med syfte att främja en allmän höjning av bostadsstandarden.

På 30-talet debatterades också befolkningsfrågan som fick stor betydelse för det bostadspolitiska tänkandet i den bostadssociala utredningen. Debatten startade 1934 med Alva och Gunnar Myrdals bok "Kris i befolkningsfrågan". Här uttrycktes en oro för den sjunkande nativiteten som bl.a. ansågs ha orsak i att de usla bostäderna fungerade som "födelsekontroll".¹⁶

Bostadssociala utredningen

Året 1933 tillkallades den bostadssociala utredningen. Direktiven gällde främst att utreda omfattningen och beskaffenheten av städers och stadsliknande samhällens slumbostadsbestånd och föreslå åtgärder för att undanröja missförhållandena.

Utredningsmännen var bl.a. byråchef Bertil Nyström (som lett 1920 års byggnadsutredning), byggmästare Olle Engkvist, professor Gunnar Myrdal, arkitekt Sven Wallander och arkitekt Uno Åhrén. Huvudsekreterare var Alf Johansson. Utredningen, som lade fram sitt betänkande 1935, ansåg att trångboddheten var det största problemet på bostadsmarknaden och därför var det viktigaste att öka tillgången främst till familjebostäder till överkomliga hyror.¹⁷

De flesta av utredningens förslag antogs av 1935 års riksdag. Nu inrättades även familjebidrag vilka var ett slags barnbidrag knutna till bostaden.¹⁸ Samma år utarbetades för första gången

ett statligt program för stöd åt bostadsförsörjningen för "eftersatta befolkningsgrupper". Den bostadssociala utredningen kom att innebära en vändpunkt i synen på samhällets engagemang och ansvar för bostadsförsörjningen.

Rationaliseringsfrågan

*I 10- och 12-våningshus kunna även invånarna i bottenvåningen se himmelen. Istället för mot 20 m breda gröna korridorer vänder sig fönstren mot 100 m breda trädbevuxna parkområden, som rena luften och erbjuda barnen rymliga lekplatser. Härigenom intränger naturen i storstaden och om även alla tak gjordes till trädgårdar, så skulle stadsbon däruppe återerövra det landområde, som byggnaderna upptaga.*¹⁹

Debatten om byggnadsindustrins rationalisering fördes livligt på 1930-talet. Debattens innehåll återgavs i tidskriften *Byggmästaren*²⁰ och handlade såväl om hur byggnadsindustrin kunde rationaliseras, som om målet och medlet för denna förändring. En fråga som ofta återkom var om det bästa medlet för rationaliseringsarbetet var bildandet av en särskild organisation.

En av de tidiga initiativtagarna i rationaliseringsfrågan för byggnadsindustrin var Stockholms byggnadsförening. Föreningen hade bildats redan 1848 av ingenjören Georg T Chiewitz. Föreningens mål var "att söka samla representanter för alla grenar inom husbyggnadsfacket". Medlemmarna var olika byggnadstekniker som arkitekter, byggmästare, ingenjörer och fabrikanter. I början av 30-talet var det i samband med denna förenings sammankomster som diskussionen fördes. På byggnadsföreningens möte 1931 var en av de inbjudna talarna Walter Gropius.²¹

Gropius menade att kunskapen om moderna, på andra områden erkända produktionsmetoder ännu inte kommit till användning på byggnadsområdet med alla dess olika industrigrenar "ger

oss insikt om, att problemet måste angripas samtidigt från flera håll, för att rationaliseringens mål skall kunna nås". Byggnadsbranschen visade en eftersläpning i jämförelse med andra industrigrenar.

Gropius ansåg att forskningens mål var att samla och systematiskt bearbeta de hittills uppnådda resultaten. Men även inrikta forskningen på framtiden: "Här räcker inte ett mekaniserat förfarande, här måste forskningsarbetet inrikta sig på att först och främst studera de biologiska förutsättningarna, d.v.s. klarlägga grundfunktionerna i livsföringen med hänsyn till människans biologiska konstitution, som varierar efter rasen, nationen och klimatet". Ur dessa förutsättningar framkommer enheten, huset, och vidare kollektivbildningen av huscellerna/staden. Dessa biologiskt sociala betingelser måste underordna sig de ekonomiska, ej omvänt, det fordrar samhällets välfärd".

Uppgiften för en rationalisering av byggnadsproduktionen var bostadsproduktionen – "det finns för närvarande icke någon mera trängande social eller politisk uppgift än att bekämpa bostadseländet". Byggnadsrationaliseringen skulle sträva efter att med minsta möjliga användning av tid och material frambringa ett "bostadsinstrument", som på ett "fulländat sätt tjänar våra livsbehov, varvid dessa behov grunda sig på själsliga såväl som materiella förutsättningar."

Tanken var också att utrusta dessa hus med centrala anläggningar för uppvärmning och varmvatten, tvättinrättningar, hissar, centrala köksanläggningar, kylskåp, gemensamma sällskapsrum och sportanläggningar. "Gemensamhetsanläggningar betyda icke någon mekanisering av individen, utan befria endast livsföringen från onödig barlast, så att den kan gestalta sig rikare".

Andra viktiga rationaliseringsfrågor var stadsplanering och gatubyggnad, där den nya lamellhusbebyggelsen förespråkades.

Byggnadsbranschen var en "byggfabrik"

Den 15 april 1931 höll Stockholms byggnadsförening ett möte. Tanken med mötet var att föreslå vägar till en mera rationell byggnadsindustri i Sverige. Utgångspunkten för diskussionen var byggnadsindustrins särdrag från annan industriell produktion. Kunde man se byggnadsindustrin som en "byggfabrik" och vilka var i så fall bristerna i denna fabriks produktion?

Enligt en av föredragshållarna, civilingenjör Olof Kärnekull, var de fyra hörnstenarna för allt rationaliseringsarbete: budgetkontroll, koncentration och samarbete, högsta teknik ifråga om konstruktioner och arbetsmetoder samt arbetsledning. På alla dessa områden visade byggnadsindustrin en eftersläpning i jämförelse med annan industri.

För att lösa dessa problem var den viktigaste frågan "huru rationaliseringens idé skulle kunna överföras till byggnadsindustrin". Den enda vägen som stod möjlig, enligt Kärnekull, var att en institution ställde sig i spetsen för arbetet.²²

En sådan institutions första arbetsuppgifter borde vara att:

- undersöka det verkliga behovet av bostadshus med hänsyn till folkökningen, behov av högre bostadskultur, ersättning av normal utrymning av gamla bostäder och erforderliga bostadsresurser,
- undersöka byggnadskostnaderna med hänsyn till karaktären och storleksordningen av de ingående kostnadselementen,
- upprätta en jämförelse mellan de svenska byggnadsindexen och andra länders med angivande av orsakerna till förefintliga avvikelser, samt
- ange medel till bostadsproduktionens förbilligande som lämpligen kunde komma till användning med hänsyn till svenska förhållanden.

Detta anförande ledde till en livlig diskussion bland de närvarande representanterna från byggnadsindustrin. Diskussionen rörde sig om vilka problem byggnadsindustrin stod inför.

Vilka var hindren för en rationalisering?

En del skjuter skulden på den höga lönenivån, de abnorma arbetsförhållandena på arbetsplatsen, andra säga, det beror på företagens höga vinster, oskäligen räntesatser, trustbildningar av olika slag, och åter andra säga, 'ni byggnadsfolk äro efterblivna i edra arbetsmetoder, ni arbeta på samma sätt som edra fäder från uråldriga tider', det sjunges i alla möjliga tonarter att något är på tok.²³

Största hindret, enligt mötesdeltagarna, för en effektiv rationalisering, var byggnadsverksamhetens säsongbundenhet. En av orsakerna till detta, förutom klimatet, var att all produktion var inriktad mot ett visst datum, nämligen den 1 oktober.

Ett annat hinder för arbetet, enligt byggmästarna, var att principen att "arbetsledaren är den, som leder och fördelar arbetet, antager och avskedar arbetare" hade naggats i kanten. Tyvärr, menade de, hade rätten att avskeda arbetare försvårats. För att kunna bedriva ett rationellare arbete var det nödvändigt att denna princip återfick sin mening. Även avtalsförhandlingarna med arbetarorganisationerna var till last för arbetet och "till slut medför att han (byggmästaren) i förtid blir nedbruten."²⁴

Från flera håll inriktades även kritiken på arbetarnas höga löner som ett hinder för vidare rationalisering av byggnadsbranschen. Eftersom rationaliseringssträvandena syftade till att sänka byggnadskostnaderna var allt arbete förgäves om inte lönekostnaderna kunde sänkas. En representant för byggmästarna förde fram dessa åsikter på detta sätt:

"Under senare år har enligt min erfarenhet även vid byggnadsarbeten genom införandet av lämpliga transportabla maskiner och andra tekniska hjälpmedel väsentlig besparing av arbetstimmar ernåtts. Att ekonomiskt komma mycket längre, tror jag icke är möjligt... De höga byggnadskostnaderna bero enligt min åsikt därför icke på slöseri med timmar, utan på höga timförtjänster... Jag förhandlade någon tid sedan med ett timmermanslag om formsättning för en taklist. Laget begärde kr 50:– per löpmeter. Jag erbjöd kr 5:–... Jag har haft för mig att t ex det förhållandet att textilarbetarna hava kanske 85 öre i timmen mot byggarbetarnas kr 5:– icke bero på att textilarbetarna är så mycket hyggligare utan på att med kr 5:– i timmen det icke skulle gå att driva någon textilindustri."²⁵

En kommitté tillsätts

Problemen var många och komplexa, flera talare efterlyste därför en utredning i frågan. Byggnadsföreningen beslöt slutligen att bilda en kommitté för att utreda frågan närmare. Kommittén fick en sammansättning av flera av den tidens ledande gestalter på området, herrarna Olle Engkvist, Hans Krogh, Olof Kärnekull, Sven Markelius, Anders Nordström, Axel Olsson och Eric Rockström.

Syftet med kommitténs arbete var att lägga fram förslag till organiserandet av arbetet för byggnadsindustrins rationalisering.

Tillsättandet av en kommitté bemöttes inte enbart med ros. Redaktören för Byggmästaren (vid denna tid Moje Bergström) kritiserade beslutet om tillsättandet av en kommitté. En kommitté i en ideell förening utan ekonomiska resurser kunde inte uppnå något resultat, enligt honom. Redaktören menade att den enda framkomliga vägen för att lösa de problem som byggnadsindustrin stod

inför var ett initiativ från stat eller kommun att särskilt hjälpa till med frågan om bostadsproduktionens finansiering – ”Men kan man egentligen hoppas på något ingripande från kommun eller stat på denna punkt? Knappast. Det ser därför ganska hopplöst ut för byggnadsindustrins rationalisering.”²⁶

Även senare efterlyses i Byggmästaren statliga initiativ i frågan. En sådan debattartikel förelår ett forskningsinstitut för byggnadsverksamheten.

”Då på enskild väg inget tillfredsställande resultat kan väntas, så måste ett forskningsinstitut i någon form upprättas. Ett råd sammansatt av representater från olika statliga och privata institutioner, IVA, socialdepartementet, LO osv. Skulle kunna knytas till arkitekturprofessuren vid KTH.”²⁷

Resultatet av byggnadsföreningens kommittéarbete

*Men vad hjälper det med enbart förstånd, det fordras även makt.*²⁸

Två år senare, 1933, presenterade kommittén sitt resultat.²⁹ Kommittén hade behandlat såväl produktionens tekniska och ekonomiska rationalisering som produktionens ändamålsenlighet. I övrigt hade man begränsat sig till att behandla bostadsproblemet i städerna, i första hand Stockholm.

Kommitténs slutsats var att rationaliseringsarbetet måste skötas av en särskild organisation för att nå bästa resultat. De stora problemen var enligt kommittén de senaste årens bostadsbrist och den höga hyresnivån. Den primära orsaken till bostadsbristen var den stagnation i bostadsproduktionen som hade infallit efter första världskriget.

Den stora inflyttningen från landsbygden till städerna hade förvärrat problemen. Det ljusnande tecknet var att bostadsproduktionen äntligen

tycktes ha kommit igång genom förbättrade ekonomiska möjligheter. Den spekulativa bostadsproduktionen uppvisade nu åter möjligheter till vinst.

Den akuta bostadsbristen hade därför mildrats något. Då tomtmarken var förbrukad och på grund av bristen på kommunala initiativ till nyan-skaffning hade nyproduktionen skett på gammal tomtmark genom rivning av befintliga fastigheter. Resultatet blev att hyrorna blev så höga att de tidigare hyresgästerna inte kunde fortsätta att bo i samma område.

Stockholms stad hade försökt att lindra dessa problem genom att ge kommunala subventioner i form av billig tomtmark och billiga krediter för nybyggnader med enkel inredning, men trots detta låg hyrorna på en alltför hög nivå.

När det gällde rationaliseringsverksamheten framhölls det att nya material och konstruktioner hade utarbetats, som vetenskapligt och praktiskt hade prövats av olika offentliga institutioner. De praktiskt verksamma byggmästarna hade också visat sitt intresse för dessa förbättringar, menade kommittén.

Å andra sidan hade många goda uppslag inte kommit till sin rätt på grund av de rådande förhållandena på arbetsmarknaden i Stockholm.

De mest påtagliga bristerna rörande byggnadsproduktionen var organisationen och utförandet av byggnadsarbetet. Kommittén ansåg att detta berodde på att många företagare saknade facklig och ekonomisk vederhäftighet och därför inte hade förutsättningar för att rationellt kunna genomföra ett byggnadsföretag. Under dessa förhållanden på arbetsmarknaden kom många önskvärda förbättringar i fråga om arbetsmetoder, transporter, mekaniska hjälpmedel etc. att åsidosättas, menade kommittén. Även den inre organisationen på byggnadsföretagen, såväl på kontoren som arbetsplatserna, var i hög grad försummad. De förbättringar som föreslogs var utförandet av nog-

granna kostnadsberäkningar till grund för finansieringsplaner och för bedömande av de ekonomiska konsekvenserna av föreslagna material och metoder. Även tidsscheman borde upprättas för att möjliggöra att arbetsplaner kunde följas och leveranser av ritningar, material och arbete kunde ske i rätt tid.

Avvikelser från kostnads kalkyler eller tidsscheman skulle noga observeras och orsakerna fastställas. På arbetsplatsen borde arbetsmaskinernas uppställning, materialupplagens förläggning och transportanordningarna särskilt ägnas den största uppmärksamhet, så att bästa möjliga ekonomiska effekt uppnåddes.

En annan lösning på problemen var att skapa möjligheter till stordrift. Därigenom kunde produktionskostnaderna nedbringas och ge möjlighet till att standardisera bostädernas inredning inom ett större bostadskomplex. I sin tur kunde detta leda till möjligheten att genom successivt byggnadsarbete "bereda jämnare sysselsättning åt arbetarstammen och bl.a. vore ägnat åt att främja lugnet på arbetsmarknaden."³⁰

Kommittén föreslog även att behovsutredningar borde utföras rörande olika bostadstyper, inte bara med hänsyn till lägenhetens storlek och pris utan även antal, belägenhet i staden m.m. Undersökningen skulle även innefatta bostadsbeståndets kvalitativa förhållanden, såsom olika bostadstypers rationella utförande, husbredder osv.

Befolkningsstatistiken borde undersökas i förhållande till familjens struktur, inkomst, levnadsförhållanden, tillgång till bostäder, bostadsstockens struktur, hyresnivån på bostäder av olika slag, industrins och handelns lokalisering samt citybildningens speciella betydelse.

Även byggnadsförfattningarnas inverkan och ändamålsenlighet borde prövas. Så att de kunde utgöra en "positiv vägledning" för bostadsproduktionen.

Kommittén menade att om arbetet skulle lyckas måste stöd erhållas från alla intresserade parter. "Liksom varje industri måste byggnadsindustrin grunda sin verksamhet på noggranna och vittgående förundersökningar, men denna industri saknade ännu i hög grad det fasta underlag, som en noggrann kännedom om förhållandena utgjorde. Visserligen hade på flera håll värdefulla detaljarbeten utförts, men först när de insattes i det stora sammanhanget, finge de sitt fulla värde", skrev kommittén i sin redogörelse.

Först när byggnadsindustrin själv fått klarhet beträffande förutsättningar och medel, hade den möjlighet att främja en utveckling i rätt riktning, först då hade den möjlighet att fylla sin uppgift i samhällets tjänst, ansåg kommittén.

Rationaliseringen syftade inte endast till ett nedbringande av framställningskostnaderna för bostäder utan måste i lika hög grad sikta på arten av de bostäder som producerades. Arbetet fick inte begränsas till att gälla vissa detaljer utan måste gälla alla faktorer som påverkade bostadens pris och kvalitet.

Målet för rationaliseringsarbetet måste vara en praktisk, teknisk och ekonomisk fullgod lösning av byggnadsväsendets problem i deras sociala sammanhang, menade kommittén. Därför måste arbetet skötas av ett opartiskt organ, som förutsettningsslöst tog upp alla problem till behandling. Detta organ skulle inte vara verkställande, varken när det gäller undersökningarna eller omsättande av resultaten i praktiken. Det skulle endast ta initiativ, behandla olika frågor och göra sin mening hörd. Det arbetande organet skulle fritt få ta initiativ efter vad som var angeläget vid olika tidpunkter. Organet skulle oavbrutet följa utvecklingen och vidtaga de åtgärder som behövdes.

Kommittén förordade en organisation för ändamålet, vilken förenade alla parter till ett planmässigt arbete för rationaliseringens genomförande.³¹

Två alternativ diskuterades:

- En organisation som med direkt avlönade krafter skulle utföra arbetet, på eget initiativ men huvudsakligen på uppdrag som betalades av arbetsgivaren.
- En organisation, som förenade alla intresserade parter till ett planmässigt arbete för rationaliseringens genomförande. En organisation som skulle samla redan färdiga resultat och göra dem tillgängliga och ta initiativ till nya undersökningar. Arbetet skulle utföras av verksamma institutioner eller enskilda.

Det senare alternativet var att föredra, enligt kommittén. Redan existerande institutioner och sammanslutningar kunde förenas till ett förbund. Som medlemmar i förbundet kunde ingå tekniska föreningar eller andra föreningar med ideellt program, statliga och kommunala myndigheter, akademier och högskolor samt föreningar och organisationer i övrigt, som genom sin verksamhet hade kontakt med olika områden av det föreliggande problemet.

Varje medlem kunde välja ett visst antal ombud i en förbunds församling, vilken valde en styrelse, som samtidigt utgjorde arbetsutskott och anställde en sekreterare.

Förbundets arbetskostnader skulle bekostas i första hand genom att medlemmarna betalade årliga avgifter, som bestämdes av församlingen. Förutom dessa inkomster beräknades vissa bidrag från staten eller intresserade parter.³²

Diskussionen om kommitténs förslag

Man är imponerad av att så många kockar tillsammans lyckats åstadkomma en så bra soppa, men jag kan inte undgå att tycka, att det myckna arbetet i stort sett nedlagts tämligen förgäves.³³

Byggnadsföreningen ordnade 1933 ett nytt möte för att presentera och diskutera kommitténs förslag. Flera kritiska röster höjdes mot kommitténs arbete vid mötet. En orsak till kritiken var att resultatet endast var beskrivande och inte gav några råd om problemens lösningar.

Många var kritiska till den form av institution som föreslagits. Den skulle ge onödigt pappersarbete och vara en tungrodd organisationsform.

Andra menade att rationaliseringen inte borde ske i organiserad form utan den skulle få vara en självständig kraft på marknaden utan inblandning av förbund eller institutioner.

Men flera ville gå längre än kommitténs förslag och efterlyste ett ingripande av stat eller kommun i frågan. Ett exempel på detta är följande uttalande:

”De brister som vidlåta vår nuvarande bostadsproduktion, avhjälpes icke med aldrig så god rådgivande vägledning för dem, som producera bostäder. Därtill fordras en rationalisering av helt annan art, en rationalisering som drives fram med organisatoriska maktmedel. Det är stat och kommun som sitta inne med dessa maktmedel...” Byggnadsbranschen skulle inte klara uppgiften eftersom den bestod av ”egoistiska yrkesintressen.”³⁴

Att föra frågan framåt

Byggnadsföreningen tog 1934 ytterligare initiativ i frågan om byggnadsindustrins rationalisering. För att kunna genomdriva de förslag som kommittén hade lagt fram kallade man till ett möte med olika representater för intresserade parter. Byggnadsföreningen samlade Kommerskollegium, Byggnadsstyrelsen, Ingenjörsvetenskapsakademien, Stockholms stads fastighetsnämnd, Sveriges industriförbund, Svenska teknologföreningen och Svenska bankföreningen för att tillsammans med bygg-

nadsföreningen överlägga om bildandet av ett *förbund för byggnadsväsendets rationalisering*.

Vid detta sammanträde utsågs nya delegerade att föra frågan vidare. Men den nya kommitténs arbete skulle komma i skymundan eftersom ett statligt initiativ i frågan togs 1934.

Byggnadsföreningen beslöt därför att låta kommittéarbetet vila. ”Med hänsyn till att Kungl. Maj:t sedermera tillsatte 1934 års byggnadsindustrisakkunniga ha dessa delegerades arbete tillsvidare nedlagts i avvaktan på resultatet av de sakkunnigas utredning i rationaliseringsfrågan.”³⁵

En statlig utredning tar över

Bakgrunden till tillsättandet av en statlig utredning var några motionärer som konstaterade 1933 att kunskapen om de faktiska förhållanden inom byggnadsbranschen inte var stora. Byggnadsindustrin var trots allt en av Sveriges viktigaste näringsgrenar men ”denna industri långt ifrån motsvarar de anspråk, som kunna ställas på densamma. Det förefaller som om detta framförallt beror därpå, att den stelnat i gamla former”. Därför var behovet av en utredning angeläget.³⁶

Ett förhållande som enligt motionärerna borde utredas var sambandet mellan den höga hyresnivån och byggnadsarbetarnas löner som en orsak till detta. Debatten om sambandet däremellan hade livligt förts i pressen och nu efterlyste motionärerna en opartisk utredning om byggnadsarbe-

tarnas och arbetsgivarnas inkomster. En utredning skulle även ta upp byggnadsindustrins förhållande i allmänhet och särskilt ”i vad mån denna industri tillgodogjort sig den tekniska utvecklingen eller i vad mån den uraktlåt sig att göra detta”.

Fortfarande var förhållandet så att vinterarbete sällan förekom inom byggnadsbranschen trots förbättrade tekniska möjligheter. Orsaken ansågs ligga i att det endast förekom en fardag för hyresgäster, den 1 oktober. Byggnadsverksamheten inriktades på att få husen färdiga till den tidpunkten med arbetslöshet under resten av året till följd. Utredningen borde kunna lämna förslag till en utjämning av byggnadsarbetet över året, ansåg motionärerna.

Försiktigt efterlyser man ett statligt ingripande på området: ”Ett eventuellt ingripande utifrån skulle kanske få en god effekt, men detta förutsätter i sin tur att en grundlig utredning tillsätts”³⁷.

I utlåtande av andra lagutskottet³⁸ tillstyrktes en sådan utredning, och den vann även riksdagens bifall.³⁹ Socialministern tillkallade därefter särskilda sakkunniga, som tog namnet ”1934 års byggnadsindustrisakkunniga”.⁴⁰ Kommittén fick i uppdrag att i samarbete med bostadssociala utredningen utreda, ”vilken inverkan på byggnadsindustrins produktionskostnader, som utövades av byggnadsverksamhetens säsongskarakter, sättet för finansiering av under byggnad varande fastigheter, monopolistiska tendenser i fråga om tomtpolitik, kreditgivning, materialtillförsel eller arbetsmarknad m m.”⁴¹

Fotnoter

- 1 Johansson, sid. 574–79.
- 2 Bladh, sid. 25, Sandström, sid. 126 ff.
- 3 Walter Gropius inbjöds vid ett par tillfällen till Sverige som föreläsare. Både Uno Åhrén och Sven Markelius var personligt bekant med Gropius. Se Brunnström, sid. 125.
- 4 Artikel Lennart Holm, tidskriften Arkitektur nr 7 1976, sid. 12–13.
- 5 Rudberg, sid. 62.
- 6 Brunnström, sid. 49 ff.
- 7 Brunnström, sid. 113–114.
- 8 Officiell statistik, 1935.
- 9 Johansson, sid. 567.
- 10 Johansson, sid. 569.
- 11 Johansson, sid. 568.
- 12 Motion 1930, AK:384, av herr Haage m.fl. (s).
- 13 Motion 1930, AK:250 av herr Haage (s).
- 14 SOU 1935:2, sid. 31.
- 15 SOU 1935:2, sid. 33.
- 16 Bladh, sid. 28.
- 17 Johansson, sid. 572.
- 18 Johansson, sid. 573.
- 19 Byggmästaren 1931, häfte 28, sid. 152, Walter Gropius.
- 20 Se t.ex. Sandström, sid. 106 om tidskriften Byggmästaren. Byggmästaren grundades 1922 som ett organ för arkitektur och husbyggnadsteknik. Redan 1928 ombildades tidskriften till ett aktiebolag som leddes av Svenska Teknologföreningens avdelning för husbyggnadskonst och Stockholms Byggnadsförening. De unga arkitekterna hade en stark ställning inom byggnadsföreningen och fr.o.m. tiden efter 1924 blir Byggmästaren ett organ för dessa nya idéer. Uno Åhrén var redaktör för tidskriftens arkitekturupplaga 1929–32.
- 21 Gropius föredrag är återgivet i Byggmästaren 1931, häfte 28, sid. 149 ff.
- 22 Byggmästaren 1931, häfte 13, sid. 65 f. Ingenjören Olof Kärnekull var inspirerad av Taylors idéer, vars system i Sverige kallades "rationell arbetsledning". Metoderna hade provats på Avesta järnverk där Kärnekull var assistent till disponenten. Kärnekull var bl.a. ledamot av IVA och initiativtagare till bildandet av Sv. Teknologiföreningen avdelning för industriell ekonomi och organisation 1931.
- 23 Byggmästaren 1933, nr 14, sid. 83, ingenjör Axel Olsson.
- 24 Byggmästaren 1931, häfte 13, sid. 71, Olle Engkvist.
- 25 Byggmästaren 1931, häfte 13, sid. 72, Anders Ahlén.
- 26 Byggmästaren 1931, häfte 13 sid. 85, Moje Bergström.
- 27 Byggmästaren 1932, nr 2, sid 17 f, Sune Lindström.
- 28 Byggmästaren 1931, häfte 13, sid. 84, Moje Bergström.
- 29 Avsnittet bygger på Byggmästaren 1933, nr 3.
- 30 SOU 1938:10, sid. 556.
- 31 SOU 1938:10, sid. 556.
- 32 Byggmästaren 1933, nr 3, sid. 14 f.
- 33 Byggmästaren 1933, nr 4, sid. 19, Moje Bergström.
- 34 Byggmästaren 1933, nr 4, sid 19, Moje Bergström.
- 35 SOU 1938:10, sid. 557.
- 36 Motion FK:155, Motion AK:377, 1933 (s).
- 37 Motion FK:155, 1933.
- 38 Andra lagutskottets utlåtande nr 49.
- 39 Skrivelse 11 juni 1934.
- 40 Utredningens ordförande var ledamoten av första kammaren, redaktören Sigfrid Hansson, Övriga sakkunniga var ingenjören Th. K.J. Hellström samt översten och chefen för väg- och vattenbyggnadskåren, byggnadschefen vid byggnadsstyrelsen Ernst Lindh. Den senare skulle bli styrelsemedlem i Statens kommitté för byggnadsforskning. Sekreterare var socialrådet Erik Sjöstrand.
- 41 SOU 1935:2, sid. 39.

Foto: Stockholms Stadsmuseum.

*Statligt initiativ i
rationaliseringsfrågan*

Byggnadsbranschen – behov av nya arbetsmetoder

De byggnadsindustrisakkunniga lade fram sitt betänkande 1938.¹ I betänkandet togs behovet av rationalisering upp. Utredningen konstaterar att nya behov hade tvingat fram förändringar av byggnadsmetoderna. De för tiden nya riktningarna inom arkitekturen och stadsplanekonsten var några faktorer som manat till förändring. Men även andra händelser hade påverkat utvecklingen: "krigsmaskinernas fullkomning, som framtvingar speciella åtgärder i avseende å byggnadernas konstruktion till de inneboendes skydd ger ett belysande exempel på oväntade arbetsuppgifter".

Ännu låg maskintekniken inom byggnadsindustrin i sin linda, skriver man, och "det manuella arbetet är alltjämt och torde ännu under avsevärd tid framåt på grund av verksamhetens natur bliva förhärskande", varför rationaliseringsarbetet kommer att närmast inrikta sig på byggnadsplanens rationella utformande, material, byggnadskonstruktioner och arbetsledningsfrågor.

En betydande del av husbyggnadsindustrin var inriktad på rent spekulativ samt mer eller mindre tillfällig byggnadsverksamhet. Detta var en av orsakerna till att intresset för rationalisering inte varit så framträdande, konstaterade utredningen.

Rationaliseringen inom byggnadsindustrin var också annorlunda eftersom den syftade till att åstadkomma en enligt vetenskapliga och praktiska rön mer ändamålsenlig och kvalitativt bättre produkt. Avsikten var emellertid inte att höja företagarvinsterna vilket förklarade det ljumma intresset hos byggföretagen.

När det gällde rationaliseringen av arbetet på byggnadsplatserna genom arbetsbesparande maskiner och arbetsmetoder konstaterade utredningen, att dessa maskiner endast använts i begränsad

utsträckning. De stora grävmaskinerna för schaktning- och rivningsarbeten hade ännu endast kommit i bruk till ringa antal, likaså de höga tornkranar med långa uteliggare för transport av material i höjd- och sidled inom byggnadsplatserna. Betongblandnings- och murbruksmaskiner av olika slag var däremot allmänt begagnade vid byggnadsföretag, där icke fabriksstillverkad betong och murbruk användes, och handblandning av betong och murbruk hörde till sällsyntheterna vid denna tidpunkt.

Utredningen konstaterade därefter att "arbetarna torde säkerligen icke kunna tänka sig en återgång till dessa relativt tunga manuella arbeten".

Pålkranar, lyftkranar och materialhissar av olika slag samt pneumatiska bergborrmaskiner, stampmaskiner, hammare och spåntslagningsmaskiner ha likaledes nu för tiden kommit "i allmänt bruk och torde användningen av desamma icke längre framkalla någon som helst motvilja från arbetarnas sida".

"Arbetarna ha, visserligen i många fall med motstånd, dock successivt givit efter för kraven på rationaliseringsåtgärder härvidlag, och åtskilliga ackordspriser i gällande prislister förutsätta användningen av arbetsmaskiner av olika slag. Införandet av nya arbetsbesparande maskiner och arbetsmetoder torde emellertid i högre grad än nya material och dyl. motarbetas av arbetarna, enär dessa maskiner m m direkt avse att göra det manuella arbetet överflödigt."

Denna motvilja mot innovationer berodde på, vilket utredningen antyder, att arbetskraftsbesparande maskiner var ett argument för lägre löner och arbetarna befarade att det skulle leda till arbetslöshet.

Vad pågick på rationaliseringsområdet?

Även om teknisk forskning inom byggnadsfacket bedrivs här i landet i berömvärd omfattning, så nödgas man dock konstatera, att byggnadsindustrin saknar en central institution för utförande av vetenskaplig forskning. Forskningen är dock den grund, utan vilken inga verkliga framsteg äro möjliga.²

På flera håll konstaterade utredningen, hade försök gjorts att arbeta för en ökad rationalisering av byggnadsindustrin. Ett forum var Nordisk byggnadsdag som arbetade för byggnadsyrkets och bostadsfrågans förbättring i de fyra nordiska länderna. Den besöktes av arkitekter, byggmästare och ingenjörer inom olika branscher.

Stockholms byggnadsförening hade, som tidigare beskrivits, sedan 1930 sysslat med frågan om rationalisering inom byggnadsindustrin. Den statliga myndigheten på området var Byggnadsstyrelsen som vid sina sjukhusbyggnader startat en provningsavdelning för undersökningar av rationaliserade byggnadsmetoder. Kommittén för standardisering av byggnadsmaterial hade verkställt utredningar rörande standardisering av vissa detaljer inom byggnadsindustrin. Ingeniörsvetenskapsakademien hade försökt att främja rationaliseringen genom att arbeta för standardisering och typisering på byggnadsområdet. Arbetet hade inte rönt någon större framgång. Orsakerna var enligt akademien flera; ”å ena sidan hade byggnadsverksamheten i början av 1920-talet befunnits så svagt organiserad och byggnadsarbetarnas lönesystem så fastfruset, att det hade förefunnits föga utsikt att få eventuellt framkommande uppslag förda ut i praktiken. Å andra sidan hade arkitektyrkets utövare syntts vara i huvudsak inställda på största möjliga typvariation i direkt motsättning till teknikernas strävan efter ekonomisering genom standardisering och typisering. Under dessa omständigheter hade man inom akademien ansett sig

böra ägna sina krafter åt mera hoppfulla uppgifter.”³

Utredningen hade sammanställt en skrivelse som utgått till en mängd olika myndigheter och organisationer. Flera olika förslag rörande ordnandet och ledningen av rationaliseringsverksamheten inom byggnadsindustrin hade framlagts. Gemensamt för nästan samtliga svar var att man hade betonat behovet av en väsentligt ökad verksamhet när det gällde rationaliseringsarbetet inom byggnadsindustrin.

Utredningen menade med slutsats av detta, att den tekniska rationaliseringen inom landet var till väsentlig grad ett gemensamt problem för hela samhället. Frågan var vem som skulle ta ansvaret för denna verksamhet, den privata industrin eller staten.⁴

Flera skäl talade för att ansvaret för rationaliseringsverksamheten inte enbart kunde vila på industrin, menade kommittén, eftersom ”rationaliseringen är ...en social angelägenhet av vikt för samhällets alla medlemmar. Samhället...har en skyldighet att taga vara på de goda krafterna inom byggnadsindustrin, vilka arbeta för utveckling i angiven riktning, och lämna dem sitt stöd i arbetet och för att de vunna resultaten må bli utnyttjade.”⁵

Byggnadsindustrin var en viktig gren av svenskt näringsliv och kunde därför inte skötas av endast privata krafter. Samhället och dess representanter hade rätt och skyldighet att uppställa fordringar och krav på det bästa möjliga tekniska och ekonomiska resultatet av verksamheten inom byggnadsindustrin, inom vilken en avsevärd del av landets kapital nedlättes och som är av väsentlig betydelse för landets hela befolkning, skrev utredningen i sitt betänkande.

Staten hade bättre förutsättningar att leda rationaliseringsarbetet. Motiven till att staten måste ingripa på området var bl.a. att:

- Företagare och arbetare inom byggnadsindustrin kunde inte helt frigöra sig från de med deras verksamhet förbundna egna ekonomiska intressena. Detta skulle inverka på rationaliseringsarbetet som hade ett allmännyttigt syfte.
- Inte heller kunde man förvänta sig, att byggnadsindustrins företagare och arbetare i tillräcklig utsträckning skulle ta hänsyn till de samhällsliga intressena i samband med rationaliseringssträvandena och ge dessa ekonomiskt stöd.

Visserligen visade många privata initiativ på att det fanns ett intresse för att förbättra förhållandena inom byggnadsindustrin. Intresset för rationalisering av byggnadsindustrin var stort, konstaterade utredningen. Problemet var att arbetet var fördelat på så många olika händer och försiggått utan enhetlig och rationell ledning och utan samarbete i övrigt, samt att resultaten stått relativt fristående från varandra och utan att komma till mer allmän kännedom bland landets byggnadstekniker.

Men detta intresse för rationalisering var inte utbrett bland alla som var verksamma, utan det saknades "otvivelaktigt bland ett stort antal företagare inom byggnadsyrket intresse för denna verksamhet, beroende på deras ur olika synpunkter bristande förutsättningar för att kunna tillgodgöra sig dess resultat, liksom ock på deras allmänna inställning till verksamheten inom yrket."⁶

Men inte heller dessa ointresserade byggföretag kunde undvika den utveckling som nu var på gång, menade utredningen. "Även de för hithörande frågor likgiltiga byggnadsföretagen nödgas medverka till en viss rationalisering av verksamheten på grund av de successiva tekniska framstegen på de olika områdena och de alltjämt ökade kraven på högre standard, som framställs av dem, vilka skola bliva den färdiga byggnadens brukare. Utöver denna rationalisering fordra tidens krav på

vetenskapligt och praktiskt framstegsarbete, att de inom samhället, vilka bära ansvar för utvecklingen inom byggnadsindustrin och därtill äga förmåga, sträva till en systematisk och ändamålsenlig rationalisering av mera vittgående och högre slag."⁷

Enligt de sakkunnigas mening borde detta rationaliseringsarbete inte bedrivas planlöst, "varvid olika institutioner m fl utan samråd med varandra eller med byggnadsteknikens praktiska män upptaga de problem till behandling, som de ur egen synpunkt av någon orsak finna lämplig, utan en enhetlig, kunnig och initiativtagande ledning." Därför var det nödvändigt, att samhället genom att skapa ett särskilt organ tog ledningen i rationaliseringsarbetet.⁸

Ett särskilt organ behövs

Utredningen föreslog därför att ett nytt organ bildades med uppgift att verka för en mer rationell byggnadsverksamhet. Namnet skulle vara delegerade för rationalisering inom byggnadsindustrin.

Detta organs uppgifter borde enligt utredningen vara att:

- skaffa sig en överblick över hittills vunna resultat av rationaliseringsarbetet inom landet och systematiskt bearbeta och sovra dessa,
- samarbeta med alla de på rationaliseringsområdet inom såväl byggnadsindustrin som övriga industrier arbetande myndigheter, institutioner och enskilda företagare m.fl. för att i lämplig omfattning till nytta för byggnadsindustrin tillgodogöra sig de vunna resultaten,
- efter planläggningen av rationaliseringsarbetet i dess helhet därutöver själv vidtaga åtgärder i övrigt erforderligt utredningsarbete i anslutning till de praktiska behoven inom byggnadsindustri-

rin, med klar blick för vad utvecklingsgången inom hela byggnadsindustrin fordrar och även beakta de sociala frågorna,

- i sammanhanget avtala med myndigheter, institutioner och andra om utförandet för organisationens räkning av det erforderliga utredningsarbetet eller själva ansvaret,
- uppmärksamt följa rationaliseringsarbetet inom främmande länder för att insamla och, där så befinner sig ändamålsenligt, anpassa där vunna resultat efter svenska förhållanden,
- se till, att de rationaliseringsresultat, som insamlats, bearbetats och befunnits ändamålsenliga systematiseras och görs lätt tillgängliga för byggnadsindustrins män, undervisningsanstalter och övriga av dessa frågor intresserade samt:
- tillgå med upplysningar rörande dessa frågor, arbeta för förbättrad undervisning vid tekniska läroanstalter rörande rationaliseringen och söka sprida upplysning bland tekniker, företagare och arbetspersonal inom byggnadsindustrin samt allmänheten om rationaliseringsarbetets art och betydelse.

En statlig myndighet borde leda denna verksamhet, ansåg utredningen. Då byggnadsstyrelsen var det centrala organet inom det statliga husbyggnadsväsendet, föreslog man att styrelsens ledning skulle anförtros denna organisation. Organisationen skulle utgöra en utbyggnad av styrelsens byggnadsbyrås delegerade för byggnadstekniska utredningar.

Ett annat alternativ var att bilda en motsvarande institution som det nyss bildade Statens väginstitut. I sådana fall skulle byggnadsstyrelsen till denna institution ha en likartad ställning som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen till väginstitutet, konstaterade utredningen.

Vid remissbehandlingen menade Byggnadsstyrelsen att: ”de uppgifter som sålunda föreliggande äro som synes av olika natur och komma säkerligen i många fall att kräva anlitaandet av speciellt utbildade arbetskrafter. Arbetet bör ske under möjligast fria former med anlitaande av tillkallade, var och en på sitt område särskilt utbildade och väl kvalificerade arbetskrafter. Men hänsyn härtill synes det knappast lämpligt att som de sakkunniga i första hand föreslagit, helt eller delvis inpassa en dylikt organisation inom ramen för ett ämbetsverk. För ändamålet bör i stället tillskapas ett speciellt utrustat, men självständigt organ, vilket under ledning av och i samarbete med särskilda representanter för samtliga intresserade parter, staten, kommunerna, landstingen, andra institutioner och enskilda handhaver ifrågavarande arbetsuppgifter.”⁹ Byggnadsstyrelsen ansåg också att för driften av ett dylikt organ skulle det komma att krävas större belopp än de sakkunniga hade räknat med.

Utredningens arbete var därmed avslutat och förslaget överlämnades till regeringen 1938.

Debatten om utredningens förslag

Efter att betänkandet hade lagts fram anordnade Stockholms Byggnadsförening, Svenska arkitektföreningen och Svenska teknologföreningens avdelning för väg- och vattenbyggnadskonst ett sammanträde den 1 dec 1938. Anledningen var att man ville diskutera utredningens förslag och lämna fram en resolution till regeringen med föreningsgarnas önskemål. Inbjudna på mötet var även höga representanter inom den statliga förvaltningen.¹⁰

Utgångspunkten för diskussionen var bildandet av den institution för att främja byggnadsindustrins rationalisering som utredningen föresla-

git. I inledningsanförandet som hölls av direktör Anders Ahlén konstaterades: "bland byggnadsfolket är man av den meningen att det behövs en större institution – utrustad med större tillgångar om man på ett effektivt sätt skall kunna tillgodose det syftemål man velat främja".

Byggnadsrådet Sven Markelius ansåg att behovet av snara och lämpliga åtgärder för främjande av forsknings- och upplysningsverksamhet inom byggnadsfacket var påtagligt. Enligt honom fanns det en mängd olika skäl för att det nu var nödvändigt att göra något åt situationen: "den tekniska rationaliseringen är splittrad och planlös. Tillgången på tomtmark är i allmänhet otillräcklig; och förhållandena på tomtmarknaden gynna den osunda spekulationsverksamheten. Finansieringsfrågorna innebära många olösta problem, och förhållandena inom kreditväsendet verka ofta onödigtvis fördyrande på byggnadskostnaderna. Byggnadsverksamhetens organisations- och driftsfrågor äro i många avseenden oklara och olösta till nackdel icke blott för byggnadsverksamheten utan även för de inom byggnadsfacket arbetande. Produktionen av bostäder är i stor utsträckning planlös..."

Lösningen på problemen var att satsa på forskning och upplysning, enligt Markelius: "Forsknings- och upplysningsverksamheten inom byggnadsfacket måste sålunda icke blott syfta till att nedbringa framställningskostnaderna utan bör i lika hög grad taga sikte på produktens art och kvalitet. För bostadsfrågan gäller det således icke enbart billigare bostäder utan också bättre bostäder".¹¹

En annan talare var arkitekt Axel Eriksson som framhöll att industrin själv inte kunde klara denna uppgift – "Svårigheten för byggnadsindustrin att bedriva forskningsarbete i samma utsträckning som vid vissa större industriföretag på andra områden får anses bero på att de företag, som bedriva byggnadsproduktion, bestå av relativt

små enheter men av ett stort antal. De ha svårt att uppträda gemensamt därför att de sakna en fast sammanhållande organisation", ansåg han." Ifråga om kostnaderna för det forskningsarbete som vilar på naturvetenskaplig grund, och därför närmast skall tjäna produktionen, jämte utgifterna för resultatens kungörande anser jag att en uttaxering från byggnadsindustrin av förslagsvis en halv eller en promille på byggnadskostnaden skulle kunna ske. För att en sådan byggnadsavgift skall kunna uttaxeras är dock ett ingripande från statsmakternas sida nödvändigt."¹²

En annan huvudfråga i debatten var om ansvaret för rationaliseringsarbetet bäst sköttes av staten eller industrin. Kapten F. Hansen diskuterade frågan om statligt kontra privat. "Den samlade meningen torde otvivelaktligen vara att ett forskningsinstitut behövs... Hur skall ett forskningsinstitut drivas? Skall det vara en statlig institution, som somliga föreslå, eller skall det vara en privat institution, vars styrelse sammansätts av diverse tekniska föreningar? Bägge alternativen är lika farliga. Blir det en statsinstitution med fixa löner enligt statliga löneskalor blir det hela en uppfostringsanstalt, som utbildar folk till industrins fromma..."¹³ Men jag tycker att det är lika farligt att låta en institution regeras av en styrelse, sammansatt av äldre, förnämliga män, tillsatta av diverse ideella föreningar, då detta utgör en mycket stark fara för förgubbning och förpuppning"

En annan av talarna, professor Henrik Kreüger oroade sig för att det inte finns någon som kunde leda ett sådant organ:¹⁴ – "Ingenjör Nycander skisade för oss ett fristående forskningsinstitut av stora mått. Jag har emellertid svårt att föreställa mig hur dess ledare skall vara beskaffad, som i detta institut skall kunna åstadkomma allt det ingenjör Nycander förespeglar."

Sammanträdets syfte formulerades med orden: "Bland byggnadsfolk är man av den meningen att

det behövs en större institution – utrustad med större tillgångar om man på ett effektivt sätt skall kunna tillgodose det syftsmål man velat främja. Detta sammanträde har kommit till stånd för att ge uttryck för denna enhälliga önskan. Vi har tänkt att sammanträdet skulle formulera ett uttalande, vilket skulle överlämnas till resp. föreningsstyrelser för gemensam framställning till statsmakterna, vilkas medverkan torde vara nödvändig för att erhålla den samling av intresserade, som annars icke kan åstadkommas.¹⁵

Resolutionen skulle lyda:

”Nödvändigheten av att ett effektivt forskningsarbete på byggnadsområdet ordnas har under de senaste åren gång på gång framhållits av byggnadsindustrins utövare, byggnadsyrkets sammanslutningar och fackets tidskrifter. Husbyggandet är en industri, som för sin utveckling är i samma behov av moderna tekniska kunskaper som andra industrier. För den sunda tekniska utvecklingen är forskningsarbetet en viktig förutsättning. Det kan icke vara god samhällsekonomi att år för år omsätta hundratals miljoner kronor inom byggnadsindustrin, utan att man samtidigt utreder hur byggnadskonstruktionerna på tekniskt bästa sätt skola utföras... Den för byggnadsindustrins karaktäristiska uppdelningen av produktionsapparaten på ett stort antal företagsenheter med var för sig förhållandevis begränsade ekonomiska möjligheter torde hava varit huvudorsaken till att inom denna industri utrednings- och forskningsarbetet för teknikens utveckling icke kunnat bedrivas i samma omfattning som inom andra områden. För att byggnadsindustrin skall bli i stånd att främja ett nödvändigt forskningsarbete fordras att möjligheter skapas för ett ekonomiskt samarbete på detta område mellan de i produktionen intresserade. En sådan samverkan av tillräcklig omfattning torde icke kunna åstadkommas utan statlig medverkan.”¹⁶

Ett utkast till resolution skrevs som under-teckades av Svenska Arkitekturföreningen, Sv. Teknologföreningens avdelning för Väg- och Vattenbyggnad samt Stockholms Byggnadsförening. Resolutionen kom dock aldrig att överlämnas till regeringen.

Inget händer med utredningens förslag

Någon proposition i ärendet lades aldrig efter de byggnadssakkunnigas betänkande. Istället lämnades ärendet över till en ny utredning i frågan. Kanske hade utredningen lagt förslag som inte var förankrade på högre nivå. En av utredningsmännen antyder detta:

”Att ett dylikt behov (av en institution) icke stode uppenbart för regeringen vid de sakkunnigas tillsättande framginge oförtydligt av föredragande departementschefs anförande. Han uttalade, att vid de sakkunnigas utredningar uppenbarligen icke heller spørsmålet om den tekniska utvecklingen på det byggnadsindustriella området kunde lämnas åsido, även om klarläggandet av denna sida av det föreliggande problemet främst och närmast torde få anses utgöra en uppgift för industrin själv.”

Detta hade skapat en viss osäkerhet hos utredningsmännen om hur långt man kunde gå i sina förslag. ”Inom de sakkunniga hade därför tvekan rått, huru långt de skulle våga sig in på detta spørsmål.”¹⁷

Här kan även nämnas att 1938 års sakkunniga för utredningen om vägväsendets förstatligande föreslog inom byggnadsforskningen området att ”åtskilliga fördelar skulle vinnas med ett sådant statligt institut för geoteknisk verksamhet”.¹⁸ Inget beslut fattades i denna fråga heller.

De byggnadskostnadssakkunnigas utredning

De byggnadsindustrisakkunnigas utredning lämnades över till 1941 års byggnadskostnadssakkunniga (SOU 1941:4). Nya faktorer hade dykt upp som motiverade tillsättandet av en ytterligare utredning i frågan. I början av 40-talet talade man om en kris på byggmarknaden. Andra världskrigets utbrott 1939 fick omedelbara verkningar på byggnadskostnaderna.

Direktiven syftade främst till åtgärder för att motverka byggnadskostnadsstegringen, men inför den totala krissituationen kom utredningens arbete med nödvändighet att inriktas på en granskning av bostadsproduktionens marknadsmässiga, materiella och finansiella förutsättningar i stort.

Utredningen lade flera förslag som rörde de tekniska möjligheterna till en effektivisering av byggnadsmetoder och planlösningar. Utredningen tog också upp säsongsutjämningsproblemet.

Den viktigaste sidan av utredningens arbete gällde emellertid finansieringen, där de förslag som framfördes i allt väsentligt accepterades av 1941 års riksdag och kom att bli grundläggande för krigs- och efterkrigstidens bostadsfinansiering. I det väsentliga innebar det finansieringssystem för bostadsbyggandet som därmed tillkom en statlig belåning på gynnsamma villkor för bostadsproduktionen.

Skandalutredningen

Utredningens förslag om att sänka byggnadsarbetarnas löner som ett led i att sänka byggnadskost-

naderna skulle ge utredningen namnet "skandalutredningen".

I riksdagen utsattes utredningen av en häftig attack; "till grund för regeringens förslag i byggnadsfrågan ligger en utredning som jag karaktäriserar som en skandal. Det är en utredning, utförd av byggmästare utan att byggnadsarbetarna eller deras organisationer fått medverka... Har nu utrett och funnit det nödvändigt att reducera, inte byggmästarvinsterna, men väl byggarbetarnas löner..."

"Alla förklara sig ju vara ense om att byggnadsindustrin måste komma i gång och hållas igång. Vi har inte råd med någon arbetslöshet! Stanna icke hjärtat! Känns de där uppropen och uppmaningarna igen? Dem har man använt sig av i snart två års tid...Stanna inte hjärtat, så lödo uppmaningarna i annonser införda i borgerliga och socialdemokratiska tidningar, annonser, som infördes av regeringstroga fackföreningsledare... (men) då man skulle tillsätta en gemensam kommitté för att försöka förverkliga annonsernas mening...(då fick) hjärtat...stanna".¹⁹

De byggnadskostnadssakkunniga skulle inte komma att lägga några förslag om ett institut för byggnadsbranschens rationalisering. De sakkunniga lade inte fram något eget förslag angående ordnandet av rationaliseringsarbetet för byggnadsindustrin. I förbigående antydde det i utredningen möjligheten att upprätta en statens byggnadsförsöksanstalt, organiserad enligt i huvudsak samma principer som redan befintliga försöksinstitutioner på växtodlingens, husdjurskötslens och mejerihanteringsområden.

I denna fråga hade "hjärtat stannat". Men initiativet i frågan skulle komma från annat håll.

Fotnoter

- 1 Avsnittet bygger på SOU 1938:10, sid. 592 ff.
 - 2 Remissvar från Stockholms byggnadsnämnd, Byggmästaren nr 21, 1938.
 - 3 SOU 1938:10, sid. 543.
 - 4 SOU 1938:10, sid. 604.
 - 5 SOU 1938:10, sid. 589.
 - 6 SOU 1938:10, sid. 577.
 - 7 SOU 1938:10, sid. 597.
 - 8 SOU 1938:10, sid. 598.
 - 9 SOU 1942:7, sid. 32.
 - 10 Byggmästaren 1939, nr 7, sid. 86 ff.
 - 11 Byggmästaren 1939, nr 7, sid. 87.
 - 12 Byggmästaren 1939, nr 7, sid. 91.
 - 13 Byggmästaren 1939, nr 7, sid. 92 f.
 - 14 Regeringen hade inte samma besvär med att föreställa sig denna ledare eftersom just professor Kreüger utsågs till ordförande när detta institut bildades!
 - 15 A. Ahlén, direktör, Byggmästaren 1939 nr 7, sid 86.
 - 16 Byggmästaren 1939, nr 7, sid. 94.
 - 17 Byggmästaren 1939, nr 7, sid. 90, överste Ernst Lindh.
 - 18 SOU 1942:7, sid. 34.
 - 19 Herr Persson i Stockholm, fredag 20 juni 1941, nr 41.
-

Foto: Ateje Wahlberg, Hemmets forskningsinstitut, Nordiska museet.

*Byggnadsforskningen får
ett eget organ*

På 1940-talet utvecklades det statliga finansieringssystemet. Stat och kommun skulle få medel att styra bostadsproduktionen. Målen för bostadspolitiken lades fast i två riksdagsbeslut under slutet av 40-talet. En långsiktig statlig bostadspolitik hade därmed tagit form.

Inom samhällsplaneringen började funktionalisternas idéer att kritiseras. Funktionalismen hade lett till att "sovstäder" bildats. Istället skulle nu det "sociala livet" betonas. Bostadsområdena skulle formas kring lokala enheter som skulle utformas kring olika möjligheter till aktiviteter.

Den tekniska forskningen sågs över och statliga forskningsinstitut bildades. Gösta Malms utredningsapparat föreslog en rad olika branschinstitut och ett statligt ansvar för forskningen. Statens tekniska forskningsråd bildades 1942. I ett betänkande behandlades även behovet av en organiserad byggnadsforskning.

I samband med den långsiktiga bostadspolitiska utformningen sågs byggnadsforskningen som ett medel att uppfylla målen – de "breda lagrens" sociala förhållanden och levnadsstandard skulle förbättras. För att klara detta krävdes "ändamålsenliga, rymliga och hygieniska bostäder". Detta hade även den bostadssociala utredningen slagit fast.

Men andra världskriget pågick och det fanns inte ekonomiska möjligheter att bilda ett institut för byggnadsforskning. En tillfällig lösning kom till stånd 1942 då Statens Kommitté för Byggnadsforskning bildades. Denna Kommitté skulle samla flera av dåtidens ledande gestalter bl.a. Sven Wallander, Uno Åhrén, Olle Engkvist och Sven Markelius. Även i de övriga nordiska länderna togs initiativ ungefär vid samma tid att organisera byggnadsforskning. Motsvarande organ bildades i Danmark, Finland och Norge under 40-talet.

Kommitténs inledande arbete präglades mera av svårigheter att hitta forskare snarare än brist på medel till forskning. Andra problem var att "hitta sin plats" i förhållande till andra myndigheter och forskningen inom universiteten. Men tanken på att så småningom bilda ett institut för byggnadsfrågor fortsatte att leva. I två statliga utredningar i slutet av 40-talet togs frågan upp. Men någon lösning på frågan såg ännu inte dagens ljus.

Bostadspolitiken på 1940-talet

Statlig styrning av bostadsproduktionen

På byggmarknaden uppstod på nytt ett svårt läge efter det att andra världskriget hade brutit ut 1939.¹ Svårigheterna liknade dem som hade inträffat under första världskriget med stigande räntor, materialbrist samt creditsvårigheter som tillsammans ledde till stigande byggnadskostnader. En statlig utredning som lades fram 1939 rekommenderade statliga stödåtgärder för att hålla uppe bostadsproduktionen. Utredningen föreslog en utvidgning av bl.a. tertiärlåneverksamheten. Genom riksdagsbeslut 1941 och 1942 utvecklades det statliga bostadsbyggandets finansieringssystem. Staten övertog riskerna för förluster på den höga belåningen. Lånesystemet utökades med räntegaranti och tilläggsån.

Året 1942 tillsattes en särskild utredning som skulle föreslå ett kompletterande stöd. Utredningen skulle dessutom lämna förslag till hur staten och kommunerna skulle kunna försäkra sig om en bättre styrning av bostadsproduktionen. Eftersom det ansågs som osäkert att ge subventioner direkt till enskilda företag föreslog utredningen att kommunerna skulle ta initiativet i bostadsförsörjningsfrågan, antingen själva eller genom halvkommunala eller allmännyttiga bostadsföretag. På detta sätt skulle stat och kommun kunna få en tillfredsställande kontroll över bostadsproduktionen.

Efterkrigstid – nya tider stundar

Efter andra världskriget var målet för den statliga bostadspolitiken att höja bostadsstandarden för huvudparten av hushållen genom offentliga stöd-

åtgärder. Staten skulle i allt väsentligt svara för de ekonomiska insatserna, kommunerna för den lokala administrationen, planeringen och initiativen.

Regeringen uttalade dessutom behovet av en rationalisering av byggnadsbranschen i betänkan- det "Ekonomisk efterkrigsplanering"² där ett viktigt område var bostadsproduktionen och sambandet med rationaliseringen av byggnadsväsen- det. Programmet ledde till en intensiv debatt med angrepp på byggnadsindustrin att leva kvar i en hantverkstid.

De viktigaste besparingsmöjligheterna ansåg utredningen låg i en utgallring av ekonomiskt mindre goda byggnadsobjekt vid behandlingen av låneansökningar, upplysningsverksamhet och tekniska anvisningar beträffande material, konstruktioner och lägenhetsplaner samt byggnadsforskning.

De mera långsiktiga målen var att genom standardisering få till stånd en industriell tillverkning av byggnadsdelar, en säsongsutjämning och större företagsenheter inom bostadsbyggande och bostadsförvaltning. Det framtida bostadsbeståndet skulle uppföras till största delen med hjälp av statens lånesystem. Det var tryggast att lita till de offentliga krafterna för att uppnå de bostadspolitiska målen – "Det finns enligt erfarenheten anledning att befara, att om man litar enbart till enskilda initiativ, produktionen röner bakslag även om relativt ringa tendens till ökning i bostadsreserven gör sig gällande. Efter bostadskrisen under åren närmast efter förra världskriget, tog det i de största städerna bortåt tio år, innan bostadsbristen var hävd, trots att produktionsbetingelserna voro gynnsamma", ansåg utredningen.³

Bostadssociala utredningens slutbetänkande

Året 1945 kom den bostadssociala utredningen med sitt slutbetänkande. Utredningen hade utarbetat ett program för att skapa förutsättningar för en höjd bostadsproduktion, minskad bostadsbrist samt höjd bostadsstandard. Dessutom skulle trångboddheten motverkas. Lösningen på problemet var att stimulera till en stordrift.

Bostadssociala utredningen lämnade förslag till hur den framtida bostadspolitiska organisationen skulle se ut. Handläggningen av den bostadspolitiska låneverksamheten hade sedan starten inte varit enhetlig utan fördelad på två parallellt uppbyggda organisationer. När det gällde landsbygdens bostadsförbättring låg ansvaret på egna hemsstyrelsen som ute i länen hade en organisation av egna hemsnämnder. När det gällde städerna var det Statens byggnadslånebyrå som skötte låne- och bidragsärenden till ny- och ombyggnad. Statens byggnadslånebyrå hade tillkommit 1942 och fick med tiden allt mer administrera även landsbygdens bostadsproduktion. Förslaget som bostadssociala utredningen nu kom med var att skapa ett bostadspolitiskt centralorgan, ett permanent statligt verk kallat bostadsstyrelsen. Till sin hjälp skulle bostadsstyrelsen ha länsbostadsnämnder för att handlägga ärenden rörande frågor och bidrag för bostadsändamål.⁴

Det bostadspolitiska programmet skulle genomföras genom att bl.a. hålla hyrorna på en sådan nivå att hushållen skulle ha ekonomiska möjligheter att bo i nyproducerade lägenheter. Tanken var att huvudansvaret för planernas genomförande skulle ligga på kommunerna och större kommuner föreslogs att upprätta planer för bostadsförsörjningen.

Den bostadssociala utredningen fick stöd bland remissorganen. Därmed var röda mattan ut-

rullad för en långsiktig statlig bostadspolitik. Även riksdagen anslöt sig till bostadssociala utredningens förslag. Politiken lades fast i två riksdagsbeslut under 40-talet. I 1946 års proposition lades målen för bostadspolitiken fast:

- avvecklandet av den akuta bostadsbristen,
- höjd bostadsstandard,
- inriktning av produktionen mot större lägenheter.

Året därpå fastställdes medlen för att uppnå dessa mål. I 1947 års proposition⁵ angavs att medlen skulle vara utvecklandet av ekonomiskt stöd från statens sida. Olika låneformer för bostadsproduktionen utformades också under de närmast följande åren. Bostadssociala utredningen hade antagit att målen skulle uppnås inom 10–15 år, men redan 1947 stod det klart att bristen på byggnadsmaterial och arbetskraft gjorde att tidsperspektiven måste skjutas framåt.

Bostadsfrågan i centrum

Fyrtioalet var det decennium då bostadsfrågan verkligen kom i centrum för intresset inom det statliga utredningsväsendet. Förutom den bostadssociala utredningen kom en mängd olika utredningar att slita tag i bostadsfrågan.

Listan kan göras lång:

- Lokaliseringsutredningen (1947) arbetade med hur näringslivets lokalisering skulle kunna påverkas och samordnas med övrig samhällsplanering.
- Stadsplaneväsendets omorganisation (1947) berörde hur det statliga stadsplaneväsendets skulle organiseras.

- Byggnadsstyrelseutredningen (1947) arbetade med ett förslag till omorganisation av byggnadsstyrelsen.
- Vatten- och avloppsutredningen (1946) arbetade med frågor rörande bidragsverksamheten till vattenförsörjning och avlopp.
- Länsstyrelseutredningen (1948) lade förslag till länsstyrelsernas organisation och ställning inom den lokala förvaltningen.
- Markutredningen (1946) behandlade en rationell markpolitik som berörde jordens användning för annat ändamål än jord- eller skogsbruk.
- Fastighetsbildningssakkunniga (1939) hade utarbetat en ny lag om delning av jord på landsbygden. Denna handlade om jordbrukets rationalisering.
- Byggnadsmaterialutredningen (1947) kom att behandla frågan om prissättning och distribution av byggnadsmaterial. Möjliggjorde en sänkning av byggnadsmaterialkostnaderna.
- Byggnadssäsongsutredningen (1945) skulle ordna byggnadsregleringen att gälla även under normala tider.
- Arbetsskyddskommittén (1938) skulle lämna förslag till arbetsskyddsföreskrifter bl.a. till byggnadsindustrin.
- Bankkommittén (1945) föreslog en omläggning av den statliga kreditgivningen för jordbruks- och bostadsändamål.
- Utredningen rörande gemensamhetsanläggningar vid bostadsområdena (1948). Lade förslag till hur kollektiva anordningar skulle kunna komplettera bostadsområdena som t ex daghem, fritidsanläggningar m.m.

Från Byggnadsstyrelsen 1948, nr 19.

Det omfattande statliga utredningsintresset väckte inte enbart förtjusning inom byggnadskretsarna. I tidskriften Byggnadsstyrelsen debatterades livligt denna statliga utredningsverksamhet på 40-talet. En av artiklarna får reflektera denna debatt:

Under de gångna decennierna har åtskilliga artiklar skrivits, bl.a. i Byggnadsstyrelsen, vilka har behandlat byggnadsväsendets organisation och lagstiftning. Ofta har artiklarna slutat med en önskan att det allmänna, staten, kommunerna etc., skulle göra en utredning, tillsätta en kommitté, ett organ etc. Det är inte utan att vi känner oss bönhörda över hövan, då vi i det följande...blir bekanta med den mångfald utredningar, som f.n. pågår i statlig regi, samtliga berörande byggandet.

I de direktiv, som uppställs för dessa utredningar konfronteras vi med begrepp av typen centrala övervakningsorgan, lokaliseringstillstånd, investeringskontroll. Mängden av nya organ - detta ord har tyvärr alltmer blivit inkarnationen av det operonliga, det mekaniska - kommer otvetydigt att medföra splittring och motverka samverkan i frågor som hör intimt samman. Det kommer att bli svårare och svårare för de byggande att kunna få klara och entydiga besked. Mängden av normer och detaljföreskrifter kommer att lägga en död hand på fri skapande tankeverksamhet.

Det kommer att saknas tillräckligt kompetenta fackmän att besätta de olika tjänstemannaposterna med. Det kommer därför att sitta oerfarna bokstavs-trälar vid ämbetsmännens skrivbord. De fritt arbetande byggnadsfackmännen och vetenskapsmännen, om sådana överhuvudtaget kommer att finnas i längden, ser sig snart helt omringade av kinesiska murar mot vilka de kan stänga sina huvuden blodiga.⁶

Grannskapsenheter och ”det sociala livet”

Under 1940-talet angreps inte bara bostadsfrågan av statliga utredningar. I samhällsplaneringen hade ett nytt tänkande uppstått. Utgångspunkten var bl.a att betona det ”sociala livet” i samhällsplaneringen. I debatten fördes dessa tankar fram i kritik mot 30-talets funktionalism.

Det funktionalistiska byggandet skilde i planerandet på olika funktioner och utformade bostäder och bostadsområden efter den principen. 30-talets byggande hade, enligt kritikerna, lett till att sovstäder skapats. Planeringen hade endast koncentrerats till att skapa det ideala bostadsområdet med hänsyn till mätbara faktorer som solljus, husbredd, exploateringsgrad osv. Hur människorna trivdes i dessa bostadsområden hade man glömt, ansåg kritikerna.

Under 40-talet kom därför det ”sociala livet” att betonas i samhällsplaneringen. Fram växte tanken på att utveckla lokala enheter inom bostadsområdena med biografier, samlingslokaler, bibliotek osv. Förebilden kom från England där försö-

ken att hejda storstädernas tillväxt lett till försök att skapa ”New Towns” och i dessa nya städer skulle ”Community Centres” vara grunden. Ett exempel som imponerade på de svenska planerarna var ”the Peckham Experiment” där läkaren G Scott Williamson 1935 startat ett social experiment i stadsdelen Peckham i London.⁷

Svenska Riksbyggen bildas

Bostadsfrågan fördes även fram genom initiativet att bilda Svenska Riksbyggen 1940 som ett slags kooperativt bostadsbyggnadsföretag med lokala föreningar ute i landet. Syftet var att bereda arbetstillfällen för byggnadsarbetarna, men även att bygga goda bostäder. Det var Ture Blomqvist, byggmästare i Göteborg, som låg bakom initiativet tillsammans med Byggnadsträarbetarförbundet och Murararbetarförbundet.

Byggnadsforskningen på 1940-talet

Den byggnadsforskning som bedrevs på 1940-talet utövades av enskilda storföretag på byggnadsområdet, som de största entreprenadfirmorna samt Kooperativa förbundet och Hyregästernas sparkasse- och byggnadsförening (HSB). I övrigt bedrevs byggnadsforskning främst inom högskolorna och inom några myndigheter.⁸

- Bostadsutredningen hade startat sin verksamhet i samband med bostadsutställningen i Helsingfors 1939. Arbetet leddes av en kommitté som bestod av representanter från Sveriges Arkitekters Riksförbund och Svenska Slöjdföreningen. En av uppgifterna var att studera planlösnings- och inredningsproblem vad gällde små bostäder
-

i hyreshus. Dessutom försökte man fastställa normer för utrymmen och inredningar i lägenheter. Utgångspunkten var att studera bostadens funktioner.

- Byggnadsforskningen vid högskolorna bedrevs bl.a. på den tekniska högskolan i Stockholm där två institutioner arbetade med byggnadsforskning, institutionen för byggnadsstatik och institutionen för byggnadsteknik.

Även Chalmers tekniska högskola och provningsanstalt bedrev en del forskning på området bl.a. institutionen för byggnadsstatik och brobyggnad samt institutionen för byggnadsteknik.

- Byggnadsstyrelsen hade på 40-talet utfört en del undersökningar på byggforskningsområdet. En del material hade undersökts som asfaltens egenskaper, glasbetongbjälkars hållbarhet samt teglets motståndskraft mot vattengenomträngning.

Dessutom utfördes en del undersökningar om fastighetsförvaltning om hur förvaltningen kunde organiseras på mest effektiva sätt.

- Byggstandardiseringen var inrättad av Sveriges Standardiseringskommission och hade till uppgift att genom standardisering på byggområdet försöka sänka byggnadskostnaderna.
- Sveriges standardiseringskommission arbetade med standardisering på byggnadsområdet sedan 1930-talet, men i motvind. SIS hade framhållit i en skrivelse till Kungl Maj:t den 14 maj 1941 att det praktiska resultatet av tidigare arbeten med standardisering på byggnadsområdet "icke blivit av avsedd betydelse".

På 40-talet arbetade byggstandardiseringen med

bl.a. klassificering av byggnadsmaterial och byggnadsdelar, standardisering av dörrsnickerier, standardisering av fönster etc.

- Cement- och Betonginstitutet var en stiftelse som instiftades 1942. Institutet skulle bedriva och stödja grundläggande materialteknisk forskning om cement och betong.
- Gustavsbergs fabriker bedrev forskning vid sitt laboratorium där bl.a. provningar av sanitetsporcelain utfördes.
- Hemmens forskningsinstitut startades 1944 av Husmödrarnas Samarbetskommitté, Hushållslärarinnornas Samorganisation samt Aktiv Hushållning (statligt organ för upplysning på hemhushållningens område).

Av de undersökningar som genomfördes på 40-talet kan nämnas studier av kollektiva anordningar för hushållsarbetet. Även psykologiska studier av arbetsmiljön i hemmet, effektiviteten av grupparbete etc. Olika studier av hemmens olika arbetsuppgifter skulle studeras som matlagning, städning, diskning osv. Men även kostens sammansättning, matförvaring, konservering.

- Kooperativa förbundet bedrev utredningar som syftade främst till att effektivisera förbundets produktion och distribution och sambandet mellan detta och byggnadernas och butikernas utformning.
- HSB hade på 40-talet inrättat en särskild planerings- och rationaliseringsavdelning. Problemen med att överföra byggnadsarbetet till fabrik och arbetsmetoder på byggnadsplatsen studerades.

Statliga forskningsinstitut bildas

Förutsättningarna för oavbruten utveckling äro flera. Rikedom på skog, malm och vatten, tekniska anlag och en högt uppdriven yrkesskicklighet hos såväl arbetare som förmän och ingenjörer samt intresse för teknisk forskning är rikt för handen i vårt land...Om vi så långt alltså ha anledning att med tillförsikt se framtiden an, så synes den uppfattningen vara välmotiverad, att en hel del ytterligare kan göras ifråga om den från privat håll bedrivna tekniska forskningens rationalisering liksom ifråga om forskningsresultatens rationella utnyttjande.⁹

Året 1939 väcktes en motion i andra kammaren med krav på att den tekniska forskningen i landet borde bli effektivare. Motionärerna efterlyste en utredning. En rad olika myndigheter och organisationer yttrade sig positivt om motionen och "undantagslöst livligt behjärtat dess syfte", skrev utskottet i sitt utlåtande. Utskottet ställde sig också positiv till en utredning och menade att det inte behövde inskränka på forskningens frihet eller möjligheterna till ekonomiskt utbyte om nu staten skulle engagera sig i frågan.

Året 1940 tillkallade därför chefen för handelsdepartementet, statsrådet Fritiof Domö, till sig ett antal sakkunniga under ordförandeskap av f.d. generaldirektören Gösta Malm för att utreda den tekniska forskningens ordnande. I direktiven menade statsrådet att statens ökade stöd till den tekniska forskningen borde ske genom inrättandet av ett tekniskt centralinstitut för forskning omgivet av speciella branschinstitutioner.

För- och nackdelar

I ett första betänkande i februari 1942 ansåg utredningen att det var viktigt att betona sambandet

mellan den tekniska forskningen och undervisningen vid de tekniska högskolorna och universiteten. Utredningen diskuterade därefter för- och nackdelar med statliga forskningsinstitutioner.¹⁰ En stor nackdel som togs upp var att de statliga lönerna var lägre än motsvarande inom det privata näringslivet. Det kunde bli svårt att locka till sig forskare till en statlig forskningsinstitution. Men även byråkratin inom förvaltningen kunde utgöra ett hinder för forskarna särskilt som dessa "ofta icke äro särskilt intresserade eller lämpliga för administrativa uppgifter".

Statliga organ kunde också leda till en ofrihet i forskningsutövandet genom "den stränga och formella revision" som statliga verk och institutioner var utsatta för, "särskilt ifråga om bagateller kan medföra betydande olägenheter för forskarna utan tillräckliga däremot svarande fördelar".

Men det fanns också fördelar med statliga forskningsinstitutioner, dessa kunde bättre verka för en långsiktighet inom forskningen eftersom de inte var lika beroende av skiftande konjunkturer och hade en säkrare medelstillgång. Pressen var inte heller lika stor inom staten att visa upp snabba och direkt påvisbara ekonomiska resultat som inom företagets forskningsorgan.

Ytterligare skäl fanns för staten att organisera forskningen. Det viktigaste var att bristen på forskare inom landet måste upphävas. Ett sätt var att staten satsade mera på doktorandutbildningar och forskningsanslag. Dessutom kunde staten i ökad omfattning stödja den viktiga grundforskningen för att öka den totala tekniskt-vetenskapliga forskningens omfattning. Grundforskningen ansåg man var särskilt beroende av stöd från statsmakterna eftersom näringslivet var mera intresserade av snabb ekonomisk lönsamhet.

Det krävdes också en samordning och en bättre organisation av forskningen. Forskningsanslag delades ut av de flesta departement inom olika områden, prövningen av anslagen var inte enhetliga.

Kommittén behandlade även frågan om forskningen vid de tekniska högskolorna. Det påpekades bland annat, att de tekniska högskolorna inte på samma sätt som universiteten blivit ett organ för forskningsverksamhet, vilket kanske kunde förklaras av att högskolorna var relativt nya organisationer. I sammanhanget gav man en känga åt den sedan 1906 tillsatta kommittén för ordnande av den högre tekniska undervisningen som inte visat någon förståelse för den tekniska forskningens betydelse utan i främsta rummet inriktat sitt arbete på att organisera ingenjörsutbildningen.¹¹

Detta sammantaget utgjorde grunden till varför staten borde ta ansvaret för att bilda forskningsorgan inom särskilt viktiga områden.

En modellorganisation

Malms utredning byggde upp en grundmodell för hur ett statligt forskningsinstitut skulle se ut och efter vilka principer de skulle styras.¹²

Ett institut skulle:

- ledas av en styrelse bestående av representativa företrädare och intressenter i forskningsverksamheten,
- ha en chef som kunde representera institutet utåt och skapa förutsättningar för gott samarbete inom detta institut,
- inrätta ett särskilt vetenskapligt råd för att hjälpa till med utarbetandet av forskningsprogram,
- ha tekniska kommittéer för att formulera problemen och drar upp riktlinjer för arbetet inom en bestämd tidsplan.

Ett tekniskt forskningsinstitut bildas

Att staten skulle ta ett ansvar för att bilda forskningsinstitut stod klart. En grundmodell för hur dessa skulle organiseras fanns också. Nästa steg var att avgöra inom vilka ämnesområden som forskningen behövde stödjas med ett speciellt branschinstitut. Tanken på ett centralinstitut för teknisk forskning som antytts i direktiven sköt man åt sidan av ekonomiska skäl. Istället föreslog utredningen att ett fristående statligt forskningsråd skulle bildas för att åstadkomma enhetlighet och samordning vid fördelningen av forskningsanslagen.¹³

På förslag av utredningen bildades Statens tekniska forskningsråd 1942. Rådet hade bl.a. till uppgift att följa den tekniska utvecklingen och hålla kontakt med den i landet pågående forskningen samt stödja och vid behov organisera frivilligt samarbete mellan forskningsintressenter, såväl industriföretag och andra enskilda forskningsorganisationer som statliga myndigheter och institutioner. Med detta första betänkande om den tekniska forskningens ordnande kom Gösta Malm att starta och leda en utredningsapparat som skulle bidra till bildandet av en mängd olika forskningsinstitut. Ett särskilt betänkande tog upp byggnadsforskningens "ordnande" i Sverige.¹⁴

Ett institut för byggnadsforskning

Hur det kommer att gestalta sig efter ett slut på det pågående världskriget, är omöjligt att säkert bedöma... Vilken linje utvecklingen på byggnadsområdet än må komma att följa, kan förutses, att en mångfald av problem av teknisk, ekonomisk och social natur kommer att tränga sig fram, och samhället måste visa sig berett på att vidtaga kraftiga och effektiva åtgärder för att lösa dessa problem så rationellt och ekonomiskt

som möjligt. Därvid kommer en rätt lagd tekniskt-vetenskaplig forskning på området att vara av största betydelse.¹⁵

Året 1942 överlämnades ett betänkande till chefen för handelsdepartementet med titeln "Förslag till åtgärder för främjandet av den tekniskt-vetenskapliga forskningen på byggnadsområdet". Kommittén hade bestått av f.d. generaldirektören Gösta Malm som ordförande, samt kommerserrådet Harald Carlborg, riksdagsledamoten Harald Norden-son, professor Henrik Kreüger,¹⁶ professor The Svedberg, direktören Sten Westerberg, professor Edy Velandér och sekreteraren, förste byråingenjören i kommunikationsdepartementet Ernst Sundström. Betänkandet tog upp behovet av byggnadsforskning och de speciella problem som rådde inom byggnadsbranschen.

För att få en uppfattning om ifall man kunde räkna med en omfattande framtida byggnadsverksamhet, att "större kapitalutlägg för byggnadsforskning kunde ur landets synpunkt vara motive-
rade",¹⁷ hade den framtida byggnadsverksamheten beräknats av utredningen. Till sin hjälp tog man en tidigare utförd utredning av dåvarande docenten Alf Johansson och extra ordinarie aktuarien G. Hävermark, som drog slutsatsen att: "Några skäl finnas knappast för antagandet, att arbetstillgången inom byggnadsindustrin, åtminstone under den närmaste tiden fram till 1950, skall bli avsevärt mindre än hittills varit...likväl torde den av samhälleliga åtgärder underhjälpna fortgående förbättringen av de breda lagrens sociala förhållanden och levnadsstandard, ävensom deras strävan att skaffa sig bättre, mer ändamålsenliga samt rymliga och mer hygieniska bostäder, kunna ge större arbetsmängder inom byggnadsindustrin än dem, varav här räknats."¹⁸

Byggnadsverksamheten kunde alltså förväntas att öka i framtiden, vilken i sin tur ledde till ett

ökat behov av forskning. Den dåvarande forskningsverksamheten på området ansågs inte vara tillräcklig.

Varför ingen forskning på byggnadsområdet?

Utredningen ägnade stort utrymme att utröna varför byggnadsforskningen spelat en sådan undanskymd roll i vårt land. Ett flertal skäl till detta räknades upp.

Det första som konstaterades var att byggnadsverksamheten "producerade nyttigheter", som skulle göra tjänst under mycket lång tid. Det är därför förklarligt, menade man, om byggherrar och byggnadsföretagare visade en viss tveksamhet mot att pröva nya och okända material och metoder och "hellre föredra att gå kända vägar samt utnyttja redan välbekanta förhållanden och material". Slutsatsen blev att "byggnadsindustrin torde på dessa grunder med fullt fog kunna betecknas som en av de mest konservativa industrierna."¹⁹

Byggnadsföretagarna var en heterogen kår, bestående av ett stort antal småföretagare. Inga starka organisationer fanns som kunde driva egna frågor. Byggnadsföretagen var inte fast lokaliserade vilket utgjorde ett hinder för ordnandet av fasta laboratorier. Byggnadsbranschen var dessutom fortfarande en säsongsbunden verksamhet.

En viktig orsak till bristen på forskning var att dåtidens utvecklingsarbete hade utförts utan enhetlighet, det rådde brist på ett kontinuerligt, systematiskt utforskande av husbyggnadskonsten. Bakom detta låg i många fall brist på medel till undersökningar.

Det rådde dessutom en konflikt mellan praktiker på området och vetenskapsmännen, ansåg utredningen. Det fanns inget samarbete, eller en-

dast sporadiskt sådant, mellan praktikerna på området och forskarna. En orsak var att bland praktikerna fanns det en motvilja att ta till sig vetenskapens resultat.

Det fanns också få högskoleutbildade ingenjörer verksamma på byggnadsområdet. Praktikerna ägnade sig åt det kontinuerliga konstruktionsarbetet eller åt arbetsledning och hade inte tid över till utveckling. Detta bidrog till en bristande tilltro till forskningen.

En annan viktig orsak var den strävan efter individualism som man ansåg präglade branschen. Olika smakriktningar påverkade byggnadskonsten, varje hus ville skilja sig lite från andra. Men konstaterar utredningen myndigt, det handlar om för stora värden för att tillåta nycker att spela in: "... Hur det skulle gå om samma individualistiska principer skulle tillämpas inom bilindustrin. En sådan jämförelse ger givetvis en karikerad men slående beskrivning av skillnaden mellan byggnadsindustrin och andra mera rationaliserade industrier, man kan lätt tänka sig vilka fördyringar och försämringar – låt vara individualistiska – som skulle komma, om man producerade bilar efter samma principer som hus. En individualism, som strävar att åstadkomma något olikt allt annat, även om det skulle betyda försämring, bör icke få dirigera utvecklingen, då det är fråga om något för folkets hälsa, livsföring och ekonomi så oehört betydelsefullt som bostadsproduktionen. Minska verksamhetsfältet för de rena nyckerna."²⁰

Även myndigheternas arbete kunde ligga till hinder för byggnadsverksamhetens effektiviserande. Byggnadsverksamheten var mer än andra industrier beroende av reglerande åtgärder från det allmänna i form av stadsplaner, byggnadsplaner och andra föreskrifter. Sådana normerande och reglerande åtgärder från det allmänna påverkade i mycket hög grad det tekniska utvecklingsarbetet, påpekade utredningen.

En organiserad byggforskning behövdes

Det stod alltså klart att det fanns ett behov av ytterligare byggnadsforskning och att flera ekonomiska skäl talade för ett organiserande av en sådan forskning i Sverige. Som skäl angavs att byggnadsindustrins produktionsvärde åren före kriget hade överstigit 800 milj kronor årligen. Detta medförde att om man genom tekniska framsteg kunde minska byggnadsindustrins produktionskostnader med 0,1% årligen skulle detta leda till en årlig besparing för landet av storleksordningen 0,8 milj kronor. Slutsatsen blev att: "Med hänsyn till att byggnadsforskning är en förutsättning för tekniska framsteg på byggnadsområdet är det sålunda ur nationalekonomisk synpunkt välmotiverat att nedlägga betydande kostnader på sådan forskning."²¹

Men inte bara ekonomiska skäl motiverade forskningen, även bostadssociala utredningen hade understrukit att bostaden var av en avgörande betydelse för det fysiska och psykiska hälsotillståndet. Även i fråga om individens arbetsförmåga, personliga utveckling och "moraliska livsföring" spelade bostadsförhållandena en mycket viktig roll. "Husbyggnadsverksamhetens betydelse för folkets hälsa och trivsel är ur det allmännas synpunkt ett starkt skäl för att genom stöd åt byggnadsforskningen skapa de vetenskapliga förutsättningarna för ett framgångsrikt tekniskt framstegsarbete."²²

Var det dags att bilda ett institut?

Redan 1934 års byggnadsindustrisakkunniga hade lämnat ett förslag till ett byggnadsinstitut liknande väginstitutet. Förslaget hade inte väckt något intresse förrän den malmska utredningen nu diskuterade förslaget. Malms utredning ansåg att försla-

get inte var genomförbart eftersom det fanns väsentliga olikheter mellan vägbyggnadsområdet och byggnadsforskningen. Byggnadsforskningen var dessutom ett betydligt större vetenskapligt-tekniskt område.²³

Väginstitutet med dess laboratorier hade tillkommit för att råda bot på en uppenbar brist på forskningsmöjligheter på området. Inom byggnadsforskningen fanns redan ett flertal laboratorier, t ex på KTH och Chalmers, menade utredningen.

Vägbyggnad var dessutom en huvudsakligen kommunal angelägenhet och berörde endast ett ämbetsverks område. Byggnadsforskningen skar över olika huvudmän och olika ämbetsverks områden och var därför svårare att organisera. Det fanns alltså flera skäl till varför det var svårt att föreslå ett institut på byggforskningsområdet.

Men det främsta skälet att inte föreslå något institut var ekonomiskt. Det pågående kriget som medförde brist på byggnadsmaterial, svårigheter att anskaffa laboratorieutrustning och höga byggnadskostnader var det vägande skälet till att inte uppföra ett större fristående institut för byggnadsforskningen. Utredningen föreslog istället bildandet av en kommitté som en tillfällig lösning. Denna kommitté skulle finansieras genom ett statsanslag till byggnadsforskning inom landet.

Förslag om byggforskningsavgift

Utredningens förslag kom att tillstyrkas av samtliga myndigheter och sammanslutningar, med undantag för Statskontoret, Byggnadsstyrelsen och Stockholms byggnadsfackföreningars organisation.²⁴

Statskontoret motsatte sig ett särskilt anslag för byggnadsforskning. Istället kunde IVA utföra

de uppgifter som var tänkta för Kommittén. Byggnadsstyrelsen ville hellre se bildandet av ett rationaliseringsinstitut motsvarande Statens väginstitut. Om nu en kommitté skulle bildas ansåg Bostadsstyrelsen att arbetarorganisationers medverkan borde vara given i en kommitté eftersom tiden var mogen för att arbeta med tidsstudier och dylikt för en rationalisering av byggnadsmetoderna inom byggnadsfacket.

Ingenjörsvetenskapsakademien menade att byggnadsindustrin borde få större representation i kommittén, samt att avlöningar och anställningsförhållanden anpassades så att ”goda krafter kunna tillföras kommittén”. Ett förslag var att ”statsmakterna föreskriver en viss avgift vid utförandet av byggnadsarbeten, vilka medel användes för byggnadsteknisk forskning utöver vad som åstadkommes genom ordinarie anslag till statliga institutioner”. Skulle det förslaget inte få något gensvar menade IVA att förhandlingar kunde inledas med byggnadsindustrins och byggnadsmaterialindustrins sammanslutning om en frivillig omsättningsavgift för byggnadsteknisk forskning.²⁵

Även Stockholms byggnadsförening menade att en promille borde tas från de beräknade byggnadskostnaderna och avsättas till en forskningsfond för byggnadsindustrin. På så sätt skulle byggnadsindustrin själv bära huvuddelen av kostnaderna för forskningsverksamheten.

Slutligen yttrade departementschefen Eriksson sin mening över förslaget: ”Behovet av en ändamålsenligt organiserad forskning inom byggnadsväsendet torde därför icke behöva närmare motiveras.” Men något institut kunde det inte bli. ”Ett byggforskningsinstitut kan icke komma till stånd utan särskild, säkerligen tidskrävande utredning, och i varje fall synes det icke föreligga tillräckliga skäl att låta detta ganska vittutseende spørsmål hindra sådana åtgärder till byggnadsforskningens

främjande, som med måttliga kostnader kunna genomföras inom ramen av redan tillgängliga forskningsresurser. De må i detta sammanhang fram-

hållas att den här tillstyrkta organisationen på in- tet sätt behöver hindra tillkomsten av nya forsk- ningsinstitut i hel- eller halvstatlig form.”²⁶

Statens kommitté för byggnadsforskning 1942–52

Året 1942 slås portarna upp på Mäster Samuelsgat- an 57 A,²⁷ in tågar Statens Kommitté för Byggnads- forskning. Den 11 september började man arbetet. Ett konstituerande sammanträde hölls den 5 no- vember 1942. Kommitténs uppgifter fastställdes den 31 december till att:²⁸

- följa och främja den tekniskt-vetenskapliga forskningen inom byggnadsområdet samt söka ordna god samverkan med och mellan olika in- tressenter i denna forskningsverksamhet och åvägbringa systematisering av densamma;
- själv taga initiativ till och låta verkställa bygg- nadsforskning;
- föranstalta om systematiskt samlande, ordnan- de och bearbetande av befintligt kunskapsmate- rial på byggnadsväsendets område, särskilt så- dant material som framkommit genom statsun- derstödd forskning, samt vidtaga åtgärder för kunskapsmaterialets bekantgörande och nyttig- görande.

Kommitténs sammansättning och mål

Kommittén skulle ledas av en ordförande samt 15 andra ledamöter. Dessa ledamöter skulle utses för 3 år efter förslag från:

- Statens tekniska forskningsråd
- Tekniska högskolan i Stockholm
- Chalmers tekniska högskola
- Statens provningsanstalt
- Byggnadsstyrelsen
- Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen
- Järnvägsstyrelsen
- Vattenfallsstyrelsen
- Ingeniörsvetenskapsakademien
- Svenska teknologföreningens avdelning för väg- och vattenbyggnadskonst
- Svenska arkitektföreningen
- Svenska kommunaltekniska föreningen
- Svenska brandskyddsföreningen
- Svenska byggnadsentreprenörföreningen
- Lantbruksförbundets byggnadsförening

Styrelseledamöter 1942/43–1945/46

Henrik Kreüger, professor (ordförande), Kungl. tekniska högskolan

Moje Bergström, arkitekt, Statens provningsan- stalt

John Björk, byrådirektör, Järnvägsstyrelsen

Erik Blomqvist, civilingenjör, Sv. teknologföre- ningens avd. för väg- och vattenbyggnadskonst

Olle Engkvist, byggmästare, Sv. byggnadsentreprenörföreningen

Axel Eriksson, tekn. dr., Ingeniörsvetenskapsakademien

John Grewin, förbundsordförande, Landsorganisationen i Sverige

Bo Hellström, professor, Statens tekniska forskningsråd

Filip Holmén, direktör, Svenska Byggnadsindustriförbundet

Sven Hultin, professor, Chalmers tekniska högskola

Hans Juneaus, byrådirektör, Egnahemsstyrelsen

Albert Lilienberg, stadsplanedir., Svenska kommunaltekniska föreningen

Ernst Lindh, byggnadschef, Byggnadsstyrelsen

Einar Lundqvist, civilingenjör, Sveriges fastighetsägareförbund

Sven Markelius, byggnadsråd, Svenska arkitektföreningen

Christer Möller, civilingenjör, Svenska brandskyddsföreningen

Erik Nelander, förste byråing., Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen

Eskil Sundahl, professor, Tekniska högskolan i Stockholm

Gösta Westerberg, överingenjör, Vattenfallsstyrelsen

Uno Åhrén, stadsplanechef, Landsorganisationen i Sverige

Torvald Åkesson, arkitekt, Lantbruksförbundets byggnadsförening

Under året 1945/46 utsågs:

Evert Strokirk, civilingenjör, Statens byggnadslånebyrå

Medlemmar i arbetsutskottet:

Kreüger, Eriksson, Nelander, Åhrén och Tengvik

Sekreterare: Nils Tengvik

Styrelseledamöter 1946/47

Henrik Kreüger, professor

Moje Bergström, arkitekt

John Björk, byrådirektör

Erik Blomqvist, civilingenjör

Olle Engkvist, byggmästare

Axel Eriksson, tekn. dr.

John Grewin, förbundsordförande

Bo Hellström, professor

Filip Holmén, direktör

Sven Hultin, professor

Hans Juneaus, byrådirektör

Albert Lilienberg, f.d. stadsplanedirektör

(till 7/11 1946) därefter

Fredrik Schütz, civilingenjör

Ragnar Lindqvist, byggnadschef, Byggn.styrelsen

Einar Lundqvist, civilingenjör

Sven Markelius, stadsplanedirektör

Christer Möller, civilingenjör

Erik Nelander, förrådsdirektör

Evert Strokirk, civilingenjör

Eskil Sundahl, professor

Gösta Westerberg, överingenjör

Uno Åhrén, arkitekt

Torvald Åkesson, arkitekt

Arbetsutskott och sekreterare som tidigare.

Boris Blomgren anställs som teknisk assistent.

Styrelseledamöter 1947/48–1949/50

Eskil Sundahl, professor

Moje Bergström, arkitekt

John Björk, byrådirektör

Erik Blomqvist, civilingenjör

Olle Engkvist, byggmästare

Axel Eriksson, tekn. dr

John Grewin, förbundsordförande

Bo Hellström, professor

Filip Holmén, direktör
 Sven Hultin, professor
 Hans Juneaus, byrådirektör
 Ragnar Lindqvist byggnadschef
 Einar Lundqvist, civilingenjör
 Sven Markelius, stadsplanedirektör
 Christer Möller, civilingenjör
 Erik Nelander, förrådsdirektör
 Evert Strokirk, civilingenjör
 Fredrik Schütz, civilingenjör
 Gösta Westerberg, byggnadsdirektör
 Uno Åhrén, professor
 Torvald Åkesson, arkitekt

Arbetsutskott: Sundahl, Blomqvist, Schütz, Åkesson och Tengvik.

Sekreterare: Tengvik slutar 1948. Ny sekreterare Boris Blomgren

Styrelseledamöter 1950/51

Eskil Sundahl, professor
 Carl Fredrik Ahlberg, stadsplanearkitekt
 Anders Ahlén, civilingenjör
 Moje Bergström, arkitekt
 John Björk, byrådirektör
 Erik Blomqvist, civilingenjör
 Olle Engkvist, byggmästare
 Axel Eriksson, tekn. dr
 John Grewin, förbundsordförande
 Bo Hellström, professor
 Filip Holmén, direktör
 Sven Hultin, professor
 Hans Juneaus, byrådirektör
 Ragnar Lindqvist, byggnadschef
 Einar Lundqvist, civilingenjör
 Sven Markelius, stadsplanedirektör
 Christer Möller, civilingenjör
 Erik Nelander, överdirektör

Fredrik Schütz, civilingenjör
 Evert Strokirk, civilingenjör
 Gösta Westerberg, byggnadsdirektör
 Uno Åhrén, professor
 Torvald Åkesson, byråchef

Arbetsutskott: Sundahl, Schütz, Strokirk, Åkesson och Blomqvist

Sekreterare: Boris Blomgren (fr.o.m. 1 april 1951)
 arkitekt Nils Lindqvist

Styrelseledamöter 1951/52

Eskil Sundahl, professor
 Carl Fredrik Ahlberg, stadsplanearkitekt
 Anders Ahlén, civilingenjör
 Moje Bergström, arkitekt
 John Björk, byrådirektör
 Erik Blomqvist, civilingenjör
 Axel Eriksson, tekn. dr.
 John Grewin, förbundsordförande
 Gunnar Hellstenius, civilingenjör
 Filip Holmén, direktör
 Rudolf Kolm, överingenjör
 Sten Lindegren, arkitekt
 Ragnar Lindqvist, byggnadschef
 Christer Möller, civilingenjör
 Erling Reinius, professor
 Allan Rosén, civilingenjör
 Fredrik Schütz, civilingenjör
 Evert Strokirk, byråchef
 Axel Theorell, civilingenjör
 Tore Webjörn, arkitekt
 Peder Wittrock, överingenjör
 Torvald Åkesson, byråchef

Arbetsutskott: Sundahl, Schütz, Strokirk och Åkesson

Sekreterare: Samma som föregående år.
 Teknisk expert: Mejse Jacobsson tekn. dr.

Byggnadsforskningens mål

Kommittén strävar efter att understödja sådan forskning, som är av betydelse för den aktuella bostadsfrågans lösning.²⁹

Byggnadsforskningens främsta mål skulle vara att "möjliggöra produktion av ur teknisk och social synpunkt bästa möjliga bostäder för minsta möjliga kostnad". Byggnadsforskning skulle leda till att:³⁰

- förbilliga produktionskostnaderna,
- förbättra byggnaders egenskaper samt
- minska byggnaders driftskostnader.

Fri och dirigerad forskning

Kommittén skilde på s.k. fri och dirigerad forskning³¹ i sin verksamhet. Med fri forskning menades forskning där forskaren själv valde sina problem, medan forskning, som utfördes enligt uppdrag eller på initiativ av Kommittén kallades dirigerad forskning.

Kommittén hade satt igång "dirigerad" forskning kring frågor "vilka på grund av sin stora betydelse på byggnadsområdet snarast måste utredas". Största problemet när det gäller dirigerad forskning hade varit att hitta forskare, som förutom att vara kompetenta även "haft tillfälle att ägna så mycket intresse åt de föreslagna forskningsuppgifterna, att dessa kan förväntas bli genomförda inom rimlig tid".

För att komma i kontakt med kvalificerade forskare hade Kommittén låtit införa annonser både i dags- och fackpressen. Men problemet var att hitta forskare både för den fria eller den dirigerade forskningen – "erfarenheten har gett vid handen att intresset för den fria forskningen, som vis-

serligen i flera fall sökt angripa och lösa frågor av synnerligen stor vikt, för närvarande ej synes vara tillräckligt för att en önskvärd utveckling skall äga rum på byggnadsområdet. Detta kan möjligen bero på de goda inkomstmöjligheter, som för närvarande föreligga för duktiga forskare samt under krigstiden även möjligen på inkallelser".

Arbetsinriktning

Undersökningar av grundläggande art skulle komma igång på i huvudsak följande områden:³²

- mekanik
- värmelära
- akustik
- optik
- kemi
- biologi
- hygien
- ekonomi
- produktionsteknik och organisation
- beräkningsmetoder.

Specialundersökningar skulle starta om:

- byggnadsmaterial
- byggnadselement
- installationer
- byggnader.
- normer för byggnadsmaterial
- normer för byggnadselement
- normer för byggnader.

Vissa arbetsområden skulle prioriteras såsom geoteknik, värme- och fuktisolering, uppvärmnings- och ventilationsteknik samt produktionsteknik. Motiveringen var att visserligen hade Statens Geotekniska Institut bildats 1944 men Kommittén an-

såg ändå att området geoteknik borde ges anslag eftersom det var ett så viktigt område och grundläggningen utgjorde en sådan stor del av de totala byggnadskostnaderna.

Värme- och fuktisoleringsområdet hade aktualiserats genom den ”rådande bränslesituationen”. Värmeisoleringen ansågs inte ha varit bra i bostäderna. ”Att konstruera ur värmeisoleringssynpunkt lämpliga väggar eller andra byggnadselement fordrar kännedom om byggnadsmaterialens värmeisolerande förmåga under yttre betingelser. Värmeisoleringsförmågan beror i hög grad av materialens fukthalter...”

Uppvärmningstekniken hade blivit alltmer viktig. Dessutom utgjorde kostnaderna för ventilation av en byggnad en stor del av de sammanlagda driftskostnaderna.

Produktionsteknik var ett annat prioriterat område.

Arbetsutskottet

Arbetsutskottet hade till uppgift att anställa personal, lämna förslag till kostnadsberäkningar för den dirigerade forskningen, utarbeta budgeten, utse särskilda forskningsutskott samt sluta avtal med forskare.

Men ”att uppgöra en detaljerad plan för samtliga de undersökningar och utredningar som kunna vara nödvändiga, är därför ett mycket krävande arbete, vilket man med starka skäl kan ifrågasätta, om det överhuvudtaget är lämpligt att utföra, dels emedan ett dylikt arbete säkerligen skulle fordra mycket lång tid, dels emedan landets resurser både beträffande kompetenta forskare och tillgängliga laboratorier för närvarande och för lång tid framåt ej tillnärmelsevis äro tillräckliga för att genomföra till planen hörande forskningsuppgif-

ter. Kommittén har därför ej heller funnit anledning att låta utarbeta en detaljerad plan för hela byggforskningsområdet, däremot har det visat sig önskvärt och nödvändigt att upprätta arbetsprogram för vissa aktuella och betydelsefulla avsnitt.”³³

Vid sammanträdet den 5 nov 1942 utsågs professor Kreüger, arkitekt Eriksson, ingenjör Nelander och arkitekt Åhrén till ledamöter i arbetsutskottet. Som sekreterare hade utsetts civilingenjör Nils Tengvik.

Tre särskilda utskott bildades under de första verksamhetsåren. Under det första verksamhetsåret tillsattes ett särskilt utskott för produktionsforskning. Budgetåret 1944/45 bildades utskottet för ”forskning kring trä- och träförband” och utskottet ”för belysningsforskning”.

Utskottet för produktionsteknik

Forskning i produktionsutskottet skulle bedrivas efter Axel Erikssons plan. Övriga ledamöter i utskottet var John Grewin och Filip Holmén.³⁴ I korthet skulle forskningen i produktionsteknik:

- klarlägga den inverkan, som den allmänna tekniska och ekonomiska utvecklingen hade på produktionsmetoderna, såväl med avseende på byggnadsmaterial som byggnadselement med färdiga byggnader,
- genom arbetsstudier konstatera fördelar och nackdelar i tekniskt och ekonomiskt avseende hos nu brukliga produktionsmetoder,
- med ledning av vunna resultat ge riktlinjer för produktionens rationalisering,
- samt genom arbetsstudier och tekniska eller ekonomiska undersökningar och beräkningar konstatera värdet av vidtagna åtgärder.

I första hand skulle endast "sådana problem tagas upp till behandling, där forskningsresultaten kunna förväntas bli av direkt praktisk betydelse eller ge riktlinjer för ytterligare forskning".

Särskilda utskottet för forskning rörande trä och träförband

Utskottet skulle inventera tillgänglig in- och utländsk litteratur om träförband samt utföra en systematisk sammanställning av utländska normer angående trä och träförband. Arbetet skulle syfta till att utarbeta svenska tränormer.

Utskottet leddes av civilingenjör Hilding Bro-senius, professor Hjalmar Granholm, förste byråingenjör Justus Osterman samt tekn.dr. Bertil Thunell.

Särskilda utskottet för belysningsforskning

Forskningen skulle syfta till att finna en lämplig avvägning mellan naturlig och konstgjord belysning inom en byggnad. Genom minskning av fönsterytorna kunde t.ex. avsevärda besparingar uppnås vad gällde anläggnings- som uppvärmningskostnader. Dessutom skulle en utredning rörande för- och nackdelar vid olika belysningsmetoder utföras.

Medlemmar i utskottet var professor Torsten Theorell, civilingenjör Gustav Hassel, civilingenjör Harry Kreuger, arkitekt Gunnar Pleijel samt dr.phil. Gösta Siljeholm.

Under åren 1950–51 bildades ytterligare utskott, golv-, målning-, puts- och skafferierutskottet. År 1950 bildades även ett utskott för att undersöka behovet av en svensk referattjänst inom byggnadsfacket.³⁵

Särskilda utskottet för golvforskning

Vi har idag konstaterat att det existerar ett industrins golvproblem. Nu är det ju så med golv, att egenskaperna hos golvet uppskattas på olika sätt. Albert Engström ansåg t.ex. att den viktigaste egenskapen hos dansbanegolvet i Grisslehamn var, att det fanns springor mellan golvträt, så att blodet kunde rinna av. Det är ju dess bättre en synpunkt som man inte behöver ta hänsyn till så ofta, men jag vill betona att vi inte skall döma dessa konsulterande så hårt, därför att vilket golv de än föreskriver så har det sina nackdelar... Viktigt att industrin blir informerade om vilka påkänningar det blir på golven.³⁶

Utskottet genomförde ett inventerings- och utredningsarbete rörande industrigolv. Med industrigolv avsågs närmast sådana golv inom industrin, vilka utsattes för stora mekaniska och kemiska påfrestningar. Utskottet skulle genomföra en litteraturgenomgång, inventera förekommande golvmaterial, utarbeta krav på golvanläggningar samt utarbeta provningsmetoder för golvbeläggningar.

Ordförande var arkitekt Moje Bergström. Övriga medlemmar var civilingenjör Boris Blomgren, civilingenjör Gösta Bååth, fil.lic. Kjell Groth, direktör Mårten Mannerstråle, arkitekt Olof Thunström och ingenjör Per Wallén.

Målningsutskottet

Inom måleriyrket fanns en mängd problem vilka bidrog till höga kostnader vid nybyggande och reparationer. Målningsutskottet bedrev därför forskning kring bl.a:

- grundning och målning samt skarvning av träfiberplattor,
- målning av byggnadssnickerier,
- uppläggning av centralregister för byggnadsmaterial m.m.

- utexperimentering av normaltyper för branddörrar,
- utexperimentering av billiga mellanväggskonstruktioner med god ljudisoleringsförmåga,
- undersökning av värmeisoleingsförmåga m.m. hos fönster med kopplade bågar,
- undersökning av vissa med ventilationsfrågan sammanhörande värmeekonomiska problem.

Medlemmar var arkitekt Tore Webbjörn, ordförande. Övriga medlemmar var herr Birger Grahne, civilingenjör Karl Magnusson, byråingenjör Gustav Adolf Mårdh, civilingenjör Christer Bring, ingenjör Bristol Heijmer, civilingenjör Hans Holmgren, målarmästare Bror Sandå, bibliotekarie Ingbo von Zweigbergk (sekreterare) och professor Paul Nylén.

Putsutskottet

Detta utskott skulle granska tidigare putsundersökningar som utförts på uppdrag av Byggnadsstyrelsen och påbörja en litteraturinventering som skulle resultera i en "Puts-Digest". Dessutom skulle en inventering göras av förekommande putsmetoder. Utskottet skulle utarbeta krav på olika puts samt utarbeta provningsmetoder.

Ordförande var byråchef Evert Strokirk, övriga medlemmar arkitekt Moje Bergström, professor Hjalmar Granholm, överingenjör Herbert Lindqvist, civilingenjör Bertil Näslund, professor Georg Wästlund och sekreterare diplomingenjör Vitold Saretok.

Skafferiutskottet

Utskottet skulle utföra en översikt över olika typer av skafferiskåp. Sorter och mängder av olika livsmedel som förvaras i hushåll skulle sammanställas.

Preliminära uppställningar av lämpligt förvaringsklimat för livsmedel skulle sammanställas med hjälp av befintlig litteratur.

På institutionen för uppvärmnings- och ventilationsteknik vid KTH hade temperaturfördelningen i skafferiskåp enligt svensk standard undersökts. Hänsyn hade tagits till variablerna: isolering av skafferiets placering i förhållande till ytterväggen samt luftmängd och yttertemperatur.

Ordförande var Sten Lindegren. Övriga medlemmar var fru Carin Boalt, docent Georg Borgström, docent Hilding Brosenius, ingenjör Åke Ekelund, fru Elsa Lindberg, docent Hans Ronge, professor John Rydberg. Som sekreterare arbetade diplomingenjör Erik Kalz.

Under det sista verksamhetsåret bildades även ett utskott för att analysera behovet av forskning inom samhällsbyggnad. Samhällsbyggnadsutskottets medlemmar var: C.F. Ahlberg ordförande, regionplanerare, arkitekt Jöran Curman, docent Gunnar Boalt, auktuarie Per Holm, civilingenjör Curt Berg, byrådirektör Ivar Jonsson, civilingenjör Wilhelm Kruse samt civilingenjör Stig Nordqvist som fungerade som sekreterare.

Samarbetskommittén

Samarbetskommittén för byggnadsfrågor, som inrättades år 1945, bestod av representanter dels för statliga myndigheter, dels för vissa organisationer och företag, däribland Byggnadsstyrelsen, Svenska byggnadsindustriförbundet, HSB, Lantbruksförbundets byggnadsförening, Svenska arkitekters riksförbund och Svenska byggnadsentreprenörföreningen. Bland samarbetskommitténs arbetsuppgifter kan nämnas främst standardisering och systematisering av arbetsbeskrivningar.

Kommittén formulerade sin uppgift enligt föl-

jande: "Det är för nedbringandet av byggnadskostnaderna av väsentlig betydelse, att varje arbetsmoment och varje slag av material blir klart och entydigt angivet i den beskrivning, som skall ligga till grund för mellanhavandena mellan beställare, arkitekt och entreprenör."³⁷

Information

Kommittén utgav en egen publikationsserie, benämnd "Meddelanden från Statens Kommitté för Byggnadsforskning". Dessutom startade en utgivning av en serie rapporter i begränsade upplagor som riktade sig till branschfolk.

Kommitténs ledamoter ansåg att en av de viktigaste uppgifterna var att sammanställa och sprida information om forskning. Henrik Kreüger beskriver situationen så här: "Erfarenheten har visat, att kontakt ej alltid funnits mellan de myndigheter, institutioner, privatpersoner etc. genom vilka forskning på byggnadsområdet bedrivits. Erhållna forskningsresultat ha mången gång publicerats i endast mycket liten omfattning och därigenom ofta tillgodogjorts endast för eget bruk av den myndighet eller det organ, som utfört eller låtit utföra ifrågasvarande forskningsarbeten."³⁸

Kommittén behövdes för att kunna överblicka vad som hände på byggforskningsområdet i stort och stödja forskningsarbeten där det behövdes. En annan viktig uppgift för Kommittén var att försöka få till stånd ett samarbete mellan dem som deltog i arbetet. Kommittén inledde därför i augusti 1944 ett arbete med att försöka kartlägga det pågående forskningsarbetet på byggforskningsområdet. Kommittén skickade ut cirkulärbrev och skrev notiser i fackpressen och bad alla som bedrev eller hade bedrivit forskning att lämna en redogörelse för sitt arbete.

Anslag

För vardera budgetåret 1943/44 och 1944/45 hade Kungl Majt beviljat 40 000 kronor till Kommittén för dess verksamhet. För vardera åren 1942 till 1946 anvisade Kungl Majt 200 000 kronor till byggnadsforskning. Åren 1947 till 1952 var anslaget 300 000 kronor årligen.

De ansökningar om bidrag som kom till Kommittén vid början av dess verksamhet var huvudsakligen rörande forskningsuppgifter av teknisk karaktär. Kommittén försökte därför att komma i kontakt med och intressera personer för byggnadsforskning kring andra problem än rent tekniska. Under de år som Kommittén verkade ägnades den största uppmärksamheten kring forskning om material och konstruktioner. Förvaltnings- och samhällsplaneringsfrågor fick endast cirka 5 % av alla utdelade anslag.

Pengar till forskning fanns det men inga forskare

Men det största problemet Kommittén brottades med vid denna tid var inte så mycket bristen på pengar som brist på personer att dela ut pengar till. Situationen beskrevs av Axel Eriksson vid ett föredrag på arkitekternas riksmöte i Gävle den 3 juni 1944:

"Med hänsyn till all diskussion om byggnadsforskning under senare år och olika opinionsyttringar torde man kanske kunna förvänta sig, att folk skulle ha stått i kö nu då pengar blivit tillgängliga. Man kan dock säga, att det inte varit någon trängsel, även om det lyckats att få väl kvalificerade personer att åtaga sig olika uppgifter. Tyvärr är det nog så att byggforskningskommitténs ordförande, professor Henrik Kreüger blivit sannspädd, då han för några år sedan vid en diskus-

sion yttrade, att det kunde komma att bli svårare att anskaffa forskare än att anskaffa pengar.”³⁹

Ett annat problem var att visserligen ansåg man att intresset för byggnadsforskning hade ökat i Sverige i och med Kommitténs tillkomst. Det var svårt att engagera alla grupper som borde vara berörda av byggnadsforskning. Axel Eriksson fortsätter att beskriva situationen och ge sin förklaring till det bristande intresset bland forskarna.

”Det största intresset för aktiv medverkan har visat sig bland byggnadsstatiker, något mindre bland byggnadstekniker och minst bland arkitekter. Den aktiva medverkan kan sägas vara ungefär omvänt proportionerlig mot det kollektiva intresset som betygas.

En bidragande orsak till att det är svårt att få personer att med kraft taga itu med forskningsarbeten är nog den att vårt samhälle är litet för välorganiserat och att tiderna är goda för teknici. Den första frågan, då man förhandlar med en person om en uppgift, är ofta den ”Vad betalar ni?; och Hur länge varar det?; Vad har jag för garantier för fortsättning?; Vi börjar bli vana vid ”ordnade förhållanden” vid en lagstadgad semester och pension.

Och då en person åtagit sig ett uppdrag jämsides med sin ordinarie verksamhet, kan det hända, att han fått så mycket att göra i sin dagliga gärning, att han helst önskar att bli befriad från sitt stipendium. Man måste nog vara litet av en idealist, om man skall ägna sig åt forskning, och i all synnerhet om det betraktelsesätt skall råda, som varit vanligt hittills, nämligen att en forskare bör kunna avlönas lägre än den som utför ett vanligt rutinarbete. Forskarbegåvningar äro icke så vanliga, därför borde dessa istället premieras ekonomiskt.”

När det gällde kontakten med högskolorna beklagade sig Eriksson också över det visade ointresset från detta håll.

”De tekniska högskolorna bör i första hand vara forum för byggnadsforskning. Inom andra byggnadsämnen vid högskolorna, t.ex. byggnadslära och arkitektur, torde behovet av forskning vara lika stort som inom byggnadstekniken. Såväl tidigare som för närvarande synes emellertid forskningsaktivitet på detta område icke gjort sig särskilt märkbar. Till byggnadsforskningskommittén har varken framställning om medel eller program för uppgifter inkommit från dessa högskolors institutioner.”⁴⁰

Kreüger beskriver konflikten mellan praktiker och Kommittén samt konflikten med högskolorna: ”Forskare betraktas som fantast eller mindre värdefull individ. Man värdesätter honom inte på samma vis som en konstruktör eller arbetsledare som man anser gör verklig nytta”.

Som tidigare beskrivits delade Kommittén ut anslag till forskare men utförde även eget forskningsarbete. Detta kunde givetvis leda till en del oklara avgränsningar och ge upphov till kniviga avgöranden om vilka som skulle få forskningspengar, någon av de egna ledamöterna eller någon utomstående. Helt utan kritik på denna punkt klarade sig inte heller Kommittén. I ett brev till Kommittén uttrycker en forskare sin besvikelse över en avslagen ansökan. Kritiken riktar sig mot att Kommittén gynnar sina egna ledamöter i anslagsgivningen: ”enligt vad jag har erfarit har avslaget, grundat sig på uttalanden från två personer, representerande var sin organisation, som har systematiskt utnyttjande av kunskaper på sitt program...”⁴¹

Konflikten mellan Kommittén och Byggnadsstyrelsen

Inte bara avgränsningsproblemet mellan den s.k. fria och dirigerade forskningen vållade problem.

Det var även vissa problem när det gällde att avgränsa sig gentemot andra ämbetsverks arbetsområden.

Redan under det första verksamhetsåret skar det sig mellan Kommittén och representanten från Byggnadsstyrelsen. Kommittén hade samlats till sammanträde den 3 maj 1943 för att diskutera anslagen till den dirigerade forskningen.⁴²

Kommittén beslöt ”att då det egentliga syftet med Kommitténs verksamhet utan tvivel är att genom forskning möjliggöra uppförandet av ur teknisk synpunkt fullgoda bostäder och andra byggnader till lägsta möjliga kostnad synes kommittén ej blott böra understödja byggnadsforskning rörande tekniska problem i vanlig mening utan även forskning om produktionsteknik.” Man skulle begränsa sin verksamhet till att endast forska om problem i vanlig mening ”där forskningsresultaten kunna förväntas bli av direkt praktisk betydelse eller giva riktlinjer för ytterligare förslag”.

Nu hände det sig så att byggnadschefen Ernst Lindh reserverade sig mot alla de förslag kommittén lämnat. Vad som väckte ytterligare förtret var att han inte var närvarande vid sammanträdet.

Henrik Kreüger beskrev situationen: ”Sedan förslaget om beviljande av medel till dirigerad forskning, enligt kommittén beslut ingivits till Konungen, dröjde det ganska länge, innan jag hörde något om resultatet, och vid förfrågan fick jag veta, att vederbörande departementschef på grund av byggnadschefen Lindhs reservation och på grund av hans ställning i Byggnadsstyrelsen blivit tveksam... och ansåg det nödvändigt...att samråda med representanter i regeringen.”

Kreüger blir således uppkallad till regeringen och stod öga mot öga med en rad bistra män, finansministern, handelsministern, kommunikationsministern, ett konsultativt statsråd och statssekreteraren i handelsdepartementet. Kreüger förklarade situationen och lyckades få herrarna att

glömma Lindhs reservationer. Sedan gick han hem och skrev till Kommittén ”i syfte därhän, att olägenheter av ifrågavarande slag kunde för framtiden undvikas”. Särskilt irriterad var Kreüger över att byggnadsstyrelsens representant vid Kommitténs första möte dessutom yttrat att han ansåg att Kommittén aldrig borde ha bildats.

Slutligen konstaterar dock Kreüger lugnad att ”den av byggnadschefen Lindhs igångsatta attacken har genom ett enhälligt uppträdande...avvärijts” Men slutar han hotfullt, skulle de fortsätta ”blir det mig icke möjligt att för egen del fortsätta med arbetet inom kommittén”⁴³.

Exempel på forskningsprojekt

Undersökning av huselement, avsedda för fabriksmässig tillverkning (arkitekt Erik Friberger, 10 000 kronor)

En anledning till den låga bostadsstandarden för de breda lagren av vårt folk är bostädernas höga produktionskostnader, som i sin tur huvudsakligen torde bero på att tillverkningen till största delen är hantverksmässig. Den industrialiserade produktionen av andra nyttigheter tyder på att en maskinell serietillverkning av huselement - som man snabbt och enkelt kan montera till färdiga bostäder - skulle kunna väsentligt minska kostnaderna för framställandet av bostäder. Utförda försök i denna riktning både här i landet och utomlands pekar också i samma riktning.

Genom tillverkning av standardiserade husdelar (grund-, bjälklags-, vägg- och takdelar, inredningsdetaljer etc.) som kunna kombineras till olika hustyper efter behov och smak, i stället för tillverkning av standardiserade hus, kunna alla rimliga individuella krav för övrigt gestaltas, som omständigheterna i det särskilda fallet kräva.

Skall man kunna utnyttja fördelarna av mekaniserad serietillverkning av huselement är det emellertid icke bara tekniska problem, som måste lösas. Det finns också andra, som röra bl.a. kapitalinvestering,

produktion, arbetspolitik, distribution och prissättning. Men det torde först och främst gälla att se till, att de tekniska problemen bli lösta. Det skulle då gå lättare att komma till rätta med de andra.

Det arbete, som nedlagts på att lösa de tekniska frågorna rörande den mekaniserade tillverkningen av huselement, har i hittills varit i liten omfattning i förhållande till dess stora betydelse. Det lilla, som på olika håll gjorts här i landet, har i regel utförts som biuppgifter till vederbörandes egentliga verksamhet, ryckvis och ofta utan enhetlig plan.

Forskningsarbetet på området måste vara inriktat dels på att så snart som möjligt nå praktiska resultat, vilka helst kunna utnyttjas redan vid lösningen av de stora byggnadsuppgifter som vid fredsslutet är att vänta, dels på längre sikt. Arbetet på längre sikt bör pågå parallellt med kortsiktsarbetet för att man icke skall förlora de stora linjerna.

Det kortsiktiga arbetet har begränsats till bostadshus i en och två våningar. Konstruktionerna ha tills vidare måst grundas på hittills använda byggnads-material, men man har sökt anpassa dessa efter den

Det är allmänt känt och omvittnat att förhållandena här icke äro tillfredställande, att ett alltför stort antal kontrollinstanser har uppstått och att ett alltför byråkratiskt handläggande av ärendena vållar byggnadsindustrin stora svårigheter och förseningar samt onödigt stora kostnader.⁴⁴

Byggnadsforskningen skulle komma att utredas ytterligare två gånger på 1940-talet. Bakgrunden var bl.a. den splittring som ansågs råda när det gällde statens ansvar för byggnadsforskning. Efter-som byggnadsstyrelsen hade sorterat under kommunikationsdepartementet hade detta departement länge varit styrande på området. Men social-

maskinella tillverkningens krav.

Arbetet omfattade huvudsakligen studier av tidigare utförda arbeten, konstruktionsarbete, tillverkning av provelement samt laboratorieprovningar av dessa element och utfördes i samverkan med sakkunniga inom olika berörda områden.

De kostnadsundersökningar, som verkstälts, ha ännu icke gjort det möjligt att ange hur stora besparingar, som elementsystemet skulle kunna medföra. Att kostnaderna väsentligt kunna reduceras, är dock redan nu tydligt.

Vid det mera långsiktiga arbetet räcker det inte endast med att rationalisera konstruktion och produktion på grundval av nu vanliga byggnads-material. Det torde därvid vara nödvändigt att icke blott räkna med kvalitetsförbättringar av befintliga material utan även med framställning av nya material, som bättre lämpa sig för maskinell tillverkning än de gamla. Vidare gäller det att så småningom helt frigöra sig från hittills vanliga byggnadskonstruktioner, som äro avsedda för hantverksmässig produktion, och mera konsekvent tillrättalägga konstruktionerna för maskinell tillverkning.

Byggnadsforskningen utreds

departementet hade efter andra världskriget ryckt fram i ledande ställning eftersom bostadsförsörjningsfrågorna styrdes därifrån.

Forsknings- och utredningsverksamhet i övrigt sorterade under handelsdepartementet som beviljade medel både till Statens Kommitté för Byggnadsforskning och byggstandardiseringen.

Folkhushållningsdepartementet hade ansvar för Hemmens Forskningsinstitut, högskolorna sorterade under Ecklesiastikdepartementet. Försvarsdepartementet hade ansvar för den militära byggnadsverksamheten och Jordbruksdepartementet jordbrukets byggnadsverksamhet.

Inom försvarsdepartementet hade år 1945 särskilda sakkunniga lagt fram ett förslag om ett statligt centralt organ för militära byggnader. I betänkandet antyddes vissa planer på ett särskilt organ för stadsplanestudier. Men i övrigt fanns inga förslag om samordning av forskningen på området. Mot bakgrund av detta tillsattes år 1946 en utredning med uppgift att utreda frågan om inrättandet av ett centralt organ för husbyggnadsverksamheten.

Henrik Kreüger kommenterade idén om ett institut vid den Nordiska Byggdagen 1946 – ”Jag nämner detta för att en del fullt klart åberopar Statens Väginstitut som en förebild för ett blivande byggforskningsinstitut, som således skulle bli ett slags ämbetsverk, vilket man enligt mitt förmenande nog bör undvika...Vad skulle resultatet bli om man fast anställde ett stort antal forskare som på befallning undan för undan skulle bearbeta byggnadsfackets olika områden utan att kanske ens inom sig själva ha övertygelse och intresse för det eller det arbetet”.⁴⁵

1946 års utredning för byggnadsfrågor

1946 års byggnadsutredning tillkallades den 29 juni 1946.⁴⁶ I direktiven stod att utredningen skulle lämna förslag till frågan om inrättandet av ett centralt organ för samordning av den tekniska och ekonomiska forskningsverksamheten på husbyggandets område med särskilt avseende på bostadsbyggandet ”ävensom i samband härmed stående spørsmål”. Redan i december samma år kom ett betänkande med förslag om inrättande av ett centralt utredningsorgan för husbyggnadsfrågor.

I förslaget beskrevs en organisation bestående av en styrelse med en ordförande och sex ledamöter. Det löpande arbetet skulle vara ställt under ledning av en särskild institutionschef. Dessutom

skulle ett byggnadsinstitutets råd bildas med sammanlagt omkring 40 representater för byggnadsvärlden. Rådet skulle ha fullständig insyn och även visst inflytande över institutets löpande arbete.

Vidare föreslog man att utredningsverksamheten skulle övertas av Statens kommitté för byggnadsforskning som skulle fungera som en statlig stipendienämnd för den fria forskningen på byggnadsområdet.

Utredningen föreslog att arbetet skulle bedrivas på en avdelning för respektive husbyggnadsteknik, produktionsteknik och standardisering samt på en allmän avdelning, uppdelad på sektioner för kansli, planeringsfrågor, kalkyl och byggnadsförvaltning. Den totala kostnaden för institutet beräknades till omkring 1 miljon kronor om året.

En rad kritiska röster höjdes...

Vid remissbehandling av betänkandet hade yttrande avgivits av 22 statliga organ samt av 27 sammanslutningar och föreningar. Flertalet av dem var positiva till inrättandet av ett centralt utredningsorgan för husbyggnadsfrågor. Från några håll hade emellertid avvikande meningar anmälts och nya synpunkter redovisats.

Flera remissorgan ansåg att samhälls- och bostadsplaneringsfrågorna fått för litet utrymme. Särskilt planlösningsfrågor borde institutet ägna sig mera åt. Flera efterlyste bostadsvaneundersökningar och funktionstudier som forskningsuppgifter.

Värme- och sanitetsföretaget menade att utredningen glömt de viktiga värmefrågorna ”särskilt frågor rörande tids- och arbetsstudier äro mycket litet beaktade och skulle särskilt medverka till önskat resultat”.

Frågan om vad som skulle räknas till forskning och vad som var utredningsverksamhet ägnade remissinstanserna stort intresse. Flera ansåg att det nya institutet endast borde arbeta med utredningsfrågor. Inte helt oväntat kom mycket av kritiken från högskolehålllet där bl.a. tekniska högskolan ansåg att "härvidlag måste man emellertid utgå ifrån att de tekniska högskolorna, själva vilja bestämma, vilka uppgifter de skola åtaga sig". Chalmers skrädde inte orden i sin skrivelse "sedan den första entusiasmen vid startandet av ett sådant institut efter några år hunnit lägga sig tenderar ett dylikt verk lätt bli en inrättning, vars verksamhet lider av byråkrati, prestigehänsyn och maktbegär gentemot fristående forskare, i synnerhet om de hysa avvikande uppfattningar".⁴⁷

Även Statens Kommitté för byggnadsforskning var kritisk till att institutet självt skulle utföra forskningsarbeten. Kommittén menade att institutet kunde arbeta med utredningar och Kommittén leda forskningen på området.

Idén om det särskilda rådet väckte heller inga glada tillrop. Flera remissinstanser var kritiska. Industrins bostadsförening var mycket kritisk till den "formella parad av spetsarna inom byggnadsvärlden, som utredningen tänkt sig två gånger om året skulle anordnas i byggnadsinstitutets regi".⁴⁸

...och något institut blev det inte

Chefen för socialdepartementet ansåg att det fanns ett behov av ett centralt utredningsorgan för husbyggnadsfrågor men att det inte var lämpligt "att föreslå att institutet konstitueras och dess lokalfråga löses innan mera detaljerade förslag föreligga i avseende å dess arbetsuppgifter och organisation." Istället föreslogs att en ny utredning tillsattes i samma fråga.⁴⁹

Särskilda utredningsmän skulle "verkställa en

inventering av de praktiska arbetsuppgifter, som föreligga, och den verksamhet i förevarande syfte, som på skilda områden bedrivs".

Socialministern motiverade beslutet om att tillsätta ytterligare en utredning så här: "Det kan icke råda något tvivel om värdet av ytterligare forsknings- och utredningsarbeten på husbyggnadsområdet...Med hänsyn till vad som framkommit vid remissbehandlingen av betänkandet anser jag emellertid att vissa av utredningens detaljförslag böra bli föremål för fortsatt diskussion. De skäl som föranlett mig att tills vidare avstå från att föreslå Kungl Majt att realisera utredningens förslag i föreliggande skick ligga emellertid på ett annat plan...Jag har icke ansett det lämpligt att institutet konstitueras och dess lokalfråga löses innan mera detaljerade förslag föreligga i avseende å dess arbetsuppgifter och organisation. För att övergångstiden ej skall bli alltför lång förutsätter jag emellertid, att kommittén skall kunna framlägga sina förslag i så god tid, att desamma kunna bli föremål för behandling vid 1949 års riksdag."⁵⁰

1947 års byggnadsutredning

Den nya utredningen tillkallades den 17 oktober 1947. Arbetet avslutades den 15 december 1948.⁵¹ Huvuduppgiften för den nya kommittén var att på basis av föreliggande utredningsmaterial förbereda skapandet av en enhetlig organisation för utredningar inom husbyggnadsområdet.

Statens byggnadsinstitut

Utredningen föreslog ett bildande av ett Statens byggnadsinstitut: "Vi anse, att det skulle vara lämpligt att få till stånd en samordning av den med statsmedel bedrivna utrednings- och forsk-

ningsverksamheten samt att jämsides kunna åstadkomma samarbete med den icke statliga likartade verksamheten, allt i syfte att undanröja onödiga dubbelarbete samt att skapa bättre byggnader och, om möjligt, begränsa byggnads- och boendekostnader. Uppenbart torde vara ett sådant institut måste kunna arbeta utan tyngande byråkratiska former och att icke bör givas karaktären av ett ämbetsverk”.⁵²

Institutet skulle:

- fungera som ett centralt remissorgan i anslagsfrågor rörande utredning och forskning.
- fungera som överblickande, ledande och samordnande organ i avseende å utrednings- och forskningsverksamheter.
- helt övertaga den verksamhet, som utövas av statens kommitté för byggnadsforskning, byggstandardiseringen och samarbetskommittén för byggnadsfrågor, samt övertaga alla allmängiltiga tekniskt-ekonomiska utredningar från byggnadsstyrelsen, bostadsstyrelsen och statens forskningskommitté för lantmannabyggnader.
- få till stånd nödvändiga och angelägna utrednings- och forskningsarbeten –i första hand genom anlitan av statliga, halvstatliga, kommunala eller enskilda organ eller enskilda personer.
- genom litteraturtjänst och övrig upplysningsverksamhet hålla allmänheten underrättad om utvecklingen i in- och utlandet, sprida kännedom om institutets arbetsresultat och viktiga arbetsresultat i övrigt samt verka för att desamma tillämpas i det praktiska livet.

Utredningen föreslog att institutets verksamhet skulle ledas av en representativ styrelse, som genom sin sammansättning skulle garantera en auk-

toritativ ställning åt institutet. Styrelsen skulle omfatta 20–25 ledamöter, vilka skulle väljas så att intressena i olika landsändar skulle bli företrädna.

Angelägna arbetsuppgifter fanns inom sju områden:

- byggnadsteknik (allmän och tillämpad)
- värme-ventilations och sanitetsteknik
- produktionsteknik (byggnadsekonomi)
- förvaltningsteknik
- bostadsstudier (planeringsfrågor)
- upplysnings- och publiceringsverksamhet
- standardisering

Byggmöte

Det tidigare föreslagna rådet skulle inte finnas utan istället skulle ett byggmöte bildas –”Härmed har vi tillgodosett det i olika sammanhang framförda kravet på en byggnadsfolkets riksdag”. Byggmötet skulle i populär form redovisa vidtagna och planerade åtgärder av vikt. Deltagarna skulle inte ha beslutsrätt men däremot ett slags motionsrätt, rätt att framföra kritik och förslag m.m.

Institutet föreslogs påbörja sin verksamhet den 1 juli 1949. Anslaget föreslogs bli 900 000 kronor.

Inget institut denna gång heller

Men inte heller denna gång togs något beslut i frågan. Två utredningar senare stod man på samma punkt som tidigare. Det antyds att hela förslaget stupade på kostnaden för ett institut. Så här beskriver Gösta Malm situationen: ”Med hänsyn till det anförda kan man ifrågasätta, om man för närvarande bör besluta inrättandet av ett så stort, dyrbart och heterogent institut. Det nuvarande

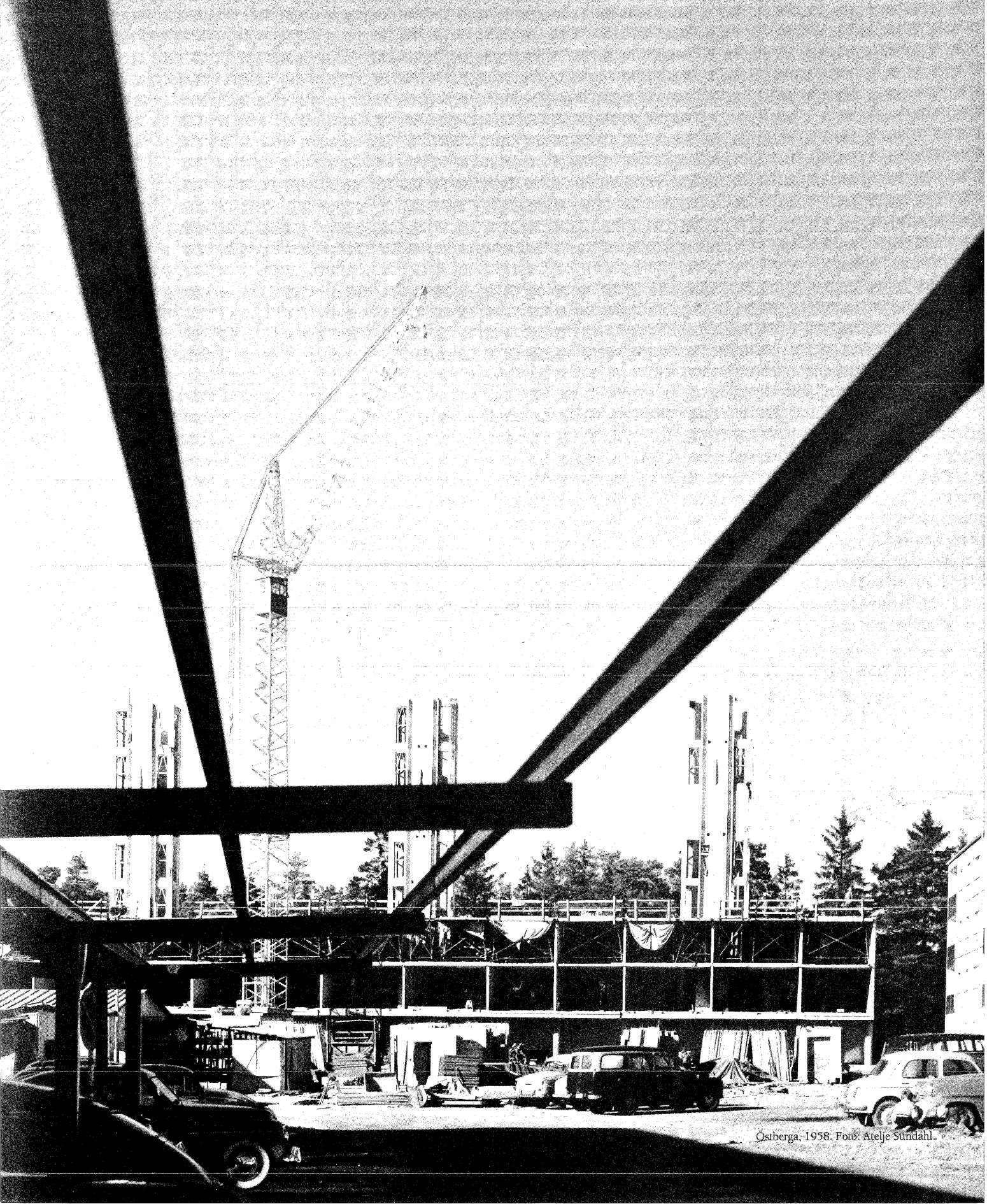
ekonomiska läget manar till allvarlig eftertanke.⁵³

Fler remissinstanser hade påpekat att institutets arbetsprogram var för stort. Dessutom var många kritiska till avvägningen mellan utredning och forskning bl.a. KTH hade uttryckt farhågor att den fria forskningen skulle bli lidande om det nya institutet självt skulle bedriva forskning.⁵⁴

Men tankarna på att bilda ett institut hade inte upphört utan initiativ togs bl.a. av socialministern till fortsatta diskussioner. Den fortsatta byggnadskostnadsstegringen bidrog till att flera sammanträden med representanter för myndigheter, organisationer och kommunala förvaltningar ägde rum där frågan diskuterades.⁵⁵

Fotnoter

- 1 Johansson, sid. 589 ff.
- 2 SOU 1944:7.
- 3 SOU 1944:7, sid. 205.
- 4 Se 1948 års betänkande om den allmänna bostadspolitikens organisation (stencil).
- 5 Proposition 1947:235, Den allmänna bostadspolitikens målsättning och medel.
- 6 "Statlig kontroll eller fri samverkan", artikel i Byggnästaren 1948 nr 19, Helger Zimdahl.
- 7 Rudberg, sid. 165 ff.
- 8 Avsnittet bygger på Meddelande nr 1, Statens kommitté för byggnadsforskning, 1945.
- 9 Motion 1939 AK, nr. 103.
- 10 Avsnittet bygger på SOU 1942:6, sid. 122–123.
- 11 SOU 1942:6, sid. 96.
- 12 Avsnittet bygger på 1942:6, sid. 118 ff.
- 13 SOU 1942:6, sid. 35.
- 14 SOU 1942:12, behandlade forskningens ordnande för skogsproduktionsforskningen och Svenska träforskningsinstitutet bildades. SOU 1843:22 behandlade den geotekniska forskningen. År 1944 bildades Statens geotekniska institut. SOU 1945:6 slutbetänkande som behandlade värme-, ventilations- och sanitetstekniska området. Svenska värme- och sanitetstekniska föreningen bildade 1944 en särskild stiftelse för forskning.
- 15 Våren 1944 avlämnade utredningen för den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande tillsammans med 1940 års sakkunniga för den högre tekniska undervisningen ett betänkande med förslag till åtgärder för främjande av litteraturtjänsten inom de tekniska fackområdena. (SOU 1944:17).
- 16 SOU 1942:7, sid. 10.
- 17 Professor Kreüger skulle komma att bli den första ordföranden för Statens Kommitté för Byggnadsforskning.
- 18 SOU 1942:7, sid. 9.
- 19 SOU 1942:7, sid. 10 f.
- 20 SOU 1942:7, sid. 38.
- 21 SOU 1942:7, sid. 35.
- 22 SOU 1942:7, sid. 35–36.
- 23 Avsnittet bygger på SOU 1942:7, sid. 51 ff.
- 24 Proposition 1942:283 samt statsutskottets utlåtande nr 193, 1942.
- 25 Proposition 1942:283, sid. 26.
- 26 Proposition 1942:283, sid. 33 ff.
- 27 Kommittén skulle komma att stanna i dessa lokaler fram till 1949 då verksamheten flyttar till större lokaler på Arsenalsgatan 1.
- 28 Bygger på Meddelanden nr 1 1945, "Byggnadsforskningen i Sverige" en sammanställning av Nils Tengvik.
- 29 Nils Tengvik, Byggnästaren 1945, nr 24 "Byggnadsforskningen".
- 30 Meddelande nr 1, 1945, sid. 14.
- 31 Meddelande nr 1, 1945, sid. 18–19.
- 32 Meddelande nr 1, 1945, sid. 15 ff.
- 33 Meddelande nr 1 1945, sid. 17.
- 34 Namnuppgifterna avser endast tiden kring 1945.
- 35 Medlemmarna i detta utskott var överbibliotekarie Carl Björkman, civilingenjör Erik Blomqvist, arkitekt Jöran Curman, civilingenjör Meise Jacobsson samt arkitekt Mats Erik Molander.
- 36 Ingenjör Per Wallén, sid. 34, Diskussionsinlägg vid en konferens den 24 nov 1949. Stockholm 1950.
- 37 Från Samarbetskommitténs efterlämnade handlingar, Riksarkivet.
- 38 Företal i Meddelande nr 1, 1945.
- 39 Föredrag av Axel Eriksson, Riksarkivet.
- 40 Sammandrag av föredrag vid Nordiska byggdagen 1946.
- 41 Brev till Kommittén, Ejnar Wählin.
- 42 Statens kommitté för byggnadsforskning, protokoll 3maj 1942, riksarkivet.
- 43 Statens kommitté för byggnadsforskning, protokoll 13 september 1943, Riksarkivet.
- 44 Byggnästaren 1947, nr 4, Giertz.
- 45 Henrik Kreüger, Nordisk byggnadslag, Riksarkivet.
- 46 Kommitténs sammansättning var; E.F.L Lindberg, landshövding, ordförande, J.A. Eriksson tekn.dr., E.G. Friberger länarkitekt. A.H. Johansson byråchef, ordförande i Statens Byggnadslånebyrå R.H. Lindqvist tekn.dr., sekreterare S.A. Algot kanslichef. H.A.G. Juneaus byrådirektör.
- 47 Betänkande av 1947 års byggnadsutredning (stencil), sid. 15.
- 48 Betänkande av 1947 års utredning för byggnadsfrågor, sid. 26.
- 49 Betänkande från 1947 års utredning för byggnadsfrågor, sid. 19.
- 50 Direktiv till 1947 års utredning, bilaga 1.
- 51 Sammansättning: A.H. Johansson generaldirektör, ordförande L. Bergvall arkitekt, J.A. Eriksson tekn.dr., K. Johansson sekreterare i svenska byggnadsstrårbetarförbundet /fr.o.m. mars 1948), N. Nessén direktör, I.S. Olsson sekreterare i svenska byggnadsarbetarförbundet (t.o.m. mars 1948), E. Strokirk cing /fr.o.m. maj 1948), S. Wallander arkitekt. K.A. Örborn agronom, expert M. Jacobsson civilingenjör, R.H. Lindqvist tekn.dr, Sekreterare S. Källenius jur. kand., N. Tengvik civilingenjör.
- 52 1947 års utredning om byggnadsfrågor, sid. 54.
- 53 Byggnästaren 1949, nr 5 "Statens Byggnadsinstitut, Gösta Malm, se även proposition 1949 nr 152.
- 54 Statens Byggnadsinstitut, Sten Kälenius, Byggnästaren 1949, nr 5.
- 55 1951 års bostadsutredning.

Östberga, 1958. Foto: Atelje Sündahl.

*Byggnadsforskningen får
ett permanent organ*

På 1950-talet var situationen på bostadsmarknaden fortfarande problemfylld. Bostadsbristen var särskilt stor i tätorterna. Produktiviteten inom byggnadsindustrin var låg och byggnadskostnaderna höga till följd av prisstegringarna på byggnadsmaterial.

Flera stora bostadsutredningar föreslog lösningar på krisen genom en nödvändig rationalisering av byggnadsindustrin. Nyckelorden blev forskning och rationalisering. Staten skulle ta ansvar för rationaliseringsarbetet. Nya riktlinjer för bostadspolitiken drogs upp – stat och kommun hade viktiga roller att spela för att rationalisera bostadsproduktionen och förvaltningen av bostadslånesystemet. Av arbetsmarknadsskäl förenklades tillståndsgivningen till nya byggprojekt.

Med utgångspunkt i bostadsutredningarnas krav på en förstärkning av forskningen togs nya initiativ till ett byggforskningsinstitut. Här spelade dåvarande socialministern Gunnar Sträng en avgörande roll. Kravet på ett institut fördes även fram av Kommittén för Byggnadsforskning som såg behovet av forskning inom nya områden som exempelvis samhällsplaneringen.

Tidigare initiativ till ett institut hade stupat på finansieringsfrågan. Nu löstes problemet genom att en särskild byggnadsforskningsavgift infördes. 1 juli 1953 bildades Statens Nämnd för Byggnadsforskning. (SNB).

Redan 1955 hade nämnden problem med arbetsformerna och en omorganisation utfördes. Kritik hade uppkommit internt om att en alltför stor del av arbetet utfördes i egen regi på bekostnad av den anslagsgivande verksamheten. Två år senare framförde två statliga utredningar kritik mot nämnden. År 1958 tillsattes till följd av detta en utredning om byggnadsforskningens organisation och arbetsformer. Samtidigt utredde nämnden internt sina problem. 1959 kom betänkandet som konstaterade att kritiken delvis var berättigad och att problemet ansågs bottna i den dubbla rollen som både anslagsgivande och utredande. En uppdelning föreslogs i två olika organ.

Bostadspolitiken på 1950-talet

Bostadsfrågan är ett av de största samhällsproblemen vårt land just nu har att brottas med. Bristen på bostäder tycks snarare tilltaga än avtaga... Ett av de medel som finns för att råda bot på dessa besvärligheter är otvivelaktigt rationalisering som kan kompensera bristen på arbetskraft. Det bör då vara en god investering att satsa pengar i t.ex. byggnadsforskning.¹

Kännetecknande för efterkrigstidens utveckling på bostadsmarknaden var en förbättring av standarden men en allt större brist på bostäder, särskilt i städerna². Under perioden 1946–1955 kännetecknades befolkningsutvecklingen av flyttning från landsbygd till tätort med snabbt växande städer som följd.

Fortfarande var det utmärkande för bostadsbeståndet att andelen mycket små lägenheter var stor. Efter 1945 och början på 1950-talet hade andelen nybyggda lägenheter kraftigt ökat. Produktionen inriktades då mot 2–3 rumslägenheter. Av dessa hade praktiskt taget alla centralvärme, WC och avlopp. Året 1955 var cirka 50 procent av lägenheterna i tätorterna utrustade med badrum medan motsvarande andel på landsbygden var 15–20 procent.

De problem som funnits när det gällde produktionen av bostäder på 1940-talet levde kvar in på 1950-talet. I den livliga debatt som fördes, inte minst på riksdagsplanet, påpekades det att produktiviteten inom byggnadsindustrin inte blivit högre än på trettioalet. Efter kriget hade en stigande arbetslöshet förväntats. En satsning på bostadsbyggande föreföll då naturlig. Utvecklingen skulle dock gå åt motsatt håll nämligen mot en brist på arbetskraft. I det läget kom bostadsbyggandet att minska eftersom det blev viktigare att

satsa på exportindustrin för att kunna konkurrera på den internationella marknaden.³

Den ekonomiska utvecklingen påverkades bl.a. av Koreakriget som ledde till en internationell konjunkturuppgång med kraftiga prisstegringar i Sverige som följd. Mot bakgrund av prisstegringarna ansåg statsmakterna att en begränsning av bostadsbyggandet var nödvändig trots bostadsbristen. De stigande byggnadskostnaderna ledde dessutom till att en rad tillfälliga anslag till bostadsförsörjningen infördes. Dessa åtgärder sattes in fr.o.m. 1951 och kunde inte avvecklas förrän 1956.

Konjunkturuppgången innebar en kraftig ökning av bilismen i Sverige. Nya inslag i stadsbildningen blev snabbköpen som lätt skulle kunna nås med bil. Dessa nya faktorer påverkade stadsplaneringen. Nu skulle samhällena planeras med tanke på parkeringsplatser, garage etc.

Materialbristen och arbetskraftsbristen medförde en satsning på industritillverkade byggelement. Ett av de första områden som uppfördes med förtillverkade byggelement var Östberga i Stockholm.

Nya politiska medel – rationalisering och forskning

Fram till 1950-talet hade den statliga lån- och bidragsgivningens omfattning successivt ökat. Med de stigande byggnadskostnaderna hade subventionerna i form av räntefria, stående lån successivt utvidgats. För att se över detta och utforma nya riktlinjer för hyrespolitiken tillsattes 1951 års bo-

stadsutredning.⁴ Utredningen fick i uppdrag att se om det fanns skäl att räkna med en högre hyresnivå än tidigare. En avvägning skulle göras mellan behovet av generella stödåtgärder och behovsdifferentierade rabatter.

Men utredningen hade knappt påbörjat sitt arbete förrän man fick nya direktiv. För att undvika en produktionskris mot bakgrund av de stigande byggnadskostnaderna skulle man nu ge förslag till åtgärder för att hejda stegringen av byggnadskostnaderna och mildra kreditsvårigheterna.

Bostadsutredningen beskrev det krisartade läget med fortsatt bostadsbrist och kostnadsstegringar. Förbättringar kunde endast ske genom prissänkningar på material, bättre balans på byggarbetsmarknaden, byggnadsteknisk och annan granskning av byggnadskostnader i samband med lånegivningen, menade man.⁵

För att klara den rationalisering av byggnadsindustrin som ansågs nödvändig behövdes en ökad satsning på forskning. Staten borde ta ansvaret för denna rationaliseringsverksamhet, konstaterade utredningen genom att "den rationalisering som kan åstadkommas under de närmaste åren, till stor del beror på de åtgärder, som staten vidtar". Utredningen rekommenderade bl.a. stöd till experimentbyggande i full skala, samt ökade anslag till forsknings-, utrednings- och rationaliseringsverksamhet.⁶

Dessa åtgärder skulle syfta till att "påskynda rationaliseringsverksamheten" och forskningen skulle "inriktas på åtgärder som relativt snabbt kunna tänkas ge resultat i form av sänkning av byggnadskostnaderna". Med detta uttalande ville utredningen påpeka att man inte velat förringa grundforskningens betydelse som arbetade på längre sikt. Men i det bekymmersamma läget krävdes en prioritering: "Det måste råda en balans mellan grundforskning och sådan utrednings- och upplysningsverksamhet, som avser att för prak-

tiskt-ekonomiska syften på effektivaste sätt bringa de tekniska möjligheterna i tillämpning. Med hänsyn till det aktuella läget ifråga om byggnadskostnader, hyror och subventionsbehov framstår det senare just nu som särskilt angeläget".⁷

År 1952 kom slutbetänkandet "Samhällets stöd åt bostadsförsörjningen" med förslag till en ny hyrespolitik. Utredningen menade att det fortfarande fanns skäl att behålla de generella subventionerna. Bidrag till enskilda grupper skulle, menade man, endast skapa "kategorihus" och leda till en onödig byråkrati.⁸ Den översikt som utredningen gjorde över rationaliseringsverksamheten ledde till den slutsatsen att forskningen borde få ett starkare stöd samt att ett centralt rationaliseringsorgan borde bildas för att leda forskningen på detta område.⁹

Även socialminister Sträng höll med om vikten av en ökad forskning: "Enligt min mening bör därför ökade insatser göras för bättre byggnadsmetoder och lägre byggnadskostnader genom att ramen för utredningar, experiment och upplysningsverksamhet inom byggnadsområdet utvidgas". Men inte heller en ökad satsning på detta kunde ge några snabba resultat: "Stora resultat torde ej heller kunna nås på ett eller annat år"¹⁰. Det krävdes mer långsiktiga åtgärder genom nya riktlinjer för bostadspolitiken.

Nya riktlinjer för bostadspolitiken

Året 1955 var det tio år sedan riktlinjerna för bostadspolitiken¹¹ drogs upp, men nu fanns det ett behov av nya riktlinjer. Den nye socialministern John Ericsson (Kinna) påpekade att man nu nått lösningen på de frågor som varit viktiga under 1940-talet, nämligen relationen mellan hyror och inkomster samt produktionen av goda familjebostäder. På tio år hade en betydande förbättring av

bostadsbeståndet skett och nu fanns det lägenheter av ”god kvalitet och försedda med modern utrustning”.

En utredning tillkallades 1955 för att utarbeta nya riktlinjer för bostadspolitiken. Denna skulle bl.a. göra en allmän prövning av den statliga bostadslånegivningen för att minska behovet av generella statliga subventioner. De subventioner staten utgav ansågs ha kommit dem tillgodo som inte var i behov av samhällets stöd. ”I ett samhälle med full sysselsättning, stigande reallöner och en stor efterfrågan på bostäder formulerade sig en ny central fråga, hur samhällets insatser skulle utformas för att helt och fullt komma dem tillgodo som är i verkligt behov av hjälp”. I översynen av den statliga bostadslånegivningen ingick även att kartlägga vilka grupper som var i verkligt behov av stöd.¹²

Utredningen kom fram till att problemen var långt ifrån lätta att lösa. För att förbilliga produktionen krävdes en satsning på att rationalisera bostadsproduktionen och förvaltningen. Detta kunde ske, menade man, genom en omsorgsfull planering av byggnadsföretagen och genom att stadsplanerna var väl genomarbetade ur teknisk och ekonomisk synpunkt.

Ett annat stort problem var den brist på samordning mellan både kommunala och statliga organ som handlade bostadslån. Detta hade medfört onödigt dubbelarbete och forcering av planläggning och projektering vilket sin tur inneburit att bostadsproduktionen fördröjades, menade utredningen. Ansvaret kunde inte heller läggas på de enskilda krafterna utan endast ”stat och kommun kan här medverka till en bättre tingens ordning.”¹³

Vissa avvecklingar av de generella subventionerna föreslogs trots att resultatet skulle leda till kraftiga hyreshöjningar.

Kraftig kritik

Remissorganen ställde sig mycket kritiska till utredningens förslag till minskat statligt stöd. Det var ännu inte tid för att minska de statliga generella subventionerna och stödåtgärderna. Även utskottet menade att staten måste fortsätta att ta sitt ansvar. Utskottet menade att det var ”angeläget att understryka, att även om den ekonomiska och sociala utvecklingen under efterkrigstiden inneburit att allt större medborgargrupper fått sådana ekonomiska resurser att de själva kunde bära hela kostnaden för en relativt rymlig, modernt utrustad bostad kunde det för framtiden ändå föreligga behov av insatser från samhällets sida för att neutralisera verkningarna av hyrorna och bostadskostnader av tillfälligt höga hyror”.¹⁴

År 1957 blir Torsten Nilsson ny socialminister. I den fortsatta debatten blev frågan om en långsiktig planering av bostadsproduktionen genom en utjämning av säsongsskillnaderna en viktig fråga. Motivet var främst arbetsmarknadspolitiskt. För att lösa problemet med säsongsarbetet inom byggnadsindustrin medgav regeringen 1958 generellt byggnadstillstånd för varje slag av byggnadsarbete. Kvar var dock igångsättningsstillstånden som länsarbetsnämnderna prövade.

1959 startade samarbetsnämnderna på försök i vissa orter. Nämndernas uppgifter var att svara för de uppgifter som byggnadsregleringen skött och se om förenklingar var möjliga. Syftet var även att möjliggöra en säsongsutjämning av byggandet. I deras arbete ingick att försöka få en överblick över byggnadsarbetet inom sina respektive försöksområden.

Byggnadsindustrin på 1950-talet

Rationaliseringen och mekaniseringen tar fart

Svenska byggnadsarbetarförbundet bildades i sin nya form 1948. Förbundet behandlade samma år en motion med krav på utredning av rationaliseringsbehovet inom byggnadsindustrin. Utredningen som kom att kallas "Byggnadsindustriutredning" startade sitt arbete 1954 och pågick fram till 1962. Flera rapporter producerades under denna tid med vars stöd läget inom byggnadsindustrin på 1950-talet kan beskrivas:¹⁵

Även om en mekanisering hade inletts redan tidigare fanns det ingen egentlig information om vilka maskiner som tagits i bruk eller hur utbredd denna mekanisering var. Först på 1950-talet började det komma uppgifter om förekomsten av olika maskiner och hjälpmedel. I allmänhet kunde man se att fler maskiner och hjälpmedel börjat an-

vändas vid större anläggningsarbeten och under 1950-talet nya hjälpmedel även tagits i bruk vid husbyggnation. Ända fram till 1949 bar man upp teglet vid byggandet av trevåningshus men 1950 kom transporthissar som även kunde användas för persontransporter. Nu övergav man träkonstruktionerna för hissar av stål. Den första kranen kom i bruk i Sverige 1938, men fortfarande år 1950 fanns det endast 20 tornkranar i hela landet.

För att underlätta mekaniseringen av bostadsbyggandet inrättades den 1 juli 1952 Statens lånefond för maskinanskaffning inom byggnadsindustrin som sköttes av Bostadsstyrelsen.

Under 1930-talet och i början av 1940-talet hade en stor arbetslöshet rått bland byggnadsarbetarna vilken till viss del berodde på att arbetet var koncentrerat till sommarmånaderna. På 1950-talet hade dessa problem delvis övervunnits genom att staten börjat reglera igångsättningarna vilket ledde till kraftigt ökande vinterbyggnation.

Fortfarande på 1950-talet var löneläget högt för byggnadsarbetare i jämförelse med andra yrkesgrupper – en murare tjänade 50 procent och en grovarbetare 25 procent mer än en industriarbetare. Men som byggnadsfackens industriutredning konstaterade kompenseras detta av "högre arbetslöshetsrisker och ett smutsigt och tungt arbete" som bidrog till att det fortfarande rådde en brist på byggnadsarbetare.

På 1930-talet hade de flesta lägenheterna i flerfamiljshus byggts av enskilda företagare. På 1950-talet hade en kraftig förskjutning skett till allmännyttiga och kooperativa företag. Dessutom hade bostadsbyggandet inriktats mot större hustyper d.v.s. hus större än 10 lägenheter. Husbyggandet sköttes på 1950-talet alltmer av större företag.

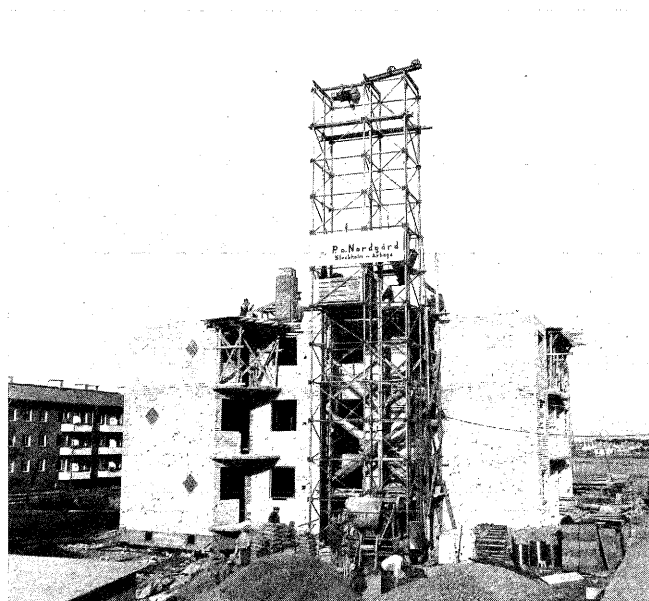

Foto: Folke Mårnastål.

Byggnadsforskningen på 1950-talet

Under 1950-talet arbetade de tekniska högskolorna och flera forskningsinstitut t.ex. för trä, betong, geoteknik och byggstandardiseringen med frågor som kan räknas in i begreppet byggnadsforskning. Dessutom fanns det flera myndigheter med ansvar för angränsande områden. Inom det privata näringslivet bedrevs forskning bl.a. om olika byggnadsmaterial. Ofta bekostade byggmaterialindustrin det arbete som utfördes vid statliga provningsanstalter.¹⁶

Byggnadsstandardiseringen

Standardiseringen hade arbetat inom industrin sedan 1910, men först 1942 började byggstandardiseringen arbeta på statligt initiativ. På 1950-talet understödde staten arbetet med ungefär 200 000 kronor och industrin med ca 35 000 kronor årligen. Byggstandardiseringen inriktade sitt arbete bl.a. på standarder för modulprojektering av hyreshus i betong och enfamiljshus i lättbetong. Hela byggnader uppfördes för att pröva idéerna i praktiken.

Byggnadsstyrelsen

Den centrala myndigheten på husbyggnads- och stadsplaneväsendets område var Kungliga Byggnadsstyrelsen som arbetade med generella tekniska anvisningar om husens utformning m.m. Året 1950 påbörjades en omfattande handledning för upprättande av material- och arbetsbeskrivningar

för husbyggnadsarbeten, kallad en "Allmän material- och arbetsbeskrivning för husbyggnadsarbeten" eller i förkortning ByggAMA. Denna utarbetades med ekonomiskt stöd från byggnadsforskningen.

Bostadsstyrelsen

Bostadsstyrelsen försökte med stöd av sin låneverksamhet att verka för ett ekonomiskt byggande. Genom granskning av låneärenden skulle man verka för mer ekonomiska bostadshus med låga bostadskostnader. På 1950-talet inriktades intresset mot byggande av småhus i längre serier. Dessutom satsades det på lån till nya maskiner inom byggnadsbranschen och viss experimentverksamhet.

Svensk Byggtjänst

Svensk Byggtjänsts verksamhet utökades på 1950-talet. Både utställningslokalerna och upplysningsverksamheten utvidgades. På 1950-talet hade Byggtjänst verksamheten förlagd till Stockholm, i Malmö fr.o.m. 1953 och i Göteborg fr.o.m. 1955.

Ett stort arbete lades ned på att upprätta ett centralarkiv för byggmaterial, byggmaskiner och konstruktioner. Dessutom sammanställdes ett kartotek över byggnadslitteratur. Året 1950 började byggtjänst med att utge en samlingskatalog som bl.a. innehöll information om byggnadsmaterial och byggmaskiner.

Statens institut för konsumentfrågor

Institutet för aktiv hushållning, bildat 1940, var främst inriktat mot kläder och textilfrågor, t.ex. frågor om tvättmaskiner, tvättmedel, golv- och bänkelbeläggningar samt sängar och dess utrustning ingick i verksamheten.

Hemmens forskningsinstitut som arbetat sedan 1944 bedrev under åren 1951–54 en brett

upplagd bostadsvaneundersökning tillsammans med Bostadsstyrelsen och Kungliga tekniska högskolan.

År 1957 skedde en sammanslagning av dessa båda institut. Sammanslagningen ledde till bildandet av Statens institut för konsumentfrågor. Samma år bildades även Statens konsumentråd som bl.a. arbetade med konsumentupplysning.

Ett nytt byggforskningsorgan

Något är på gång

Inom Kommittén för byggnadsforskning fördes allt oftare idén fram om ett bildande av ett byggforskningsinstitut. En orsak var att en rad nya områden framstod som viktiga forskningsämnen. Kommittén hade hittills inriktat sitt arbete i första hand mot byggnadsteknisk forskning medan t.ex. samhällsbyggnadsforskningen inte ägnats lika stort intresse. Inte heller den produktionstekniska forskningen hade fått de resurser som Kommittén önskat. Ett ytterligare område som skulle bli allt viktigare, menade kommittén, var den förvaltningstekniska forskningen, d.v.s. forskning kring ekonomiska frågor i samband med reparation, underhåll och skötsel av fastigheter, särskilt som en allt större del av landets fastighetsbestånd nu bestod i allmän ägo.¹⁷

I diskussionerna kring ett institut framstod Nils Tengvik eller Mejse Jacobsson som tänkbara lämpliga ledare av ett sådant organ. Mejse Jacobsson hade deltagit i 1947 års utredning om ett byggforskningsinstitut. På våren 1951 omorganiserades ledningen för kommitténs kansli. Mejse

Jacobsson som då arbetade i det produktionstekniska utskottet fick arbetet att som teknisk expert biträda kommittén i dess arbete samt att sköta dess kansli.¹⁸ Konkurrenssituationen mellan Tengvik och Jacobsson försvann dock när Tengvik insjuknade och drog sig undan byggforskningens innersta sfär. Jacobsson framstod nu som den ende kandidaten och kom att ägna mycken tid åt att förankra idén om ett byggnadsinstitut hos de maktavande. Ett intensivt lobbyarbete inleddes.

Jacobsson arbetade med att skissa fram ett förslag till statsmakterna hur ett institut skulle kunna utformas.¹⁹ Enligt dessa förslag borde institutet leddas av ett kansli med heltidsanställd personal. Arbetet skulle leddas av en styrelse med ansvar inför en stämma med representanter från olika berörda parter. Verksamheten kunde finansieras genom att ta ut avgifter från medlemmarna. Förebilden var flottningsföreningarna, med delägare från alla i branschen.²⁰

En av frågorna som diskuterades i utkasten var vem som skulle vara huvudman för ett sådant institut – staten eller näringslivet. Det senare förslaget fördes fram av Jacobsson. ”Det är enligt min

mening i detta fall lämpligare att näringslivet självt står för kostnaderna och finansierar verksamheten. Detta betyder alltså ett privat organ".²¹

Sträng tar initiativet

Tankarna på ett byggforskningsinstitut vann till slut gehör. Den 21 november 1952 sammankallade socialministern, statsrådet Sträng, ledande fackmän från privat, kooperativt och statligt håll för att diskutera byggnadsforskningens framtida förutsättningar. Närvarande på mötet var Mejse Jacobsson, Filip Holmén från Svenska Byggnadsindustriförbundet, Knut Johansson från Svenska Byggnadsindustriförbundet, Ahlén, från Svenska Byggnadsentreprenörsföreningen och Byström från samma förening. Eskil Sundahl, ordförande i Kommittén, Gunnar Wejke från Byggnadsstyrelsen, G. Albert Gustavsson från Svenska Byggnadsindustriförbundet, Hjalmar Olson från Gustavsbjergs fabriker samt Sven Wallander från HSB.²²

Mejse Jacobsson höll ett inledningsanförande där idéerna presenterades. Därefter rörde sig diskussionen om på vilket sätt en framtida organisation skulle finansieras. Tre olika förslag presenterades:

- Anslag ur statsbudgeten.
- Avgift på byggkostnaderna, t.ex. då byggherrar erhöll byggnadslov, antingen på nybyggnad eller ombyggnad. Avgiftens storlek föreslogs till $\frac{1}{100}$ av byggnadskostnaderna.
- Avgift per timverke, i öre per timverke för byggnadsarbetare, murare, elektriker och målare. Avgiften skulle erläggas i samband med olycksfallsförsäkringen eller vara kopplad till semesterkassan.

Efter diskussionens slut enades man om att förslaget om en avgift kopplad till olycksfallsförsäkringen var det bästa alternativet.

Gunnar Sträng. Foto: Pressens Bild AB.

Diskussionen rörde sig dessutom om hur resultaten från forskningen skulle kunna föras ut bland "praktikens män". Sven Wallander ville inte se en forskningsnämnd utan en rationaliseringsnämnd. Reklam och undervisning skulle vara det väsentliga arbetsområdet för en sådan nämnd, inte enskilda utredningar. Wallander ville se institutet som ett administrativt centrum.

Byggforskningsavgift och byggforskningsnämnd

I början av februari 1953 hade en departementspromemoria utarbetats.²³ I den framfördes idén om en byggforskningsavgift fram. Avgiften skulle införas fr.o.m. den 1 januari 1954 och tas ut i samband med att arbetsgivarna betalade en avgift till olycksfallsförsäkringen. Dessa medel skulle bilda en "byggnadsfackens forsknings- och rationaliseringsfond". Byggforskningsavgiften fastställdes till 20 kronor per årsarbetare.

I promemorian resonerades kring de många praktiska problem som fanns då det gällde att av-

göra vilka arbetsgivare som skulle erlägga avgift och inom vilka områden av byggnadsarbetet. Borde t.ex. villägare som reparerade sitt hus tvingas att betala avgift? Förslaget blev slutligen att endast arbetsgivare som yrkesmässigt bedrev byggnads- och anläggningsverksamhet var skyldiga att betala avgift. Avgiften beräknades inbringa ca 2,3 miljoner kronor. Staten var undantagen avgiftsplikt eftersom statsbidragen till forskningen istället kunde inräknas i fonden.

Man föreslog att ett nytt organ för byggnadsforskning mera inriktat på rationaliseringsfrågor skulle bildas. Eftersom uppgifterna var mera vidsträckta än kommitténs arbete föreslogs därför en Nämnd för byggnadsforskning och byggnadsrationalisering. Enligt förslaget skulle nämnden överta alla forskningskommitténs arbetsuppgifter utom inom väg- och vattenområdet. Som nya arbetsuppgifter nämndes bl.a. att överta de frågor som Samarbetskommittén för byggnadsfrågor arbetat med. Arbetsuppgifterna föreslogs vara:

- Grundläggande och tillämpad forskning ifråga om planer, material, produktion och förvaltning.
- Sammanställning av resultat från olika in- och utländska forskningsfält, utarbetande av nya hustyper och praktiska försök med dessa vid experiment byggen.
- Spridning av resultaten, inom och utom landet, till myndigheter, konsulter, produktionsföretag, förvaltningsföretag etc.

Dessutom skulle arbetet ha en bestämd inriktning: "Nämnden skall vara inställd på praktiskt utvecklingsarbete som ger relativt snabba resultat". Nämnden skulle inte alltför djupt engagera sig i ett bestämt område. Huvudparten av arbetet kunde utföras av andra organ än nämnden själv.

Nämnden föreslogs ha 11 styrelseledamöter förordnade i 3 årsperioder. Dessa ledamöter skulle

representera forskning, departement, statliga myndigheter, institutioner som handlade byggnadsfrågor, arbetsmarknadens parter samt kooperativa och enskilda institutioner och företag.

Ett nytt organ accepterades

Förslaget gick ut på remiss till drygt 30 organisationer och statliga institutioner. Remisstiden blev knappa tre veckor, och 31 svar inkom. Samtliga ansåg att det var av betydelse att byggnadsforskningen fick större resurser, men meningarna var delade om institutets framtida arbetsuppgifter och finansiering.

En byggforskningsavgift accepterades dock av de flesta remissinstanser. Några ansåg att byggavgift skulle medföra alltför stort administrativt arbete i förhållande till vad avgiften inbringade. Andra menade att staten borde stå för kostnaderna istället "i så hög grad berör medborgarnas intresse att den i första hand borde anses vara en statlig angelägenhet."²⁴

Sveriges industriförbund ville inte acceptera en obligatorisk avgift. Man höll med om att ett organ behövdes men detta skulle vara fristående och av privat natur. Även Svenska byggnadsindustriförbundet och Svenska byggnadsentreprenörföreningen ville framhålla att industrin själv borde ansvara för sin forskning.

När det gällde nämndens arbetsuppgifter ansåg flera att tanken att nämnden skulle vara inriktad mot snabba resultat var felaktig. I ett svar skrevs det att "forskningen bildar grunden för utvecklingen; även om den många gånger ger resultat först på längre sikt bör den ej undanträngas av sådana arbetsuppgifter som kan förmodas ge resultat på kortare sikt. Nämnden bör därför ej bindas vid direktiv som innebär, att den skall inrikta sig på sådant arbete som ger snabbt resultat."²⁵

Flera motioner lades fram i riksdagen. ”Mot den principiella tanken i Kungl. Majt:s förslag... att forsknings- och rationaliseringsverksamheten inom byggnadsfacket bör samordnas... synes oss inga invändningar böra göras”, skrev ett par motionärer. Men man var missnöjda med att staten skulle få ett dominerande inflytande, särskilt som det var de enskilda företagen som skulle få betala. Motionärerna krävde en ny utredning om nämndens sammansättning, finansiering och verksamhetsområde.²⁶

Andra menade att nämnden borde arbeta mera med att förbättra och förbilliga produktionen. Forskningen borde inriktas mot att sänka driftskostnaderna genom att minska bränslekostnaderna.²⁷

En tredje motion ansåg att all byggnads- och anläggningsverksamhet borde avgiftbeläggas. ”Det torde leda till både onödiga och kostsamma konflikter och till ett onödigt och dyrbart extra administrationsarbete att särskilja dessa olika verksamhetsgrenar... eftersom det i många fall uppenbarligen är så att ett arbete som utföres av en och samma man ena timmen är avgiftsbelagt och nästa timme är befriat från avgiften”.²⁸

Sträng får sista ordet

”För att skapa förutsättningar för en kraftigare, samlad insats på förevarande område bör en avgift påläggas byggnadsverksamheten och vissa delar av anläggningsverksamheten”, skrev regeringen slutligen i propositionen 1953.²⁹

Debatten i riksdagen om förslaget till byggforskningsavgift och byggforskningsnämnd kom mest att handla om sättet att finansiera forskningsverksamheten. Genom budgeten, vilket man ansåg gav bättre kontroll över pengarnas använd-

ning, eller via en avgift, t.ex. en byggforskningsavgift. Debatten gällde också huruvida det skulle bildas ett privat eller statligt organ och vilken inriktning på verksamheten som ett sådant organ skulle ha. Det debattörerna var ense om var behovet av forskning särskilt mot bakgrund av de allt högre hyreskostnaderna.

Några röster kan citeras ur debatten mellan de olika riksdagsledamöterna och socialminister Sträng:³⁰

– Jag kan så väl förstå, hur detta gått till under fäktningarna i statsrådsberedningen i den här frågan. Då har den omständigheten att man velat föra denna sak utanför budgeten varit herr Strängs sköld mot den stränge herr Sköld, skulle jag vilja säga som möjliggjort att frågan kunnat föras igenom”(herr Herlitz h).

Mot detta försvarade sig Sträng och garanterade att ”det har inte varit några slagsmål mellan finansministern och mig på den här punkten”.

– Jag kan beteckna det som en smysocialisering under betänkliga former...Låt den privata ledningen ta hand om denna forskning och gör den inte till en förstatligad forskning”(herr Edström h).

Flera menade att utredningen kommit alltför snabbt till resultat. Men mot detta hade Sträng ett svar:

”Det är inte så att detta är någon snilleblix som runnit upp i Kungl Majt:s kansli någon gång i februari i år, utan detta är en fråga som i det skick, vari den nu presenteras i kammaren, har diskuterats vid flera tillfällen under hösten 1952 med början någon gång i september månad.”

I propositionen skrev Sträng skrev slutligen att: ”Behovet av en kraftigare insats på området har sedan länge varit omvitnat. Bl.a. har det i 1951 års bostadsutredning i december 1952 avgivna betänkandet med eftertryck framhållits nödvändigheten av att forskningen kraftigt förstärkes”.

Men i det rådande statsfinansiella läget ansåg man att ett forskningsinstitut inte kunde bekosta statsbudgeten med utgifter av den storleksordning som krävdes. Därför var en byggnadsforskningsavgift en bra lösning.

Sträng mildrade skrivelsen om att nämnden

skulle främst arbeta med frågor som gav snabba resultat – ”Jag förutsätter att nämndens verksamhet inte skall bindas genom detaljerade direktiv. Istället bör det... överlåtas åt nämnden att själv bedöma i vilken form och på vilka arbetsområden nämndens insats från tid till annan skall göras.”³¹

Statens nämnd för byggnadsforskning

Nämnden bildas

Det ursprungliga förslaget var ju att här skulle tillsättas en överdirektör för detta organ. Det har emellertid inte departementschefen gått med på, utan han har gjort det hela smakligare genom att kalla den befattningshavaren för föreståndare och sätta honom ett par lönegrader lägre, men om man känner gången kommer nog den där överdirektören att anmäla sig ganska snart, och då är det fara för att det blir ett ämbetsverk.³²

Den 1 juli 1953 bildades Statens nämnd för byggnadsforskning. Föreståndare för nämnden blev *Mejse Jacobsson* och som styrelseordförande utsågs generaldirektören *Gunnar Wejke*.

Nämnden inledde arbetet med att bilda ett antal utskott och arbetsgrupper. Tanken var att utskotten skulle koncentrera sitt arbete kring målforskning medan grundforskningen skulle tas om hand av fristående forskare. De fristående forskarna, d.v.s. de som arbetade med anslag från nämnden skulle ansvara direkt under nämnden. Handledning och samordning av forskningsuppgifterna var föreståndarens och kansliets ansvar. Som handläggande organ tillsattes ett arbetsutskott bestående av sex av nämndens ledamöter. Dessutom fanns ett kansli för det löpande arbetet.

Mejse Jacobsson.

Nämndens ledamöter 1953–56

Gunnar Wejke, generaldirektör (ordförande)
 Sven Dahlberg, direktör
 Gunnar Ekdahl, kansliråd
 Hjalmar Granholm, professor
 G. Albert Gustavsson, ingenjör
 Nils Hast, professor
 Olof Jansson, överingenjör
 Tage Jönsson, förbundssekreterare
 Sune Lundqvist, civilingenjör
 Erik Norrman, direktör
 Evert Strokirk, byråchef
 Eskil Sundahl, professor
 Sven Wallander, arkitekt
 Mejse Jacobsson, föreståndare i Nämnden och ledamot i styrelsen
 Anders Wärnfeldt (sekreterare)

Nämnden tillsatte den 11 december 1953 sju utskott och tre regionala utskott. Dessutom tillsattes två arbetsgrupper för hustyps forskning och putsforskning. Utskottens och arbetsgruppernas arbetsprogram och budget skulle årligen fastställas av nämnden. Två specialister anställdes för att arbeta med forskning och utredning rörande plana tak och småhus utan källare. Utskotten som bildades var belysnings-, byggnadsvärme, drifts-, golv, produktionsforskning och ett utskott för referattjänst.

Nämnden bildade dessutom tre regionala forskningsutskott, ett utskott för södra Sverige i Malmö, ett utskott för västra Sverige i Göteborg och ett för norra Sverige i Umeå. Produktionsutskottet som fanns i Stockholm skulle koncentrera sig på de mellansvenska problemen.

Arbetet formas

Den första uppgiften för nämnden var att diskutera formerna för arbetet. Ur protokollen går att se att diskussionen inom nämnden rörde sig mycket kring frågor av typen – Hur skall begreppet byggnadsforskning tolkas? Vad skall byggnadsforskningen arbeta med? Inrymdes t.ex. medicinska aspekter i byggnadsforskningen. Ett annat problem var vilka forskningsuppgifter som borde vara nämndens och vilka som skulle anses tillhöra industrins uppgift.³³

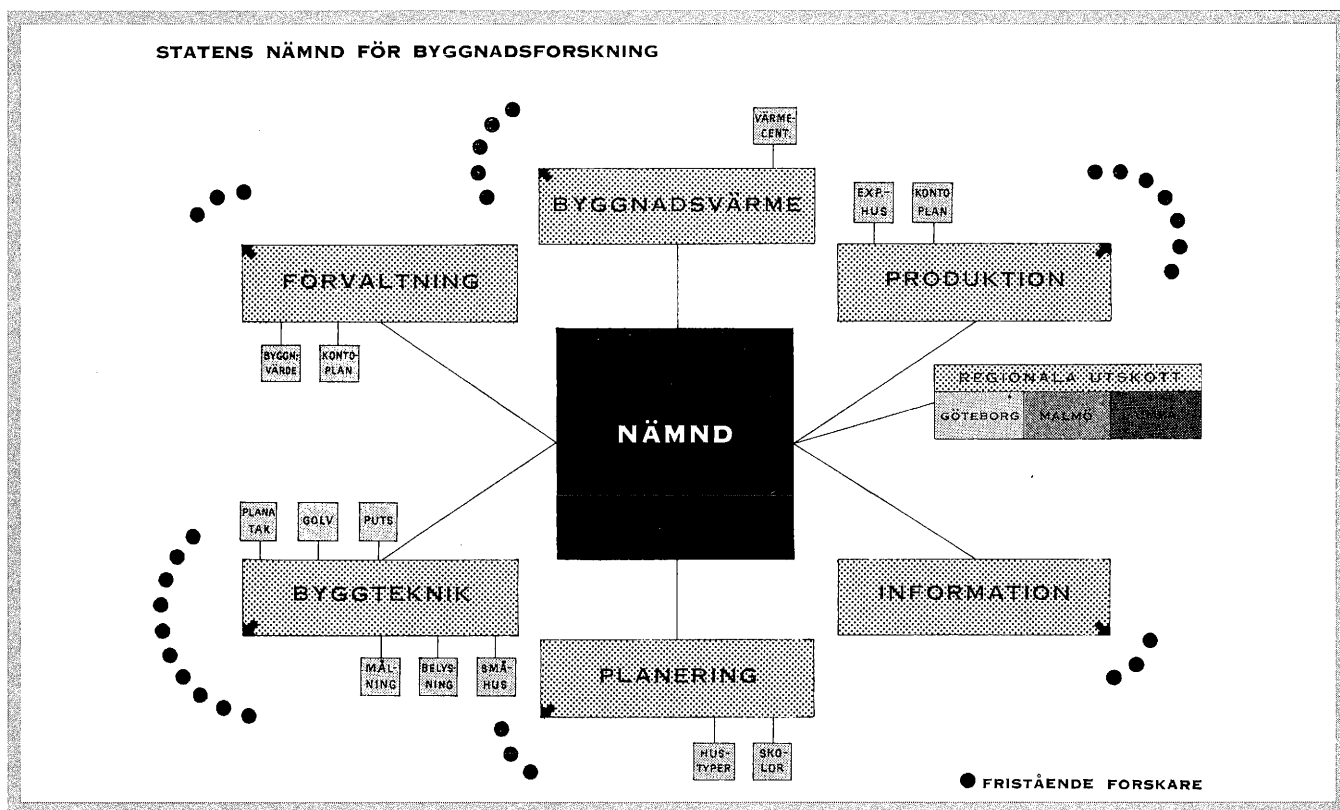
Diskussionen rörde sig även kring gränsdragningen mot andra verk som Byggnadsstyrelsen och Bostadsstyrelsen. Här beslöt man sig för att behandla t.ex. Byggnadsstyrelsen som jämställt med ett "privat större byggnadsföretag". Byggnadsstyrelsen kunde alltså få anslag till viss liknande verksamhet från nämnden. Arbetet med att utfärda normer och anvisningar var ett arbete för Byggnadsstyrelsen medan nämnden skulle koncentrera sin verksamhet till forskning och utredning på områden där kunskapen var liten. Nämnden skulle ta initiativ till forskning på nya områden.

Frågan om ansvaret för forskningens resultat var också ett återkommande ämne. Ett kanske något udda exempel på detta var det s.k. Linerohuset som nämnden stött med hjälp av anslag. Huset hade visat sig kunna leda till allvarliga rötskador och risk för koloxidförgiftning(!). Diskussionen behandlade frågor som: Hur gå ut med kritiken på ett projekt man delat ut pengar till utan att stöta sig med t.ex. forskarna? Vilket ansvar hade nämnden att gå ut och informera andra om liknande resultat? Resultatet av diskussionen om Linerohuset blev att nämnden beslöt sig för en 'samförstånds-lösning' d.v.s. att diskutera saken med Statens forskningsanstalt för Lantmannabyggnader som också finansierat projektet.³⁴

Inte bara verksamhetens inriktning debatterades under nämndens första verksamhetsår utan även frågan om hur forskningsresultaten skulle föras ut och mot vilka man arbetade. Olika uppfattningar om den saken rådde inom nämnden. Sven Wallander diskuterade ivrigt att nämnden borde satsa mera på informationsverksamhet. Han menade bl.a. att kommittén ofta kritiserats för att ha satsat för lite på informationsverksamhet. Han ansåg också att nämnden borde arbeta med att ge ut olika slags information – ”två slags broschyrer, en typ för skolat folk och en typ för praktikens män”. Näringslivets man Sven Dahlberg som ansåg att ”rapporterna bör vara av den omfattningen, att de stannar inom kretsen av forskare och forskningsnämnden.”³⁵

Nämnden omorganiseras redan efter två år

Redan 1955 omorganiserades nämnden varigenom arbetet koncentrerades och antalet utskott minskades. I verksamhetsberättelserna kan motiveringarna skönjas: ”Under de två åren som nämnden arbetat har ett starkt behov av nya arbetsformer gjort sig gällande och en förändring av den inre organisationen har därför gjorts. Stabilisering av den inre organisationen genom att minska antalet relativt självständigt arbetande enheter till i första hand sex utskott: Planering, byggteknik, produktion, byggnadsvärme, förvaltning och information.”³⁶

Att det låg kritik mot nämnden bakom omorganiseringen kan ses bl.a. från detta uttalande från Dahlberg: "I den gamla nämnden har det varit ett stort missnöje med vad som hänt under 3-årsperioden. Kritik har framställts mot ett alltför omfattande arbete i egen regi."³⁷ Nämnden hade dessutom redan från början problem med finansieringen. Byggnadsforskningsavgiften hade för åren 1954 och 1955 inbringat mindre än vad som förväntats. De årliga intäkterna skulle troligen inte bli större än 1,9 miljoner kronor årligen mot beräknade 2,3 miljoner.

Omorganisationen ledde till nya uppgifter för utskotten.³⁸

Planeringsutskottet

Planeringsutskottet inriktade sitt forskningsarbete på bostadsplanering, skolbyggnadsplanering samt stadsplanering. Inom utskottets hustypsgrupp studerades ekonomiska och kvalitativa skillnader mellan höga och låga flerfamiljshus. Man granskade även den ekonomiska inverkan av de höga husens behov av hissar, brandskydd, extraordinär grundläggning och förvaringsutrymmen utanför och i lägenheterna. Genom sociologiska studier jämfördes barnfamiljernas bostadstrivsel i höga och låga flerfamiljshus. Dessutom bearbetades de olika hustypernas stadsplanekonomi.

Exempel på ytterligare projekt var att:

- i ett statistiskt urval av enfamiljs- och flerfamiljshus byggda 1950 studera förekommande plantyper i syfte att sälla fram de bästa varianterna och noggrant studera deras måttsättning m.m.
- med hjälp av specialundersökningar studera de nya bostadsområdenas rationella tvätförsörj-

ning samt dimensioneringen av hushållens förådsutrymmen.

Inom utskottens skolhusgrupp utfördes typritningar till skolpaviljonger. Vidare fanns ett lokalprogram för en mellan- och högstadieskola som skulle studeras i olika planlösningssvarianter.

Inom utskottets plangrupp kartlades behovet av forskning på samhällsplaneringens område samt forskningens organisation och finansiering.

Byggtekniska utskottet

Det byggtekniska utskottet utförde bl.a. forskning kring olika grundläggningsmetoder för hus utan källare. Dessutom utfördes teoretiska studier med avseende på värme och fuktförhållanden. Altaner och plana tak studerades genom en inventering av skadorna. Även teoretiska undersökningar och laboratorieprov utfördes beträffande fukt i byggnadsdelar, särskilt med hänsyn till plana tak.

Golvgruppen genomförde en litteraturinventering och en inventering av skador på golv. Bland ytterligare projekt inom golvgruppen kan nämnas:

- frågor rörande undergolv, uttorkning, krympning, beständighet mot intryck och avnötning, böjdraghållfasthet, värmebehaglighet och stegljudsisolering,
- utarbeta lägningsföreskrifter för golv,
- utexperimentera nya typer av kubbgolv,
- försök för att förbättra golvlacker o.s.v.

Åren 1955–57 disponerade golvgruppen en golvslitningsmaskin som var konstruerad vid Hemmens Forskningsinstitut. Bland annat utfördes prover som skulle testa golvens beständighet mot kemikalier, intryck, märken av cigarettfimpar,

halksäkerhet, volymbeständighet, fuktgenomgångstal etc.

Putsgruppen utförde bl.a. inventeringar av skador på utvändig puts och olika provningar i samband därmed. Ytterligare projekt var litteratursammanställningar om puts och putsning samt om lättbetongens egenskaper som underlag för puts.

Målningsgruppen utförde inventeringar av målnings-skador och samt provningar av olika färgtyper bl.a. långtidsprovningar för att undersöka klimatets inverkan på målningar av olika typer som exponerats av väder och vind. Arbetet syftade att utarbeta varudeklarationer. Även egenskapsredovisningar utfördes för högisolerande material.

Produktionsutskottet

Arbetet inom produktionsutskottet³⁹ inriktades mot problem som hade att göra med produktionen på byggplatserna, d.v.s. planering och organisation, materialförsörjning och arbetsmetoder. Bland de olika projekten kan nämnas:

- arbetsledarnas rekryterings- och utbildningsproblem,
- analys av arbetsledarnas rekryterings- och utbildningsförhållanden,
- vinterbyggnadsproblem, vintermerkostnader, betonggjutning vintertid,
- studier av nya byggnadsmetoder med hänsyn till bl.a. arbetskraftsåtgången,
- måttnoggrannheten hos byggnadsstommar.

Året 1955 bildades en arbetsgrupp för att forska kring enhetliga begrepp och principer för kostnadsredovisning och kostnadsberäkning.

Byggnadsvärmeutskottet

Byggnadsvärmeutskottets arbete syftade till att få fram förbättrade beräkningsunderlag för projektörer av VVS-anläggningar. Fem huvudproblem studerades:

- värmeproduktion.
- värmedistribution.
- inomhusklimat.
- värmebehov.
- standardiseringsfrågor.

En särskild arbetsgrupp undersökte anläggnings- och driftskostnader för större värmecentraler.

Ytterligare projekt var:

- inomhusklimatundersökningar vid olika värmesystem för småhus,
- värmekonsumtionsproblem, bestämmande av en byggnads värmebehov,
- tekniskt-ekonomiska utredningar rörande väg-gars och bjälklags värmeisolering och treglas-fönster.

Förvaltningsutskottet

Förvaltningsutskottet forskade kring vad som påverkade förvaltningskostnaderna. I detta ingick studier av bl.a. kapitalkostnader, räntor och amorteringar samt övriga driftkostnader. Exempel på projekt var:

- kontoplangruppen som arbetade med redovisningsfrågor,
- värdeminskingsfrågor som bearbetades av värdeminskingsgruppen.

Dessutom tillsattes en arbetsgrupp om frågor rörande fastighetskötares yrkesutbildning.

Nämndens förtroendekris

Jag vill först erinra om att det årligen betalas betydande belopp för forskning och rationalisering... Och det är väl rätt naturligt, att det då smyger sig in en fullt berättigad fråga, nämligen: "Har vi fått valuta för kostnader och ansträngningar?" Det är ett känt faktum, att uppfattningarna i den frågan är mycket delade. För egen del måste svaret bli ett tveklöst nej. Och varför? Jo, verksamheten är enligt min mening irrationell... de problem som nämnden sysslat med, har varit alltför periferiska men också något detaljbetonade för att åstadkomma det resultat, som skulle svara mot tid och kostnader.⁴⁰

Trots den tidiga omorganisationen ökade kritiken mot nämndens arbete redan efter ett par år. Kritiken fördes även fram av nämndens egna ledamöter och gällde nämndens arbetsätt och organisation samt bristen på förtroende för det utförda arbetet:

G Albert Gustafsson: "Orsaken till att jag avgick som ordförande i produktionsutskottet var bland annat det förhållandet att det anställdes alldeles för mycket folk utan att arbetsuppgifterna tillräckligt utformats och utan vetskap om huruvida vederbörande lämpade sig för forskning eller ej. Att jag vid denna tidpunkt föreslog nämnden, att föreståndaren icke skulle, utan nämndens godkännande, få anställa nytt folk, var ett led i strävan att dämpa den, enligt min mening, allt för snabba ökningen av nämndens personalstyrka... Jag förutsåg, vad som skulle komma, nämligen kritik på att nämnden utbyggdes i alltför snabb takt till ett nytt stort ämbetsverk. Du har vid olika tillfällen, då kritik riktats mot nämndens verksamhet försvarat nämndens åtaganden med att inga i nämnden opponerat sig mot de föredragna åtgärderna eller antecknat avvikande meningar mot beslut, som fat-

tats, ej heller framlämnat alternativa förslag huru nämndens arbete bort bedrivs. Till detta bör svaras, nämndens föreståndare är verkställande direktör och ytterst den som bär ansvaret. Han skall icke vara den som, när företaget går dåligt, skyller på styrelsen och när företaget går bra själv tar åt sig äran. Han skall i alla väder vara karl för sin hatt."⁴¹

Ytterligare en ledamot Evert Strokirk skrev ned sin beklagan: "Vad ledamöterna önskar veta och få diskutera synes mig vara de olika forskningsuppgifternas ändamål och genomförande och naturligtvis resultat. Det kan hända, att den omfattande, ofta praktiska erfarenhet, inom yrket som nämndledamöterna obestriddligen besitter, kan vara av värde för forskare och sekreterare att ta del av. En bättre kontakt mellan de tre grupperna synes mig önskvärd".⁴² Han efterlyser en översyn av organisationen och av arbetsättet "som kanske blivit för byråkratiskt".

Dessutom förde flera statliga utredningar fram kritik mot nämndens arbete. Både byggnadsutredningen och byggnadslåneutredningen skulle komma med kritik.

Byggnadsutredningen kritiserar nämnden

Byggnadsutredningen förde på flera punkter fram kritik mot nämndens arbete.⁴³ Ur det avsnitt som gällde forskningen sades bl.a. att: "Nämndens tillkomst torde också i stor utsträckning ha varit föranledd av just bostadsbyggandets behov av rationalisering. Å andra sidan anfördes i utredningen, som låg till grund för propositionen om nämndens inrättande, att det vore av vikt 'att nämnden

objektivt väger forskning och rationaliseringsbehov på olika områden och att nämnden ej själv bör alltför djupt engagera sig i ett bestämt område'... Emellertid synes alltjämt uppgifterna i många fall mera syfta till bättre tekniska lösningar av problemen än till praktiska resultat... Viktigast är emellertid att i än större utsträckning inrikta verksamheten på uppgifter, som kan förväntas leda till ett förbilligande av det aktuella bygandet..."

Dessutom antyddes att något måste göras åt nämndens dubbla roller som både forskningsorgan och anslagsgivande organ."Det kan ifrågasättas, om icke nämndens organisation borde innefatta ett särskilt organ för att tillgodose kravet att såväl ifråga om forskningsuppgifterna som sättet för deras lösande starkare hänsyn toges till de ekonomiska konsekvenserna... Utvecklingen inom nämnden tyder emellertid på att verksamheten i väsentlig utsträckning lägges på nämndens eget organ och egen personal."

Utredningen menade att nämnden borde delas upp på två enheter, en anslagsgivande och en utredande. Dessutom ansåg man att nämndens styrelse var för stor. Nämnden borde omorganiseras i riktning mot det danska byggforskningsinstitutets utformning. Utredningen föreslog till slut att byggnadsforskningens organisation och uppgifter skulle tas till prövning.

I anslutning till att utredningen lade fram sitt betänkande förde även flera remissinstanser fram sin kritik. Både Byggnadsindustriförbundet och Svenska Byggnadsentreprenörföreningen menade att nämndens hittillsvarande arbete inte motsvarat de förväntningar byggnadsindustrins företagare hyst. Organisationerna ansåg att nämndens forskning skulle ha blivit effektivare om den i större utsträckning än hittills förlagts till institutioner samt till fria forskare och företag.

Byggnadsstyrelsen ifrågasatte om inte näm-

dens uppgifter för sekretariat och utskott skulle kunna minska till förmån för den fria forskningen. LO ansåg att det rådde en oklarhet beträffande vilka uppgifter som nämnden borde koncentrera sin verksamhet på. Byggnadsarbetareförbundet ansåg produktionsforskningens problem inte ägnats det intresse, som för industrin hade varit önskvärt och nödvändigt."Den experimentverksamhet som man nu under olika kategorier av företagare bedriver runt om i landet hade dessutom skett utan kontakt eller samordning... är tillräckligt underlag för en annan inriktning av forskningsarbetet... Vad som nu sker är inte bara irrationellt och överdimensionerat utan innebär också en alltför hög kostnad för de värden och resultat, som hittills kunnat noterats", slutade byggnadsarbetarförbundet sin skrivelse med.

Svenska Riksbyggen ansåg att arbetet inom nämnden varit alltför famlande under de gångna åren. Det hade saknats auktoritet som med kraft tagit ledningen av pågående forskning och inriktat denna på områden av väsentlig betydelse.

Även SABO menade att det inom byggnads-kretsar var en utbredd mening, att de förväntningar som ställdes på byggnadsforskningen vid dess start inte hade infriats —"insatserna står inte i rimlig proportion till kostnadernas storlek". Dessutom menade man att "det torde vara odiskutabelt att det arbete som utföres av byggnadsforskningen, inte är tillräckligt känt".

Även byggnadslåneutredningen hyste farhågor

Byggnadslåneutredningen (SOU 1957:44) framförde att det fanns risk för dubbelarbete mellan byrån för tekniska-ekonomiska utredningar och byggforskningsnämnden. Bostadsstyrelsens arbetsuppgifter beträffande experimenthus, pröv-

ningen av nya arbetsmaterial och metoder samt informationsverksamhet rörande dessa frågor borde flyttas över till nämnden.

Nämndens reaktion – våra egna synders lön

En snabbare behandling av ansökningarna är önskvärd. Remissyttrandena tvingar oss naturligtvis till självrannsakan. Vi är på väg mot mer information och kommer att utvidga verksamheten där.⁴⁴

Året 1958 avled nämndens ordförande generaldirektören i byggnadsstyrelsen Gunnar Wejke. Direktör *Hjalmar Olson* blev ny ordförande. Samma år, den 6 oktober, flyttade nämnden från Styrmansgatan 26 till Linnégatan 64.

Efter all den kritik som man nu stod inför samlades nämnden till ett möte för att diskutera den kritik som uppstått. På dagordningen stod den dramatiska punkten "Nämndens förtroendekris".⁴⁵ På flera sätt skulle man försöka utreda orsakerna till kritiken. Nämnden beslöt att *Sven Dahlberg* skulle få i uppdrag att utföra en utredning om nämndens ekonomi och verksamhet. Dessutom skulle arbetsutskottet utarbeta ett förslag om nämndens fortsatta verksamhet. Låt oss lyssna till några av tongångarna.

Hjalmar Olson

Den nye ordföranden *Hjalmar Olson* sa: "Jag vill lämna en redogörelse för händelserna under den sista tiden. Dels har *Ödeen* i en utredning⁴⁶ ställt sig mycket kritisk mot byggforskningsnämndens organisation och arbetssätt, dels har det i de remissyttrandena

som lämnats beträffande den ifrågasatta byggforskningsavgiften framställts en mycket skarp kritik. Kritiken har vällat irritation bland verkställande ledamöterna. Bland de remissvar som yttrat sig kritiskt om nämnden finns flera, som har representanter som sitter i nämnden. Nämndens organisation och arbetssätt tycks sakna det förtroende inom AU, där det hävdats att det är fel att utomstående för nämnden skall tala om, hur arbetet skall göras. AU har fått i uppdrag att se över nämndens arbetsformer.

Vi kommer att ställa kritiska frågor, som varje ledamot skall få tid att tänka igenom. Frågorna skall skickas ut i tre exemplar. Ett eller två exemplar skall skickas in till byggforskningen. De olika synpunkterna skall sammanställas. Vid majsammanträdet kommer en principdiskussion att hållas rörande hela nämndens verksamhet."

Hjalmar Granholm fortsatte: "Nu står vi inför en mycket allvarlig fråga i nämnden. Vi måste fråga oss om inte ett grundfel begåtts. Går vi tillbaka och erinrar oss hur det var från början, så sade vi oss att vi inte skulle bygga upp ett ämbetsverk. Jag minns särskilt att *Wallander* utomordentligt tydligt sade, att man inte skulle rusa iväg och bygga upp en alltför tungrodd organisation utan att vi skulle ta det så sakteliga. Nu har vi denna ganska tunga och dyrbara organisation. Inför den kritik som riktats mot oss kan vi ju jämföra oss med tekniska forskningsrådet och dess organisation ... arbetssättet i nämnden är ganska tungrodd och kan inte vara tillfredställande ur vår egen synpunkt. Jag kan väl närmast dra fram exempel på hur ansökan från en forskare behandlas. Jag själv skickade den 1 maj 1957 in en ansökan. I år den 28 februari skrevs kontraktet, således ca 10 månader från ansökans inlämnande. Blir en ansökan bordlagd så går det 1/2 år innan den tages upp och då kan det vara ytterligare saker, som fördröjer utredningen. Under tiden hinner forskaren tröttna eller

också kan de anstalter, som forskaren vidtagit förstöras eller förändras. Jag vet ett aktuellt fall, där en ganska omfattande och dyrbar utrustning under väntetiden och behandlingstiden helt och hållet utplånades och man fick börja om på nytt.”

Sven Wallander yttrade: ”Den kritik som riktats mot nämnden är mycket olika i de olika yttrandena. Det finns ingen samstämmighet här. Det kanske är en viss tröst för de kritiserade, att de som kritiserar är så pass osäkra på vad de egentligen vill. Man förvånar sig onekligen över den kritik som framkommit i remissyttrandena. Varför har den inte framförts tidigare genom de representanter som finns i nämnden? Man kan skicka tillbaka förebräelserna. Varför skall Kungl. Maj:t behöva fråga Er, innan ni vaknar upp och kritiserar. Vi har ju dock de här nämndsammanträdena för att diskutera sådana saker. Där kan man vara litet upprörd. Man blir inte så imponerad av de ansökning-

ar om forskningsanslag som inkommit. Alla som har begärt anslag har på det hela taget fått vad de anhållit om. Vår informationsverksamhet kan förbättras. Vi saknar sinne för att skapa det förtroende som public relation skall ge. Det är ju beklagligt, att de organisationer som yttrat sig inte vet vad som görs hos nämnden. Remissvaren är då rakt inte samstämmiga. Det enda man möjligen kan spåra i dem är okunnighet om vad vi gör.”

Sven Dahlberg instämde: ”Jag tycker att jag fått den uppfattningen att det inte är så dumt, att vi tar en översyn. Vi måste klara upp begreppet egen regi och fri forskning.”

Wallander slutade debatten med att konstatera dystra fakta: ”Folk vet inte vad Byggnadsforskningen utråder. Jag är inte säker på, om nämndens ledamöter ens vet vad vi gör. Man måste sälja sina idéer och de kan inte säljas utan reklam. Vi lider våra egna synders lön. Vi har informerat för dåligt.”

Byggnadsforskningen ses över

Men erfarenheten visar å andra sidan att det aldrig är riktigt bra att ett organ som fördelar anslag- och det är ju en av nämndens uppgifter- också bedriver egen forskningsverksamhet. De egna barnen blir lätt mera gynnade än andra ungar.⁴⁷

Året 1958 hade en proposition lagts fram med förslag till vissa ändringar i byggforskningsavgiften. För att förstärka byggforskningens resurser föreslogs en höjning av avgiften från 20 till 25 kronor. Trots denna förstärkning av resurserna, skrev socialminister Torsten Nilsson, att det var dags att tillätta en utredning om byggnadsforskningsnämndens organisation och arbetsformer.⁴⁸

Flera motioner lades fram i ärendet som sa att ”ett intensivt forsknings- och utvecklingsarbete är nödvändigt inom byggnadsindustrin, om vi skall bli i stånd att framställa bättre och billigare bostäder”.⁴⁹ Men eftersom kritik hade riktats mot nämnden menade man att avgiften inte borde höjas för rän orsakerna till denna kritik hade utretts. ”Allmänt anses detta framförallt ha sin orsak i nämndens avvägning mellan forskning i egen regi och stöd åt institutioner och fria forskare.”

Även riksdagsutskottet ansåg att det var nödvändigt med en utredning.⁵⁰ Den hittillsvarande avvägningen mellan grundforskning och produktionsforskning kunde enligt utskottets mening

diskuteras. Det fanns även en del att säga om nämndens ekonomi. Genom att verksamheten i nämnden först successivt kunnat byggas ut hade nämnden under de första åren ej helt förbrukat dessa inkomster. Därigenom har medel funnits tillgängliga för efterföljande år och först under 1957 fick arbetet den omfattning som förutsågs vid nämndens tillkomst.

Det fanns samstämmiga röster som sa att en utredning måste till.

En utredning tillsätts

Den 21 februari 1958 tillsattes därför en utredning om byggforskningens organisation och arbetsformer. Utredare var generaldirektören i Byggnadsstyrelsen Sixten Larsson, direktören i Svenska

Byggnadsentreprenörsföreningen Sten Källenius samt direktören i Svenska Riksbyggen Erik Severin. Som teknisk expert utsågs dr Bo Adamson, och som sekreterare utsågs förste byråsekreterare S. Berg von Linde. En mängd olika frågor kring byggnadsforskning skulle utredas:

- Utföra en inventering av forskningsuppgifterna.
- Se på forskningsuppgifternas fördelning och överensstämmelse med forskningsmålen.
- Gränsdragningen mellan olika myndigheter och institutioners verksamhetsområden.
- Se på hur rationaliseringsverksamheten inom byggnadsmaterialbranscherna kunde angripas.
- Lämna förslag till hur informationen inom byggområdet skulle kunna bli mera effektiv.
- Lämna förslag till byggforskningsnämndens organisation och arbetsformer.
- Se över byggnadsforskningens finansiering.

Nämnden samlar krafterna

När de interna utredningarna var klara samlade sig arbetsutskottet till ett möte. Nu stod man dels inför de egna resultaten av internutredningarna, dels inför det faktum att en statlig utredning tillsatts om nämndens arbete. Sammanställningen av svaren på de frågor om nämndens verksamhet som sänts till nämndens ledamöter gav en bra bild av hur den interna kritiken såg ut.⁵¹

För stor organisation

En del av svaren kritiserade den organisation som nämnden format sig kring med olika utskott. Ett exempel är det svar *Hjalmar Granholm* ger:

”Nämndens centrala organisation med den stora mängden av olika utskott drager en stor kostnad. Nämnden har sedan flera år tillbaka förklarat sig ur stånd att anslå medel för nytillkomna forskningsförslag ‘huru angelägna dessa än äro’, är enligt min mening ett tecken på en felaktig organisation... Enligt uppgift som jag fått från flera håll angående arbetet i utskotten användes en stor del av de kvalificerade tjänstemännens tid till arbete som icke kan rubriceras som produktiv teknisk forskning. De stora lönekostnader som redovisades under rubrikerna ‘planeringsutskott’ etc, komma ej forskningen till godo”.

På mötet bemötte *Mejse Jacobsson* kritiken: ”När emellertid senare klagomål kom att verksam-

heten ej hade tillräcklig anknytning till praktiken skulle byggforskningens tjänstemän ha svårare att övertyga både sig själva och andra om att klagomålen var oberättigade. De klagomål av denna art som hittills kommit har kunnat tillbakavisas, bland annat därför att beslut fattats först efter överläggning i en församling, där omdömesgilla fackmän betygat sin uppfattning att problemen varit så viktiga att de måste tas upp.”

Nämndens arbete okänt

En annan del av kritiken gällde hur nämnden nått ut med sina forskningsresultat. Här kan *Hjalmar Granholm* åter citeras:” (om publikationerna) ... de hamna mycket snart på soptippen eller i bästa fall hos pappersinsamlingen. Ofta har de dessförinnan icke ens blivit lästa. Bakgrunden till min pessimistiska syn på denna fråga är det faktum att den moderna människans uppmärksamhet i detta televisionens tidevarv tages i anspråk av så många andra företeelser... En mycket viktig uppgift är att publikationerna ges den utstyrsel som gör dem attraktiva, och så att de få den publicitet som de förtjäna...”

Även *Sven Wallander* var kritisk mot informationsarbetet: ”Jag tror att nämnden för det första är i allra största behov av att göra reklam för sig själv och sitt arbete i synnerhet. Jag tror att man i vida kretsar inte har någon eller ringa kännedom om vad nämnden gör, man blir förargad på avgifter som skall betalas till nämnden och känner inte ens igen dess arbetsresultat, när de på olika håll utan angiven ursprungskälla, börjar praktiseras på konstruktionskontor och ute på byggarbetsplatser.”

Även överingenjör *Bengt Wiking* ställde sig kritisk:”I kritiken mot nämnden har ofta framhållits att framkomna resultat varit för litet ’matnyttiga’

för omedelbart begagnande. Vidare har utvecklingen ofta gått så fort att nämnden kommit på efterkälken”.

Jacobsson replikerade på mötet och gav en känga till ordföranden:

”Ja, ordföranden och i viss mån utskottens ledamöter kan måhända hjälpa till mer än nu, det är t.ex. önskvärt att ordföranden genom föredrag sprider kännedom om nämndens verksamhet.”

För lite grundforskning

Kritiken gällde även den avvägning som gjorts vad gällde en satsning på grundforskning eller målforskning.

Hjalmar Granholm uttrycker sin syn på detta problem: ”Nämnden måste ägna sig åt såväl grundforskning som åt målforskning. Det är en villfarelse att tro att man kan komma framåt genom att endast ägna sig åt t.ex. målforskning. En sådan ensidig forskning vill jag likna vid de fruktlösa försök som en man gör, när han envisas med att gå endast med det högra benet utan att röra vid det vänstra. Den som själv gör detta finner att han roterar utan att komma framåt.”

Nämndens ekonomi ur kontroll

Den ekonomiska rapport som *Sven Dahlberg* hade fått i uppdrag att utföra var heller inte nådig. Dahlberg sammanfattade resultatet med att säga: ”Vi har inte haft grepp om vår ekonomi. Har redovisningarna varit felaktiga? Det vet jag inte. Jag skulle inte tro det. De har däremot inte varit konsekventa. Föreskrifterna hur avgifterna skall uttagas är ej entydiga. Våra inkomster beräknas per kalenderår men inflyter med mellan 1/2 och 1 1/2 års förskjutning.”

Dålig kontakt med de olika regionerna

Även de regionala utskottens uttryckte kritik. Nyström (från södra regionen):

”Utredningskommittén skall ta ställning till de regionala utskottens roll. Frågan om de regionala utskotten är inte så självklar som när det gäller de andra utskotten. Utskotten skulle för det framtida arbetet önska mindre passiva uppgifter.”

Kontakten mellan de producerande företagen i Malmö hade varit bra men mellan nämnden och utskottet hade kontakten inte varit lika bra, konstaterade därefter deltagarna på mötet.

Borde nämndens arbete delas upp?

Hur skulle nu nämnden ställa sig till en uppdelning mellan anslagsverksamhet och utredningsverksamhet. Ett frågeformulär sändes runt till utskotten.

Flera var för idén om en uppdelning i två skilda organ. Andra ansåg att en uppdelning endast skulle resultera i ett ”forskarverk” med ”tjänstemannaforskare”. De som inte var för en uppdelning i två skilda organ ansåg att ett särskiljande av uppgifterna istället kunde ske inom den nuvarande organisationen.

Byggnadsforskningens nya organisation

År 1959 var utredningen klar med sitt betänkande.⁵² Till att börja med konstaterade man att en del av den kritik som framförts mot nämnden också hade visat sig vara berättigad. Andra delar av kritiken var däremot motstridig och det var svårt att säga om den var befogad. Ett område där utredningen fann fog för kritiken var på informationsområdet: ”Vid våra hearings ansåg även representanter för SNB att informationsverksamheten icke varit effektiv”, skrev man.⁵³

Mycket av kritiken, menade utredningen, kunde ha sitt ursprung i den organisationsform som nämnden hade eller vad man beskrev som ”konstruktiva svagheter i SNBs organisation”. Särskilt var det ”dualismen mellan den anslagsgivande och den utredande verksamheten” som var det största problemet. Dessutom ansåg utredningen att ”organisationen måste även i övrigt enligt en i stort sett samstämmig kritik betecknas som tungrodd och ohanterlig.”⁵⁴

Styrelsen ansågs vara för stor, att ha 20 ledamöter på nämndens sammanträden var för mycket ”att arbetsföretagen hos en så stor församling icke ökar i proportion till antalet ledamöter synes ganska uppenbart, snarast torde motsatsen vara fallet”, ansåg utredningen. Dessutom skedde för stor andel av nämndens arbete i ”egen regi”. Anslagen till den ”fria forskningen” hade minskat. ”De anslag till fristående forskare, som nämnden själv fördelade hade de senaste fyra budgetåren visat en sjunkande tendens. En allt större del fördelas istället av de tekniska utskotten i form av uppdragsanslag”⁵⁵

Av det totala utgiftsbeloppet under 1953/54 – 1958/59 på ca 12 miljoner kronor utgjorde kostnaderna för nämndens kansli ca 8 procent och för de olika utskotten 58 procent. De utbetalade forskningsanslagen utgjorde ca 34 procent. Av de ianspråkstagna medlen fördelade sig ca 2/3 på den i ”egen regi” bedrivna verksamheten och ca 1/3 på

fristående forskning och specialister utanför nämndens verksamhet.

Även utskottens självständiga ställning var ett problem. "Nämndens möjligheter att överblicka och genom egna insatser aktivt verka för en önskad utveckling inom byggområdet synes ha minskat med utskottens alltmer ökade självständighet. Samtidigt måste det också göras gällande att utskotten genom respektive ordförande och andra ledamöter även är representerade i nämnden, själva beviljade sig anslag. Detta är en inadvartens, som visserligen icke bör tillmätas överdriven vikt med nämndens nuvarande medelsram, men som å andra sidan – vid en eventuell framtida ökning av resurserna – kan komma att skapa besvärliga avvägningsproblem".

Nya forskningsuppgifter

Utredningen utförde inte någon inventering av framtida forskningsområden eftersom man ansåg att detta var en uppgift för nämnden. Men några nya forskningsuppgifter nämndes, som t.ex.:

- ljudisolering hos husbyggnader,
- praktiskt utvecklingsarbete inom cement- och betongområdet,
- insamling och granskning av erfarenheterna från den praktiska byggverksamheten genom t.ex. stickprov på bostadsbyggandet,
- skapa ett allsidigt statistiskt underlag med avseende på den totala byggverksamheten,
- praktiskt inriktad försöksverksamhet på byggplatserna.

Inom området samhälls- och husbyggnadsplanering nämndes ett antal nya forskningsområden:

- forskning inriktad på bostädernas planering och dimensionering samt inredning,
- det offentliga byggandets planeringsproblem,

- sambandet mellan stadsplanering och kommunal finansiering,
- utarbetandet av en metodik för exploateringskalkyler,
- samordning av trafikens behov av utrymme med bebyggelseplanering o.s.v.

Inom planeringsområdet fanns det en hel del nya forskningsuppgifter, inte minst mot bakgrund av: "De senaste årens expansiva utbyggnad av våra samhällen och de många svårbemästrade problem, som bl.a. orsakats av bilismens genombrott, har på ett mycket påtagligt sätt aktualiserat behovet av forskning på planeringsområdet."⁵⁶

Planeringsområdet sågs som nära knutet till "det sociologiska området" och samhällsplaneringen: "Det stora sociologiska studieområde som faller inom samhällsplaneringsforskningen torde också svårligen kunna skiljas från den form av sociologiska studier, som behandlar den enskilda byggandens eller bostadens användning och bedömning. Behovet av statistiskt studiematerial är för båda forskningsinriktningarna mycket stort och stundom överensstämmande, t.ex. beträffande det aktuella bostadsbyggandet, där särskilt ökningen av småhusbyggandet fordrar detta vid såväl samhällsplaneringen som vid bostadsplaneringen. Den långsiktiga planeringen av det offentliga byggandet är ytterligare ett exempel på hur de olika forskningsområdena griper in i varandra."

Bättre information

När det gällde informationsarbetet ansåg utredningen att författaren själv borde få ansvara för innehållet i rapporterna. Rapporterna skulle inte behöva genomgå "en anpassning till SNB:s policy".⁵⁷ Detta skulle förenkla arbetet. Dessutom föreslogs att inkomsterna från publicering skulle tillfalla nämnden och inte statsverket.

Nya organ föreslås...

Utredningen menade att det fanns ”starka skäl tala för att knyta an till det förslag, som framlades av 1946 års utredning för husbyggnadsfrågor. Vi föreslår sålunda att SNB:s nuvarande verksamhet uppdelas på två skilda organ: ett med anslagsbeviljande funktioner, som vi benämner Statens råd för byggnadsforskning, samt ett utredande organ, som vi kallat Svenska bygginstitutet”. Dessutom föreslogs att planeringsutskottet inom nämnden skulle brytas ut till en fristående administrativ enhet, ett nytt organ skulle bildas kallat Svenska planeringsinstitutet.

När det gällde finansieringen av de nya organen föreslogs inga ändringar. Däremot förutsattes en ”successivt genomförd ökning av byggforskningsavgiften bli nödvändig i framtiden” eftersom forskningsbehovet inom den närmaste 5–10 års perioden ”kan komma att två- eller möjligen tredubblas”.⁵⁸ En motsvarande ökning av byggforskningsavgiften skulle då komma att visa sig erfordrig, avslutade utredningen med.

Statens råd för byggnadsforskning

Rådets verksamhet skulle inte bindas av några detaljerade direktiv. ”Friheten i fråga om verksamhetens inriktning och resursernas fördelning mellan skilda områden anser vi vara ett livsvillkor för allt forsknings- och utredningsarbete. I stället för en stel byråkratisk organisation eftersträvar vi därför ett mera rationellt och flexibelt system inom vilket de olika uppgifterna ges större rörlighet att fritt utvecklas.”

Rådets huvuduppgift skulle vara att fördela och bevilja anslag till forskning, praktiskt utvecklingsarbete och försöksverksamhet samt utredande eller upplysande verksamhet. Syftet med hela

verksamheten var att ”gagna en rationell utveckling inom byggområdet”.

Rådet uppgifter föreslogs vara att:

- fungera som ett samordnande organ mellan forskningen vid högskolorna, utredningsverksamheten hos olika myndigheter och institutioner samt det praktiska utvecklingsarbetet vid byggplatserna,
- aktivt sträva efter att hålla kontakt med de olika intressegrupperna, som var verksamma inom byggområdet, stimulera och vid behov ta initiativ till organiserat samarbete,
- ha ansvaret för informationsverksamheten.

Styrelsen skulle minskas till nio ledamöter. Ett sekretariat skulle finnas och hela verksamheten skulle ledas av en föreståndare.

Svenska bygginstitutet

Nämndens verksamhet i egen regi skulle brytas ut till ett fristående utredningsorgan för byggnadsindustrin. Institutet skulle vara anslagssökande i konkurrens med andra institutioner, forskare, branschorgan och företagare. I första hand borde arbetet vara inriktat på praktiskt utvecklingsarbete och utredningsverksamhet och endast i undantagsfall på grundforskning.

Institutet skulle enligt förslaget ledas av en styrelse med en ordförande och fyra ledamöter.

Svenska planeringsinstitutet

Bakgrunden till förslaget om ett särskilt planeringsinstitut var att ”under våra hearings har vi märkt en viss irritation över att en så pass stor del av byggforskningsmedlen går till planforskning.”

Om ett planeringsinstitut bildades föreslogs att Byggnadstyrelsens planråd kunde överflyttas till detta nya organ. Institutet skulle arbeta med forskning rörande samhällsplanering och husbyggnadsplanering.

Verksamheten skulle ledas av en styrelse med en ordförande och fyra ledamöter.

Problemet med att bilda ett särskilt planeringsorgan, ansåg utredningen, var finansieringen. I det rådande statsfinansiella läget kunde det inte bli aktuellt med anslag över statsbudgeten. En lösning kunde vara att få kommunerna att aktivt stödja planeringsforskningsområdet med hjälp av t.ex. ett finansieringsbidrag. Utredningen lämnade frågan mer eller mindre öppen.

Nämnden splittrad inför förslagen

Inom nämnden märktes en tydlig splittring inför förslagen om bildande av nya organ för byggnadsforskningen. I remissvaret skulle till slut två alternativ att framföras. Det ena var Mejse Jacobssons linje som gärna såg en uppdelning av forskning och anslagsgivning – men inom den dåvarande organisationen: ”de uppgifter som ankommer på det av utredningen förtrogna forskningsrådet lämpligen bör handhas av en enda organisation och är beredd att åtaga sig detta arbete”.⁵⁹

Jacobsson föreslog ett särskiljande mellan planerande, anslagsbeviljande och utredande verksamhet genom bildandet av olika enheter:

- Programavdelning: information, långsiktiga program, ansökningsbehandling.
- Utredningsavdelning.

- Kansliavdelning: personalfrågor.

Den andra linjens argument, d.v.s. de som förespråkade en uppdelning i två organ, fördes fram i en reservation: ”Vi delar inte den uppfattningen. Skälet härtill är främst, att om man anser det nödvändigt att successivt bygga ut forskningsverksamheten på byggnadsområdet krävs det att den planerande och anslagsbeviljande verksamheten klart skiljs från utredningsverksamheten av det skälet, att det är en mycket svår och omfattande uppgift att på ett rationellt sätt bygga ut förslags- och utredningsverksamheten på området”.

Styrelsen splittrades således med sex ledamöter för Jacobssons förslag och fem reservanter. I en omröstning som gjordes inom nämndens personal märktes också splittringen. Röstsiffrorna blev: för en uppdelning 9, inom organisationen lösning 31 och 10 personer avstod.

Men Mejse Jacobssons linje skulle förlora. På sammanträdet den 10 februari anförde Jacobson att: ”Propositionen om nämndens ersättande av ett råd och ett institut kommer att behandlas av riksdagen. Frågan diskuterades inom arbetsutskottet. Man utgick från att propositionen kommer att antas av riksdagen i oförändrat skick. Detta innebär att nämnden har 4 1/2 månader kvar att verka”.⁶⁰

En oro och förväntan fanns hos flera om vad de nya arbetsformerna skulle komma att innebära. En röst uttalar sina funderingar: ”När man som tjänsteman på Byggnadsforskningen läser organisationsförslaget uppstår frågor: Vad skall det bli av mig själv? Vad kan det ge för fördelar för mitt arbete? Vad kan det ge för besvär?”⁶¹

Den 11 maj 1960 beslöt nämnden att avsluta sin verksamhet och därmed inleddes en ny epok med sina fördelar och besvär.

Fotnoter

- 1 Motion 1952:276:AK samt likalydande motion 205:FK.
 - 2 SOU 1956:40, sid. 30 ff.
 - 3 Engfors, artikel av Eva Rudberg, sid. 11.
 - 4 Ordförande i utredningen var Alf Johansson, övriga ledamöter var Leif Cassel, Tycho Hedén, Gustav Karlsson, Lars-Erik Thunholm, Leonard Fredricsson, Ewald Johansson, Anders Pettersson samt Sven Wedén. Som sekreterare utsågs Lennart Björk.
 - 5 Paralleller kan dras till 1951 års byggnadsutredning som tillkom på grund av kritik mot byggnadslagstiftningen med krav på förenklingar.
 - 6 SOU 1952 "Samhällets stöd åt bostadsförsörjningen", sid. 10.
 - 7 1952 års bostadsutredning, sid. 95.
 - 8 SOU 1956:40, sid. 17.
 - 9 SOU 1952 "Samhällets stöd åt bostadsförsörjningen", sid. 96. Denna bilaga var utarbetad av Mejse Jacobsson.
 - 10 Proposition 1953:138, sid. 25.
 - 11 Ordförande i utredningen var Erik Severin. Övriga ledamöter var Leif Cassel, Gunnar Ekdahl, Lennart Eriksson, Henning Gustavsson, Gunnar Larsson, Dagmar Rammark och Börje Skarstedt, Sekreterare var Lennart Björk.
 - 12 Ekbrant, sid. 263 f.
 - 13 SOU 1956:40, sid. 52.
 - 14 I utskottsutlåtande 127 till 1956 års riksdag.
 - 15 Följande bygger på Byggnadsfackens industriutredning, Riksarkivet.
 - 16 Följande bygger på Byggnadsfackens industriutredning, Riksarkivet.
 - 17 Ur PM nr 6, "Byggnadsforskningens betydelse för utvecklingen", Mejse Jacobsson, Riksarkivet.
 - 18 Som sekreterare förordnades samtidigt Nils Lindqvist, som den 15 september 1952 avgick och efterträddes av civilingenjör Anders Wärmfeldt.
 - 19 Propositionen som slutligen lades fram var i stort sett identisk med Jacobssons utkast
 - 20 ur utkast till "Forskningens framtida organisation", 7.1 1953, Mejse Jacobsson, Riksarkivet.
 - 21 ur PM nr 5, "Förslag till organisation och finansiering, Mejse Jacobsson, Riksarkivet.
 - 22 Avsnitt bygger på protokoll från sammanträde med Gunnar Sträng, 21/11 1952, Riksarkivet. I protokollet nämns även herrarna Sterner och Schütz men dessa återfinns inte på närvarolistan.
 - 23 Avsnittet bygger på promemoria från socialdepartementet 1953, "rörande uttagandet av en avgift..."
 - 24 Proposition 1963:163, sid. 24.
 - 25 Proposition 1953:163, sid. 30–31.
 - 26 Motion 419:FK, av herr Wehtje (h), 1953.
 - 27 Motion 550:AK, av herr Severin i Gävle m.fl. (s,fp), 1953.
 - 28 Motion 420:FK, av herrarna Lundqvist och Spetz (fp), 1953.
 - 29 Proposition 1953:163. Propositionen behandlades av sammansatta stats- och tredje lagutskott med prof Hugo Oswald (fp) som ordf. utskottet tillstyrkte propositionen med ett par smärre justeringar i förslaget till förordning. Utskottet ansåg i anslutning till flerpartimotionen (418:FK, 550:AK) det var lämpligt att nämnden verksamhet även inriktade sitt arbete på "att söka åstadkomma en sänkning av bränslekostnaderna". Utskottet ansåg också att "viss tvekan hos utskottet... att låta utgifter till allmänna ändamål bli beroende av inkomster, vilkas storlek ej är möjligt att med säkerhet beräkna."
 - 30 Ur riksdagens protokoll nr 22:7, sid 19, AK 1953.
 - 31 Proposition 1953:163, sid. 44.
 - 32 Ur riksdagsprotokoll AK. nr 22:7, inlägg av herr Onsjö (bf) sid 22, 1953.
 - 33 ur Nämndens protokoll nr 12, den 16/6 1954.
 - 34 ur nämndens protokoll nr. 13, den 1 september 1954.
 - 35 Ur nämndens protokoll nr 6, den 14 april 1954.
 - 36 Verksamhetsberättelse 54/55.
 - 37 protokoll nr 0, den 22 augusti 1956.
 - 38 Beskrivningen av utskottens arbete är hämtad ur "Byggnadsforskningens organisation", 1959, sid 26 ff.
 - 39 Under produktionsutskott sorterade även de regionala utskotten.
 - 40 ur "Korrespondens till ledamöterna", förbundsordförande K. Johansson 11/10 1956, Riksarkivet.
 - 41 Ur "Korrespondens till ledamöterna, brev till Mejse Jacobsson den 19mars 1958 från G. Alberg Gustafsson, Riksarkivet.
 - 42 Ur "Korrespondens till ledamöterna, brev från Evert Strokirk 26.2.58, riksarkivet.
 - 43 SOU 1957:47 "Offentliga byggnaders organisation och ekonomi", sid. 66 ff.
 - 44 Protokoll nr 39, onsdagen den 5 mars 1958, Mejse Jacobsson.
 - 45 Avsnittet bygger på protokoll nr 39, onsdagen den 5 mars 1958.
 - 46 Avser SOU 1957:47.
 - 47 Ur "Tidskriftsartiklar", särtryck ur TVF 1958:4, civilingenjör Gregory Ljungberg, Riksarkivet.
 - 48 Proposition 1958:75, sid. 21.
 - 49 Motion 440:FK, av herr Gustavsson (fp), likalydande motion 343:AK, 1958.
 - 50 Sammansatta tredje lagutskottet & statsutskottets utlåtande nr 1, 1958.
 - 51 Avsnittet bygger på arbetsutskottets beslutsprotokoll nr 45, den 5 maj 1958.
 - 52 Betänkande avgivet av Byggnadsforskningens utredningen 1959.
 - 53 Byggnadsforskningens utredningen, sid. 63.
 - 54 Byggnadsforskningens utredningen, sid. 117–118.
 - 55 Byggnadsforskningens utredningen, sid. 119.
 - 56 Byggnadsforskningens utredningen sid. 70 ff.
 - 57 Byggnadsforskningens utredningen sid. 108.
 - 58 Byggnadsforskningens utredningen sid. 125 ff.
 - 59 Ur Nämndens remissvar den 18 augusti 1959, bilaga till protokoll nr, 48, den 7 oktober 1959, sid. 6.
 - 60 Protokoll nr 50, den 10 februari 1960, Mejse Jacobsson.
 - 61 Protokoll nr 47 den 2 sept 1959, Holm.
-

Epilog

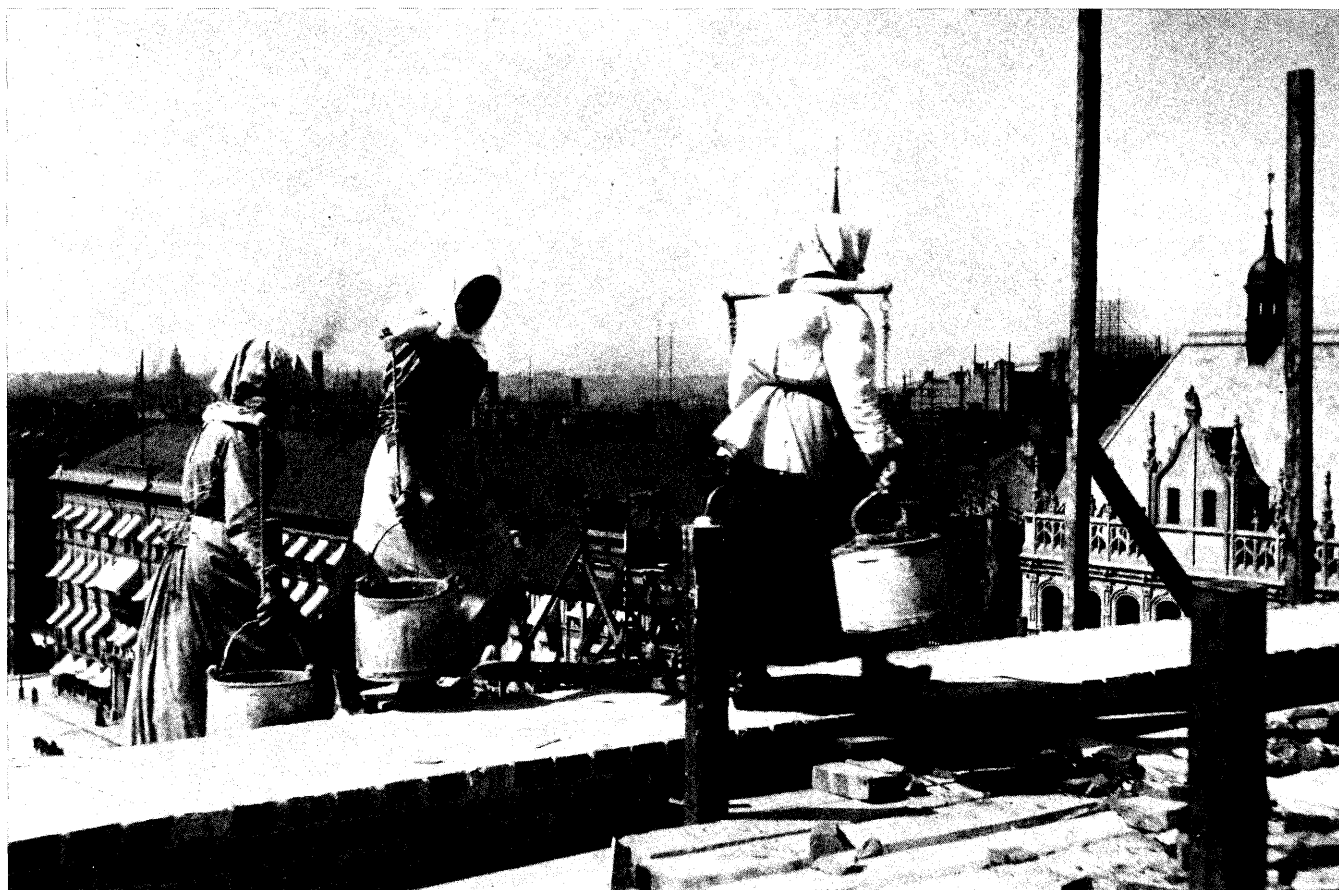

Foto: Stockholms Stadsmuseum.

Från hantverk till industriellt byggande

Utvecklingen mot en organiserad byggnadsforskning och byggnadsforskningens roll kan mycket grovt delas in i tre epoker. *Den första fasen* kännetecknas av diskussionen kring bostadsfrågan och överförandet av de rationella metodernas idé till byggnadsindustrin. Den fasen kan sägas ha börjat runt sekelskiftet och de första årtiondena därefter.

Tiden efter sekelskiftet kännetecknades av en mycket svår bostadsnöd med undermåliga bostäder och en stor bostadsbrist. Försöken att öka bostadsproduktionen stupade på de höga byggnadskostnaderna. Byggnadsbranschen hade rötterna djupt nedborrade i hantverkstraditionen. Branschen kännetecknades av säsongsarbetslöshet, ar-

betskonflikter och hårda arbetsförhållanden.

I försöken att hitta lösningen på "bostadsfrågan" sneglade man tidigt mot tillverkningsindustrin där de "rationella metoderna" vunnit insteg. Grunden för de rationella metoderna hämtades från bl.a. taylorismen. Idéerna skulle överföras till byggnadsindustrin och inrikta denna mot en massproduktion och sänka produktionskostnaderna. Det hantverksmässiga inslaget på byggplatserna skulle minskas genom att framställa vissa byggdelar på fabrik. För att åstadkomma möjligheter till upprepning av moment och en ökad prefabricering krävdes en satsning på standardisering. Ingeniörsvetenskapsakademien som bildades 1919 tar initiativ i denna fråga. Även inom den "nya arkitekturen" tas initiativ för att inrikta byggnadsindustrin mot "rationella metoder". Funktionalisterna utformade bostäder utifrån rummens olika funktioner. Planeringen av byggandet skulle utgå från mätbara faktorer som solljus, husbredd, exploateringsgrad etc.

Under 1930-talets ekonomiska depression kom "bostadsfrågan" alltmer i centrum. Den nödvändiga rationaliseringen av byggnadsindustrin utreddes av statliga utredningar och diskuterades livligt. Byggnadsindustriutredningen och den bostadssociala utredningen påbörjade sitt arbete. Byggnadsindustriutredningen skulle komma med förslag till bildandet av en central myndighet som skulle ansvara för rationaliseringsarbetet. Den bostadssociala utredningen ansåg att målet för bostadspolitikerna måste vara att höja bostadsstandarden. Medlet skulle bl.a. vara att satsa på byggnadsforskning. Diskussionen fördes på många plan t.ex. inom Stockholms byggnadsförening.

Vad som var problemet stod klart – att avskaffa bostadsnöden och höja bostadsstandarden. Hur detta skulle ske var man också ense om – genom en satsning på forskning. "Forskningen är dock den grund, utan vilken inga verkliga framsteg äro

möjliga" – uttrycker byggnadsindustriutredningen det 1938. Forskningen skulle inriktas på byggnadsteknisk forskning för att kunna öka bostadsproduktionen och minska byggnadskostnaderna. Behovsutredningar, studier av bostadstyper och bostadens rationella utformande efterlystes. Men den olösta frågan var vem som skulle ansvara för detta?

Länge fanns det ingen gemensam uppslutning kring hur forskningsarbetet skulle organiseras. Från olika håll föreslogs bildandet av ett organ för att samordna arbetet. Men huvudfrågan skulle länge vara – klarade branschen själv att lösa detta problem eller var det ett samhälleligt ansvar? De argument som fördes fram för ett statligt initiativ var att rationaliseringen var en social angelägenhet av vikt för samhällets alla medlemmar och byggnadsbranschen en sådan viktig gren av det svenska näringslivet att den inte kunde lämnas att skötas av privata intressen. Det var statens rättighet och skyldighet att ställa krav på bästa tekniska och ekonomiska resultat av verksamheten inom byggnadsbranschen. Staten kunde garantera forskningens långsiktighet och den nödvändiga satsningen på grundforskning.

Den andra fasen kännetecknas av att förutsättningarna formas. Den pågår från det första byggnadsforskningsorganets bildande i början av 1940-talet fram till mitten av 1950-talet. Efter andra världskriget hade tankarna kring det rationella och effektiva produktionssättet vunnit definitiva insteg inom byggandet. Byggnadsforskningen blev nu ett medel i bostadspolitikerna och ett instrument för att effektivisera byggandet.

En strukturuomvandling av samhället hade påbörjats genom befolkningsomflyttningen från landsbygden till de växande tätorterna. Detta skapade behov av byggnadsprojekt i storskalig modell. Den ekonomiska tillväxten efter andra världskriget skapade förutsättningar för genomförandet av en långsiktig bostadspolitik.

Foto: Folke Marmstål.

Från 1940 och framåt sker en upprustning av de tekniska högskolorna och statliga forskningsråd bildas för att främja forskningens långsiktighet, stödja grundforskningen och häva bristen på forskare. Det första byggnadsforskningsorganet var visserligen en tillfällig lösning och inte det institut som hade efterlysts.

Tankarna på bildandet av ett byggnadsforskningsinstitut väcks till liv igen i två statliga utredningar i slutet av 1940-talet. Men frågan skulle inte få sin lösning förrän i början av 1950-talet. Bildandet av ett institut hade fram till dess stupat på finansieringsfrågan. Nu införs en särskild avgift

för att finansiera forskningen och därmed startar också debatten kring för- och nackdelar med att finansiera forskningen över statsbudgeten eller genom en särskild avgift.

Den tredje fasen – byggandet som industri startar kring mitten av 1950-talet. Vid den tiden inleds en mera omfattande mekanisering av byggnadsbranschen. Bostadsbristen skulle "byggas bort" med hjälp av industriella metoder. Byggandet kunde ses som ett tekniskt/ekonomiskt problem och problemen kunde lösas genom rationellt och ekonomiskt tänkande.

Ett permanent organ, Statens nämnd för byggnadsforskning, bildas för att gripa tag i nya forskningsområden och administrera den större volym av resurser som avgiften inbringade.

Nu sker också en vidgning av inriktningen på forskningen från den byggnadstekniska forskningen mot nya områden som samhällsbyggnadsforskningen. Forskning kring samhällsplanering blev allt mer angelägen i takt med de ”nya” samhälle-
nas framväxt där planeringen för den framväxande bilismen blir nödvändig.

Det eviga dilemma

Statens nämnd för byggnadsforskningen blev redan efter ett par verksamhetsår föremål för kritik från olika håll. De olika rollernas dilemma debat-

terades och utreddes slutligen av en statlig kommitté som föreslår att organet delas upp i flera organ.

Dilemmat bestod i att hitta avvägningen mellan att ge anslag och att bedriva egen forskning. Men också avvägningen mellan forskningens långsiktighet och kraven på att nå snabba resultat som kunde omsättas i praktiken debatterades. Ett annat dilemma för byggnadsforskningen var att nå ut med resultaten till den vetenskapliga sfären men också kravet på att nå ut och kunna presentera resultaten till den praktiska världen. Informationens roll diskuterades livligt.

I denna framställning slutar historien kring byggnadsforskningens organiserande, dess roll samt konflikten mellan olika roller kring 1960. Men den debatt som beskrivits och tankarna kring byggnadsforskningens roll är säkert inte inaktuella för dagens byggnadsforskning.

Källförteckning

Offentligt tryck, 1922–1959

SOU 1922:2, Byggnadsarbetarsakkunigas betänkande 2, "Arbetsstatistisk undersökning rörande husbyggnadsverksamheten i Sveriges städer och stadsliknade samhällen".

Motion AK:384, av herr Haage m.fl., 1930

Motion AK:250, av herr Haage, 1930

Motion FK:155, av Hansson Sigfrid, 1933

Motion AK:377, herr Severin, 1933

Andra lagutskottets utl. nr. 49, 1933

Skrivelse 11 juni, 1934

SOU 1935:2, "Lån och årliga bidrag av statsmedel för främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade barnrika familjer"

SOU 1938:10, "Byggnadsindustrin i Sverige"

Motion AK:103, Kilbom, 1939

SOU 1941:4, Byggnadskostnadssakkunnigas betänkande, "Utredning angående byggnadskostnaderna"
Debatt i andra kammaren 28 maj–1 juli, nr. 41, 1941

SOU 1942:6, Rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande

SOU 1942:7, Förslag till åtgärder för främjande av den tekniskt-vetenskapliga forskningen på byggnadsområden

Statsutskottets utlåtande nr 192, 1942

Statsutskottets utlåtande nr 193, 1942

Proposition 1942:282

Proposition 1942:283

SOU 1944:7, "Ekonomisk efterkrigsplanering"

Motion FK:97, herr Holmberg, 1945

Protokoll nr 12, ons. 14 mars, AK, 1945

Statsutskottets utlåtande nr. 10, 1945

1946 års utredning angående byggnadsfrågor (stencil)

1947 års utredning angående byggnadsfrågor (stencil)

Proposition 1947:235

Betänkande om den allmänna bostadspolitikens organisation (soc.dep.), 1948

Proposition 1949:152

Promemoria beträffande bostadsbyggande och bostadsmarknad (soc.dep.), 1950

Slutbetänkande från 1951 års bostadsutredning, Samhällets stöd åt bostadsförsörjningen", 1952

Motion AK:276, herr Nihlfors m.fl., 1952

Motion 276:AK av herr Nihlfors m fl,

Motion 20:FK likalydande, 1952

SOU 1952 "Samhällets stöd åt bostadsförsörjningen" (stencil).

Proposition 138 "Anslag till främjande av bostadsförsörjningen m.m.", 1953

Proposition 163 "Angående uttagande av en avgift för främjande av forskning och rationalisering på byggnadsområdet samt inrättande av en statens nämnd för byggnadsforskning, 1953

Motion 419:FK av herr Wehtje, 1953

Motion 420:FK av herrar Lundqvist och Spetz, 1953

550:AK av herr Severin m.fl., 1953

Protokoll nr 22:7 AK, 1953

Promemoria inom socialdepartementet "Uttagande av en avgift för främjandet av forskning och rationalisering på byggnadsområdet samt inrättandet av en statens nämnd för byggnadsforskning", 1953

SOU 1956:40 "Riktlinjer för bostadspolitiken"

SOU 1957:47 "Offentliga byggnaders organisation och ekonomi"

SOU 1957:44 "Förenklad bostadslånegivning".

Proposition 75 "Om ändring av förordning angående byggnadsforskningsavgiften m.m."

Motion 440:FK av herr Gustavsson, motion 343:AK likalydande., 1958

Sammansatta tredje lagutskottets och statsutskottet utlåtande nr 1, 1958

Byggnadsforskningsutredningen "Byggnadsforskningens organisation", 1959

Riksarkivet, Stockholm

Kommitténs efterlämnade handlingar:

Meddelanden från Statens kommitté för byggnadsforskning 1942–1952

Rapporter från Statens kommitté för byggnadsforskning

Material arkiverat efter enskilda ledamöter

Korrespondens

Forskningsbidrag

Utskottens arkiverade material

Material om ett byggnadsinstitut

Protokoll 1942–1952

Material om Nordiska byggnadsdagen 1946

Material om det internationella deltagandet

Framtida organisation 195.

Nämndens efterlämnade handlingar:

Korrespondens till ledamöterna 1953–1958

Korrespondens till ledamöterna 1958–1960

Handlingar angående ett byggnadsforskningsinstitut 1954–1957

Protokoll från Nämnden 1953–1960

Protokoll från arbetsutskottet 1953–1960

Tidskriftsartiklar

Handlingar angående gränsdragningsproblem 1954–1957

PM nr 6, Mejse Jacobsson

PM nr 7, Mejse Jacobsson, Utkast 7.1 1953 Forskningens framtida organisation

Protokoll från sammanträde med G. Sträng 21/11 1952

Byggnadsforskningsindustriutredning (stencil)

Frågeformulär angående Nämndens organisation 1957–1958

Remissvar till byggnadsforskningsutredningen 1959

Verksamhetsberättelser 1953–1960

Litteratur

Back, Pär-Erik, *Bostadsbyggande och bostadshyra i svensk politik 1916–1925*, M80:8, Statens institut för byggnadsforskning, 1980

Bladh, Mats, *Bostadsförsörjningen 1945–1985*, SB:42, Statens institut för byggnadsforskning, 1991.

Brunnström, Lisa, *Den rationella fabriken – om funktionalismens rötter*, Dokuma, 1990.

Ekbrant, Carl, *Bostadsfrågan – markanvändning, byggnadsväsende och bostadsförsörjning*. En sammanställning av statens offentliga utredningar 1838–1977. Statens institut för byggnadsforskning, Byggnadsforskningsrådet. T10:1979.

Engfors, Christina, (red), *Folkhemmets bostäder 1940–1960 – Svenskt bostadsbyggande under 1940- och 50-talen*. Arkitekturmuseet, Gotab 1987.

Johansson, Alf, *Bostadspolitik*, ur en minneskrift, "Hundra år under kommunalförfattningarna 1862–1962", AB Godvil, 1962.

Rudberg, Eva, *Uno Åhrén*, 1981.

Sandström, Ulf, *Arkitektur och social ingenjörskonst*, institutionen för TEMA, 1989.

Tidskrifter

Byggnadsmästaren 1931–1933, 1939, 1947, 1949.

Personförteckning

- A**
 Adamson, Bo, 92
 Ahlberg, Carl Fredrik, 55, 59
 Ahlén, Anders 36, 55, 77
 Ahrbom, Nils, 85
 Almqvist, Osvald, 15
 Asplund, Gunnar, 19
- B**
 Bengtsson, Gösta, 85
 Berg, Curt, 59
 Bergström, Moje, 24, 53, 58 f.
 Berg von Linde, Sten, 90
 Björk, John, 53
 Blomgren, Boris, 54, 58
 Blomqvist, Erik, 53
 Blomqvist, Ture, 46
 Boalt, Carin, 59
 Boalt, Gunnar, 59
 Borgström, Georg, 59
 Bring, Christer, 59
 Brosenius, Hilding, 58 f.
 Bååth, Gösta, 59
- C**
 Carlborg, Harald, 50
 Chiewitz, Georg T., 22
 Curman, Jöran, 59
- D**
 Dahlberg, Sven, 81 ff. 88, 91
 Domö, Fritiof, 48
- E**
 Ekdahl, Gunnar, 81, 85
 Ekelund, Åke, 59
- Engkvist, Olle, 20 ff., 54 f.
 Ericsson, John (Kinna), 72
 Eriksson, Axel, 36, 54, 57, 60 f.
 Eriksson, Herman, 52
 Eriksson, Nils Einar, 19
- F**
 Ford, Henry, 19
 Friberger, Erik, 62
- G**
 Gilbreth, Frank, 20
 Grahne, Birger, 59
 Granholm, Hjalmar, 58 f., 81,
 85, 88, 90 ff.
 Grewin, John, 54 f.
 Gropius, Walter, 19, 22 f.
 Groth, Kjell, 59
 Gustavsson, G. Albert, 77, 81,
 85 f.
 Göransson, Viking, 19
- H**
 Hansen, F. 36
 Hassel, Gustav, 58
 Hast, Nils, 81
 Heijmer, Bristol, 59
 Hellstenius, Gunnar, 55
 Hellström, Bo, 54
 Holm, Per, 59
 Holmén, Filip, 54, 77
 Holmgren, Hans, 59
 Hultin, Sven, 54
 Hävermark, G., 50
- J**
 Jacobsson, Mejse, 55, 76 ff.,
 85, 90 f., 95
 Jansson, Olof, 81, 85
 Johansson, Alf, 22, 50
 Johansson, Knut, 77
 Jonsson, Ivar, 59
 Juneaus, Hans, 54 ff.
 Jönsson, Tage, 81, 85
- K**
 Kalz, Erik, 59
 Kling, Reinhold, 85
 Kolm, Rudolf, 55
 Kreuger, Harry, 58
 Kreüger, Henrik, 36, 50, 53, 60 ff.
 Krogh, Hans, 24
 Kruse, Wilhelm, 59
 Källenius, Sten, 90
 Kärnekull, Olof, 23 f.
- L**
 Larsson, Sixten, 90
 Le Corbusier, 19
 Lilienberg, Albert, 54 ff.
 Lindberg, Elsa, 59
 Lindegren, Sten, 55, 59
 Lindh, Ernst, 54 ff., 62
 Lindqvist, Herbert, 59
 Lindqvist, Nils, 55
 Lindqvist, Ragnar, 54 ff.
 Lundqvist, Einar, 54 f.
 Lundqvist, Sune, 81
- M**
 Magnusson, Karl, 59

Malm, Gösta, 48 ff.
Mannerstråle, Märten, 59
Markelius, Sven, 24, 36, 54 ff.
Myrdal, Alva, 22
Myrdal, Gunnar, 22
Mårdh, Gustav Adolf, 59
Möller, Christer, 54 ff.

N

Nelander, Erik, 54 ff., 57
Nilsson, Torsten, 73
Nordenson, Harald, 50
Nordqvist, Stig, 59
Nordström, Anders, 24
Norrman, Erik, 81
Nylén, Paul, 59
Nyström, Bertil, 22, 92
Näslund, Bertil, 59

O

Olson, Hjalmar, 77, 85, 88
Olsson, Axel, 24
Osterman, Justus, 58

P

Paulsson, Gregor, 14, 19
Pleijel, Gunnar, 58

Q

Qviding, Hans, 19

R

Reinius, Erling, 55
Rockström, Eric, 24
Ronge, Hans, 59
Rosén, Allan, 55
Rydberg, John, 59

S

Sandå, Bror, 59
Saretok, Vitold, 59
Schütz, Fredrik, 54 ff.
Severin, Erik, 90
Siljeholm, Gösta, 58
Snellman, Ulf, 85
Strokirk, Evert, 54 ff., 59, 81,
85 f.
Sträng, Gunnar, 3, 72, 77, 79
Sundahl, Eskil, 54 ff., 77, 81
Sundström, Ernst, 50
Svedberg, The, 50

T

Taylor, Frederick, W., 19
Tengbom, Ivar, 15

Tengvik, Nils, 54, 57, 76
Theorell, Axel, 55
Theorell, Torsten, 58
Thunell, Bertil, 58
Thunström, Olof, 59

V

Velander, Edy, 50
Wallander, Sven, 15, 22, 77, 81 f.,
85, 89 ff.
Wallén, Per, 59
Webjörn, Tore, 55, 59
Wejke, Gunnar, 77, 80 f., 85, 88
Westerberg, Gösta, 54
Westerberg, Sten, 50
Wettergren, Erik, 14
Wiking, Bengt, 85
Williamson, G. Scott, 46
Wittrock, Peder, 55
Wärnfeldt, Anders, 81
Wästlund, Georg, 59

Z

Zweigbergk, Ingbo von 59

Å

Åhrén, Uno, 15, 22, 54, 57
Åkesson, Torvald, 54 f.

Måste allting gå till historien? Finns det inte skeenden vars betydelse är så ringa eller så bundna i sin egen tid att de helst bör glömmas, inte belastas minnenas bank. Hör inte byggnadsforskningens i tiden skiftande finansierings- och organisationsformer till dessa obetydliga händelser. Behöver de verkligen rekapituleras och sättas på pränt?

Vi har ändå funnit skäl att lätta på glömskans täcke. I den här boken skildras den tidiga byggnadsforskningens organiserande från seklets början till 1960, då de nya byggnadsforskningsorganen tar vid. Här återges de tidiga diskussionerna kring behovet av att stödja byggnadsforskningen och frågan om vem som skulle bära ansvaret för dess organiserande - byggnadsbranschen eller staten?

De första byggnadsforskningsorganen var Statens kommitté för byggnadsforskning och Statens nämnd för byggnadsforskning. Deras organisation och arbetsfunktioner beskrivs mot bakgrund av utvecklingen inom politiken på bostads-, byggnads- och forskningsområdet.

Annika Nordlander Finn, fil kand och utredare, f n verksam vid Statens Naturvårdsverk.

T4:1994

ISBN 91-540-5613-6

Byggnadsforskningsrådet, Stockholm

Distribution:

Svensk Byggtjänst

171 88 Solna